

TOMIS

Primăria Municipiului Constanța

Revistă de cultură

apare din iulie 1966

Nr. 2 – Februarie 2003

40 mii lei

P/11339 24

Mână/2003 - Sorin DUMITRESCU

11339

cuprins

Editorial	<i>Umanismul textului confesiv</i> — Carmen Raluca Șerban	1
Actualitatea	<i>Un rege la judecata divină</i> — Sorin Dumitrescu	2
	<i>De ce nu și România?</i> — Lucian Ristea	3
Eseu	<i>Dependența de autobiografie</i> — Mariana Sipoș; <i>Istoria ca memorie</i> — Mihaela Anghelescu Irimia; <i>Memorie și uitare. Paul Ricoeur și Hannah Arendt</i> — Celia Ionescu	4
Dialog Tomis	George Bălăiță: „ <i>Un mare scriitor este doar acela în stare să impună înainte de orice, ficțiuni convingătoare</i> ” — Carmen Chihaia	13
Jurnal de idei	<i>Locul și vremea lui Mircea Vulcănescu (II)</i> — Radu George Serafim	16
Mituri și simboluri	<i>Fluiditatea memoriei</i> — Mădălin Roșioru	20
Anul Nichita Stănescu	<i>O biografie imaginară</i> — Vlad Spineanu; <i>Nichita... cel de atunci</i> — Arthur Porumboiu	24
Spiritualitatea	Convorbire cu I.P.S. Teodosie Petrescu, Arhiepiscopul Tomisului — Dan Mihăescu	26
Sinteze	<i>Istoria literaturii din Dobrogea: Dionisie cel Mic</i> — Enache Puiu	32
Cronică literară	<i>Marius Tupan și textul lumii</i> — Ion Roșioru	34
Lecturi critice	Cronici de: Alina Spânu, Ileana Marin, Codrin Olăreanu și C.Raluca Șerban	37
Ancheta Tomis	<i>A avea sau nu a avea „vedete” pe piața literară?</i> Participă: Ioan Groșan, Dan Perșa, Florin Șlapac	43
Cărți și semnificații	Comentarii de: V.Buzoianu, M. Teodor, Luca Ban și Victor Sterom	46
Lansare de carte	Adrian Păunescu: „ <i>Ca să rămânem țară, ca să rămânem stat național unitar, trebuie să avem un numitor comun spiritual</i> ”	48
Poezie	Leo Butnaru, Dumitru Mureșan, Ștefan Cucu. <i>Inedit</i> : Petru Văluoreanu	50
Proză	Nichita Danilov: <i>O după amiază plictisitoare</i>	53
Tineri prozatori	Dan Mateescu: <i>Dincolo de lumina farului</i>	54
Oglinzile memoriei	<i>File de jurnal</i> — Ovidiu Dunăreanu; <i>Portrete de epocă</i> — Rodica Popescu	57
Filiala „Constanța” a U.A.P.R.	Gheorghe Firică	61
Filiala „Dobrogea” a U.S.R.	Ion Roșioru	63
Biblioteca universală	<i>Despre corespondența Pessoa</i> — Sá Carneiro	64
Artă	<i>Muzică</i> : Dragoș Alexandrescu; <i>Balet</i> : Teatrul „Oleg Danovski” — un vis, o aventură, o provocare (II) de N.Spirescu; <i>Cronici teatrale</i> : Alina Spânu și V.Mocanu; <i>Simeza</i> : Salonul de iarnă — Alice Dinculescu	68 69 71 74
Universitaria	<i>Marin Petrișor — 70 de ani</i>	77
Anul Dobrogei	<i>Dobrogea europeană</i> — Ion Bitoleanu <i>Modernizarea Dobrogei</i> — Stoica Lascu	78 81
Conviețuiri	<i>Sfântul Gheorghe, raiul de la Gurile Dunării</i> — Sevghin Omer	87
Arhipelagul durerii	<i>Oameni în infern</i> — Al. Mihalcea	91
Interferențe	Prodromos N. Markoulakis, Consul general al Republicii Elene la Constanța: „ <i>Viitorul lumii se bazează pe multiculturalitate.</i> <i>Războiul poate fi înlocuit prin dezbaterea de idei</i> ” — Mădălin Roșioru	94
Escale contemplative	<i>Jurnal francez: Alsacia, „locomotiva” Franței</i> — Liviu Capșa	97
Justiție și injustiții	<i>Lexiconul negru</i> — Titus Rusu	100
Periscop		102
Calendar		103
Web agenda		104

Umanismul textului confesiv

Perspectivismul lumii postmoderne tradus prin dezagregarea oricărei autorități și relativizarea valorilor, bombardamentul informațional, necesitatea adaptării rapide la un mediu social în permanentă schimbare virusează conectarea omului contemporan la realitate, determinând un angoasant sentiment de instabilitate ("tranziență" - A. Toffler). În turbionul cotidian, individul apelează la diverse variante de intimitate în care speră să se regăsească pe sine. Una dintre acestea este și literatura confesivă.

La noi, după '90, publicarea textelor aparținând genului (auto)biografic a reprezentat o adevărată invazie care se prelungește și în prezent. Mărturisirea este declanșată de intuiția că aceasta este o modalitate de exorcizare a răului, a spaimelor, a frustrărilor. Oamenii citesc memorialistică și în special jurnale nu pentru că acestea oferă soluții existențiale, ci pentru că descrierile tribulațiilor reprezintă un suport moral consolator, căci intimismul este ceva "dulce, poetic... o împărtășire, o complicitate la duioșie" (Jean Baudrillard). *Intimul* personajului dintr-un text confesiv vine în întâmpinarea *intimului* meu, al celui care prin lectură pătrunde în camera "interzisă" a interiorității celui alt.

Textul confesiv este urma materială a coborârii în sine în încercarea de a conferi sens interacțiunii dintre "eu" și realitatea arbitrară, haotică, interacțiune supusă derizoriului de către fatalitatea temporală. Literatura diaristă este o bătălie cu Timpul și cu corolarul său, Moartea. Jurnalul "mizează

mereu pe speranța că va înșela moartea." (Mircea Mihăieș). Gestul recuperator și ordonator al unei astfel de literaturi contribuie major la întemeierea ființei. "Jurnalul conține atâta sete de veșnicie!" exclamă Mircea Eliade, observând marea sete ontologică a celui care ține jurnal.

Angoasa provocată de ireversibilitatea temporală pare a fi atenuată de reversiunea amintirii, acea "amăgeală delicioasă pentru nostalgie și înșelătorie fascinantă" (Vladimir Jankelevitch). Se spune că totul se păstrează în *măruntaiele* memoriei, astfel că trecutul rămâne în chip virtual cu noi, dar e supus unui proces de eviscerare. Cât este realitate trăită, prezentată obiectiv, și cât este falsificare a percepției memorate de către subiectivism? Răspunsul nu contează, importantă este transmiterea experienței, valoarea de document și funcția sa consolatoare pentru lector.

Anul 2002 a fost marcat în plan publicistic de apariția valoroaselor texte confesive aparținând unor personalități ale lumii noastre culturale: Monica Lovinescu, **Jurnal** (1981-1984), Nicolae Manolescu, **Cititul și scrisul**, Neagu Djuvara, **Amintiri din pribegie** (1948-1990), Gabriel Liiceanu, **Ușa interzisă**. A împărtăși celorlalți din experiența ta existențială este un act de curaj și de profund umanism. În România, intelectualii sunt trecuți pe liste negre (amintiți-vă de cea din *România Mare* pe care figurau zece nume de persoane ce ar trebui împușcate pentru a fi liniște în țară!), iar populația este indiferentă la proiectele lor civice. Credem și sperăm că publicarea paginilor confesive ale unor oameni ce se impun în agora românească, precum cei menționați mai sus, are rolul de a apropia pe intelectuali de restul populației, care, cunoscându-le resorturile interioare, ar fi mai receptivă la inițiativele acestora (vezi studiarea Arhivelor Securității), susținându-le.

Carmen Raluca Șerban

Un rege la judecata divină

Chestiunea reînnumării osemintelor Regelui Carol al II-lea și a discuțiilor pe care le-a creat reprezintă probele crizei axiologice și a zăpăcelii valorilor al căror dramatic teatru de desfășurare este societatea românească din ultimii doisprezece ani.

Când am ieșit din comunism se știau totuși niște lucruri destul de precis. S-a reușit în doisprezece ani să se iște o gâlceavă a ierarhiilor de valori care în ultimă instanță a produs o harababură — vizibilă mai cu seamă atunci când trebuie calificată sau judecată o întâmplare cum este această reînnumare a regelui Carol al II-lea în pământul țării sale.

În primul rând chiar expresia „aducerea osemintelor” este de sorginte bisericească și se referă mai degrabă la moaște! „Aducerea Moaștelor Sf. Ioan cel Mare la Suceava” sau „Aducerea moaștelor Sf. Ioan Gură de Aur la Constantinopol” sunt sărbători binecunoscute. Deci prima întrebare care ar fi trebuit să ne-o punem este dacă evenimentul acesta legat de biografia lui Carol al II-lea are sau nu conotații religioase? Trebuie să vedem deci cum poate fi calificat.

Din păcate am asistat, în săptămânile ce au precedat evenimentul, la niște convorbiri mediatizate de posturile de televiziune, în special, care s-au constituit în discursuri de factură republicană absolut delirante. În primul rând că un republican n-ar putea judeca un rege fără ca în minutul următor să nu-i și taie capul, așa cum s-a întâmplat în istorie de câteva ori, fiindcă spiritul republican face idiosincrazie la monarhie. Ura față de regi susține vigoarea electorală și puterea republicană. Așa trebuie înțeleasă și prigoana împotriva Regelui Mihai de la începutul anilor '90 — ca un gest defensiv al republicanismului care intră în alertă când i se vântură dinainte un monarh. Ca atare am receptat afirmațiile oamenilor politici și de cultură absolut deconcertante ca maturitate axiologică. Fie, erau considerate aceste oseminte ale bietului Carol al II-lea „ciolane”, li se mai spunea „țurloaie monarhice”, fie „moaște”. Discuțiile erau purtate în extreme.

Părerea mea este că în această dezbatere, din capul locului trebuia pornit de la un lucru de bun simț. Un rege nu poate fi judecat decât de un egal sau de entități de deasupra lui care îi „survolează” calitatea de uns al Domnului căci imediat ce este judecat de instanțe subalterne se petrec grave distorsiuni care

suferă prin parțialitatea punctului de vedere căci se depărtează de adevăr. (Spun asta în cunoștință de cauză căci o eroare similară s-a întâmplat la începutul deceniului '90 când am îndrăznit să judec pe un Patriarh)! Și atunci să vedem care sunt egalii lui Carol al II-lea. Este vorba în primul rând de Regina Mamă, Maria, cum a și făcut-o într-o scrisoare eminentă, apoi de Regele Mihai care, desigur, că prin absența de la acest eveniment a și codificat un mesaj; prezența lui ar fi validat-o pe Elena Lupescu, care i-a batjocorit mama.

Apoi un monarh mai poate fi judecat de popor — care este Vox Dei! căci regele este suveranul dar poporul este cel care-l motivează. Înt-un fel și poporul, ca voce a lui Dumnezeu este și el deasupra regelui. Și după cum este și normal a treia instanță care l-ar putea judeca pe monarh, aici pe pământ este Biserica — care reprezintă instanța divină.

La plecarea sa de pe tron și din țară cu această femeie ușuratică, poporul nu l-a condus pe Carol al II-lea, spre deosebire de momentul plecării în exil al Regelui Mihai — care a fost marcat de o jale națională, chiar și disimulată, căci mulți au plâns în ascuns de teama securității. Când Regele Mihai s-a întors, nu este nevoie să mai amintim de sutele de mii de oameni ieșiți pe străzi. Recentul eveniment s-a bucurat de un foarte mic interes popular. Ei bine, însuși Dumnezeu prin Biserica lui a rezolvat în final chestiunea (ce tindea să capete proporții de dispută națională), printr-o frumoasă și solomonică judecată în care fiecare a fost pus la locul lui. Curtea de Argeș, mănăstirea, nu este o necropolă regală, nu este Mausoleul familiei Hohenzolern. Este o biserică voievodală venerabilă prin faptul că întâistătorul locului, Neagoe Basarab, este înmormântat acolo, apoi au fost puși acolo după trecerea la cele veșnice, ca modele de patriotism, Regii Carol I și Ferdinand, și tocmai Biserica, prin ierarhii săi, n-a vrut să smintească ordinea divină, astfel că regele Carol și-a găsit loc de odihnă veșnică într-un paraclis în incinta mitropoliei și nu chiar între zidurile bisericii voievodale, alături de eminenții săi strămoși, iar ultima sa soție, Elena Lupescu, a fost îngropată într-un loc încântător, dar mai departe de regii defuncți, societate monarhică pe care a întinat-o. Este sancțiunea supremă a acestei împreunări dăunătoare pentru țară.

De altfel, nici istoricii nu sunt vrednici să emită judecăți asupra regilor. Să observăm că toți cronicarii răsăriteni sau apuseni s-au ferit să califice. Cronicile lor stochează opiniile neamurilor sau ale altor regi, prinți, ori domnitori. Și asta spune mult!

Sorin Dumitrescu

De ce nu și România?

Unul dintre cei mai cunoscuți comentatori ai cotidianului „The New York Times”, William Safire, tocmai a nășit o nouă formă de diplomatie: diplomația editorialistă. Omul nu face de florile mălului o pledoarie pro domo, o simplă figură de stil. America are, în aceste zile, o nevoie imperioasă de aliați pentru ceea ce va declanșa în Irak, iar editorialiștii de peste ocean nu se feresc să se angajeze fie în tabăra celor ce vor să declanșeze războiul, fie în cea a pacifiștilor, adesea pe aceeași pagină de ziar. De aceea, nici nu e de mirare că William Safire a ținut să scrie despre gestul unor lideri europeni de a-și declara solidaritatea cu Washingtonul în faimoasa scrisoare publicată de britanicul „The Wall Street Journal”. Faptul că rândurile acestuia trimit la colț „un cancelar german slab politic, urmat de un președinte al Franței foarte nerăbdător să exploateze popularitatea antiamericanismului”, în timp ce ridică în slăvile moralei și bunului simț pe cei ce s-au decis să ia partea Statelor Unite, „care i-a salvat pe europeni de trei ori în ultima sută de ani de ocupații tiranice”, nu trebuie să mire pe nimeni. Există acum, în multe cercuri influente de pe malurile Potomacului, o adevărată modă de a-i vopsi în negru pe francezi, considerați în mod tradițional nerecunoscători față de yankei, dar ajunși acum, sub președinția lui Chirac, de-a dreptul recalcitranți, în tonul dat acum jumătate de secol de generalul De Gaulle. Cât despre nemți, faptul că Gerhard Schroeder a câștigat alegerile pe mâna unui „ohne mich” e un păcat prea mare, în sine, pentru a mai adăuga ceva la tabloul impresiilor de peste ocean.

Ideea scrisorii nepierdute a liderilor europeni, începând cu fanaticul filoamerican Tony Blair și sfârșind cu mai puțin entuziaștii unguri, a pornit de la un ziarist, luat cu treaba, nu cu politica. Michael Gonzales, de la biroul din Bruxelles al cotidianului „The Wall Street Journal”, i-a cerut premierului italian Berlusconi o reacție la logodna cu puternic iz antiamerican dintre Schroeder și Chirac. Berlusconi, cunoscător într-ale presei, încântat de idee, s-a gândit să-i dea un telefon altui suporter al administrației Bush, omologul său spaniol Aznar, pentru o semnătură în plus pe ceea ce devenise deja un articol de ziar. Aznar a pus și el mâna pe telefon, sunând la Lisabona și apoi la Londra.

Bulgărele de zăpadă pornise deja la vale. În scurt timp, jumătate de duzină de lideri europeni discutau de zor pe tema textului pe care urmau să îl semneze și care, a insistat Tony Blair, urma să apară într-o pagină de opinii și editoriale, „op-ed”, cum îi spun americanii, simultan în toate țările reprezentate. Și uite-așa, „The Wall Street Journal” a început să-și numere departamentele naționale, iar cabinetele de pe întreg continentul să-și scotocească agendele telefonice. Parisul și Berlinul, evitate cu răceală de valul creat la Roma, s-au făcut foc și pară. Dar olandezii, danezii și, desigur, se poate spune, polonezii, cehii (cu un președinte Havel împachetat de plecare, dar neezitant), ungurii și, ultimii, slovacia au ignorat cu totul iritarea franco-germană. „Bătrâna Europă”, cum o numea secretarul american al apărării, Donald Rumsfeld, a dovedit că vârsta nu i-a modificat afecțiunile din tinerețe. Iar William Safire a numărat în editorialul său de luni, 3 februarie, cu satisfacție nedisimulată, nouă dintre țările bătrânului continent ai căror lideri și-au pus semnătura sub cuvintele „astăzi, mai mult decât oricând, legătura trans-atlantică este o garanție a libertății”.

Câteva întrebări mi-au venit în minte, citind rândurile editorialistului american. În toiul agitației create de telefoanele cu și fără fir pentru strângerea de semnături la subsolul declarației publicate de „The Wall Street Journal”, de ce n-a sunat nimeni la București? Să fi pierdut domnul Berlusconi, care părea atât de încântat de noi, prefixul României? Să fi ignorat diplomații noștri, care aveau datoria să semnaleze toată mișcarea, importanța alinierii României printre semnatari, o aliniere care ar fi scurtat distanțele dintre noi și o serie întreagă de state europene care ne privesc de mulțisor cam rece? S-a luat decizia de a nu ne alătura acestora? Poziția noastră față de planurile Statelor Unite a fost clar exprimată în scrisoarea trimisă, la scurt timp după textul celor 9, de președintele Ion Iliescu pe adresa Casei Albe, Bucureștiul sprijină administrația Bush până la capăt. Dar această scrisoare a fost ignorată de mediile de informare occidentale, spre deosebire de demersul european colectiv. România a rămas în mod ciudat departe de interesul opiniei publice internaționale, încălzite de apropierea războiului din Irak. Dacă această poziționare a fost premeditată, e foarte interesant de văzut în numele căror avantaje create la Paris sau Berlin. Dacă nu, rămânem cu nedumerirea: de ce nu și România? Iar răspunsul la aceasta nu ar face decât să ne întristeze.

Lucian Ristea

Dependența de autobiografie

Scriitori, cititori și critici recunosc azi deschis interesul pentru literatura autobiografică în cele mai diverse forme ale ei: jurnale, memorii, însemnări, agende, convorbiri, corespondență, într-un cuvânt pentru toate acele manifestări literare caracterizate prin capacitatea lor de dezvăluire, de revelare a propriei persoane. Literatura autobiografică, numită uneori *subiectivă*, alteori *confesivă*, cel mai adesea *de frontieră*, a fost în ultimii ani în atenția editorilor și era firesc să fie așa, din motive nu o dată explicate asupra cărora nu mai are rost să insistăm. Cărțile de memorii s-au vândut cel mai bine și au fost comentate cu precădere în presa culturală.

Din păcate, studii teoretice ample nu i-au prea fost consacrate. Așa se și explică ambiguitatea denumirilor care i se aplică, ezitarea juriilor atunci când trebuie să decidă în ce categorie ar trebui să includă o carte propusă pentru premiere, de către Uniunea Scriitorilor, ASPRO, revista "Cuvântul", etc. De cele mai multe ori astfel de cărți sunt cuprinse în ampla categorie denumită *publicistică*, alteori au fost trecute la *memorialistică*, dar nu o dată s-a întâmplat să fie incluse în și mai ampla secțiune, denumită *proză*. În privința exegezei, în timp ce în Occident există bibliografii întregi pe această temă, la noi se pot cita doar câțiva autori cu astfel de preocupări: Eugen Simion, Mihai Zamfir, Mircea Mihăieș, Adriana Babeți, iar statutul acestor cărți, din punct de vedere al genului căruia îi aparțin, a rămas incert.

Întrebarea e însă dacă se mai poate vorbi de genuri literare, în contextul în care disoluția lor e tot mai evidentă. Dau numai două exemple care mi se par semnificative: Iustin Panța a publicat în urmă cu câțiva ani o carte, amestec de versuri și proză. După ce a primit premiul Uniunii Scriitorilor pentru poezie, pentru că lumea îl știa poet, regretatul scriitor și-a exprimat nemulțumirea că nu a fost luat în seamă ca prozator. Un alt autor, Marius Tupan,

a publicat un roman al cărui final este o piesă de teatru. Recent, Gabriel Liiceanu publica un jurnal, dar el însuși îi neagă acest statut.

Statutul literaturii pe care noi o vom numi *autobiografică* a devenit cu atât mai incert, cu cât numărul cărților din această categorie a crescut fabulos în ultimii treisprezece ani. Înainte de 1989, lucrurile păreau mai simple. Când a apărut **Viața ca o pradă** de Marin Preda, impactul a fost atât de mare încât nimeni nu s-a gândit să teoretizeze căru gen îi aparține. Cartea a fost considerată un unicat, cum la fel aveau să fie considerate și **Jurnalul de la Păltiniș** sau **Epistolarul** semnate de Gabriel Liiceanu. Ceva mai târziu, când Livius Ciocârlie a predat Editurii "Cartea Românească" un volum sută la sută autobiografic, el a apărut cu subtitlul *roman*. E vorba de **Clopotul scufundat**. Alte cărți de aceeași factură, de același scriitor, publicate însă după decembrie 1989, fie se subintitulează jurnal (chiar dacă nu sunt propriu-zis jurnale), fie nu mai poartă nici un subtitlu (de exemplu, **Fragmente despre vid**, Editura "Cartea Românească", 1992 sau **Cap și pajură**, Editura "Albatros", 1997), fapt ce confirmă ipoteza noastră că nu numai criticii sunt dezorientați, ci și autorii și editorii.

Mai mult decât atât, când sunt comentate aceste cărți, accentul cade aproape întotdeauna pe valoarea de document, și foarte rar cineva (de exemplu, Ruxandra Cesereanu, în cartea sa **Călătorie spre centrul infernului**, Editura Fundației Culturale, 1999) se încumetă să descopere valoarea estetică, în ipoteza că ar exista. În câteva intervenții publice, dintre scriitorii cu adevărat talentați nu au fost recunoscuți decât Ioan Ioanid în cele cinci volume: **Închisoarea noastră cea de toate zilele** și I.D.Sârbu în **Traversarea cortinei** (volum ce reunește corespondența cu Virgil Nemoianu, Ion Negoitescu și Mariana Șora) sau în **Jurnalul unui jurnalist fără jurnal**.

O comparație cu ceea ce s-a întâmplat în Spania după căderea lui Franco este binevenită, pentru că și acolo, dobândirea libertății de exprimare a dus la o adevărată explozie a literaturii autobiografice. Ca și la noi, editurile au inaugurat colecții de jurnale, memorii și mărturii. Și în Spania reviste de prestigiu, cum ar fi "Revista de Occidente" (fondată de Ortega y Gasset) sau

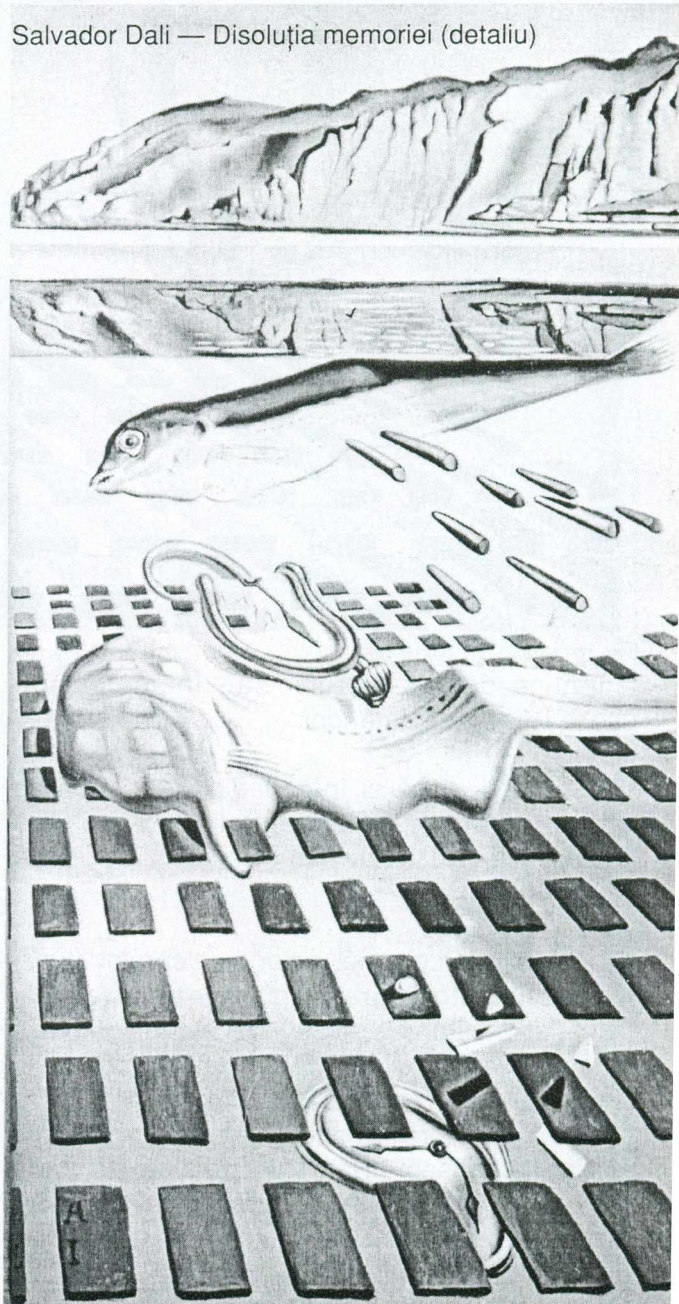
“Quimera”, au consacrat literaturii autobiografice numere monografice. În plus față de noi, au fost organizate simpozioane sau colocvii pe această temă, iar Editura Tusquets acordă anual premiul “Comillas” (“Ghilimele”) pentru manuscris, un premiu care a ajuns azi unul din cele mai prestigioase din Spania, constând în publicarea operei și o importantă sumă de bani.

Valul de autobiografii, memorii și jurnale care a invadat Spania după căderea regimului franchist a dus, de asemenea, la o meditație profundă chiar în rândul scriitorilor: ce se întâmplă cu noi? Ce se întâmplă cu omul în general, din moment ce nu numai scriitorii publică asemenea cărți, ci și oamenii politici, actorii, sportivii, văduvele celebre, foști deținuți (politici sau nu), regizori, șoferi, cameriste, etc. Să fie vorba doar de o modă? Scriitoarea Rosa Montero publica încă în 1984 (deci la mai puțin de zece ani de la moartea lui Franco) în suplimentul ziarului “El País” un amplu eseu pe această temă, arătând că nu de modă era vorba, ci de o adevărată *dependență de autobiografie*. Așa cum unii devin dependenți de droguri, alții devin dependenți de eul propriu. Comparația nu ni se pare hazardată, din moment ce Octavian Paler a recunoscut narcisismul scrierilor sale autobiografice, încercând, nu o dată, în cărțile sale, o apărare a lui Narcis, ca fiind un damnat de soartă la autocontemplare. Există, de altfel, în literatura teoretică spaniolă, o carte a unei cercetătoare pasionate a autobiograficului (Ana Caballé) care se numește **Narcisos de tinta (Narcișii de cerneală)**.

Privită în acești termeni, literatura autobiografică poate fi judecată prin *prezumția de adevăr* pe care orice confesiune (chiar și prin etimologia cuvântului) o implică. Ea se bazează pe două condiționări: capacitatea de autocunoaștere a celui care scrie și doza de sinceritate pe care e dispus să și-o asume. În plus, față de pura ficțiune, autobiografia permite *proba de verificare*. Cititorul poate contesta adevărul sau sinceritatea implicate în scrierea autobiografică, fie prin alte mărturii de același gen, scrise de altcineva sau declanșate în urma lecturii, fie prin documentele la care poate avea acces. Nu o dată această verificare, a dus la controverse, contestări, acuzații de tot felul (vezi comentariile și controversele stârnite de tipărirea jurnalelor lui Paul Goma).

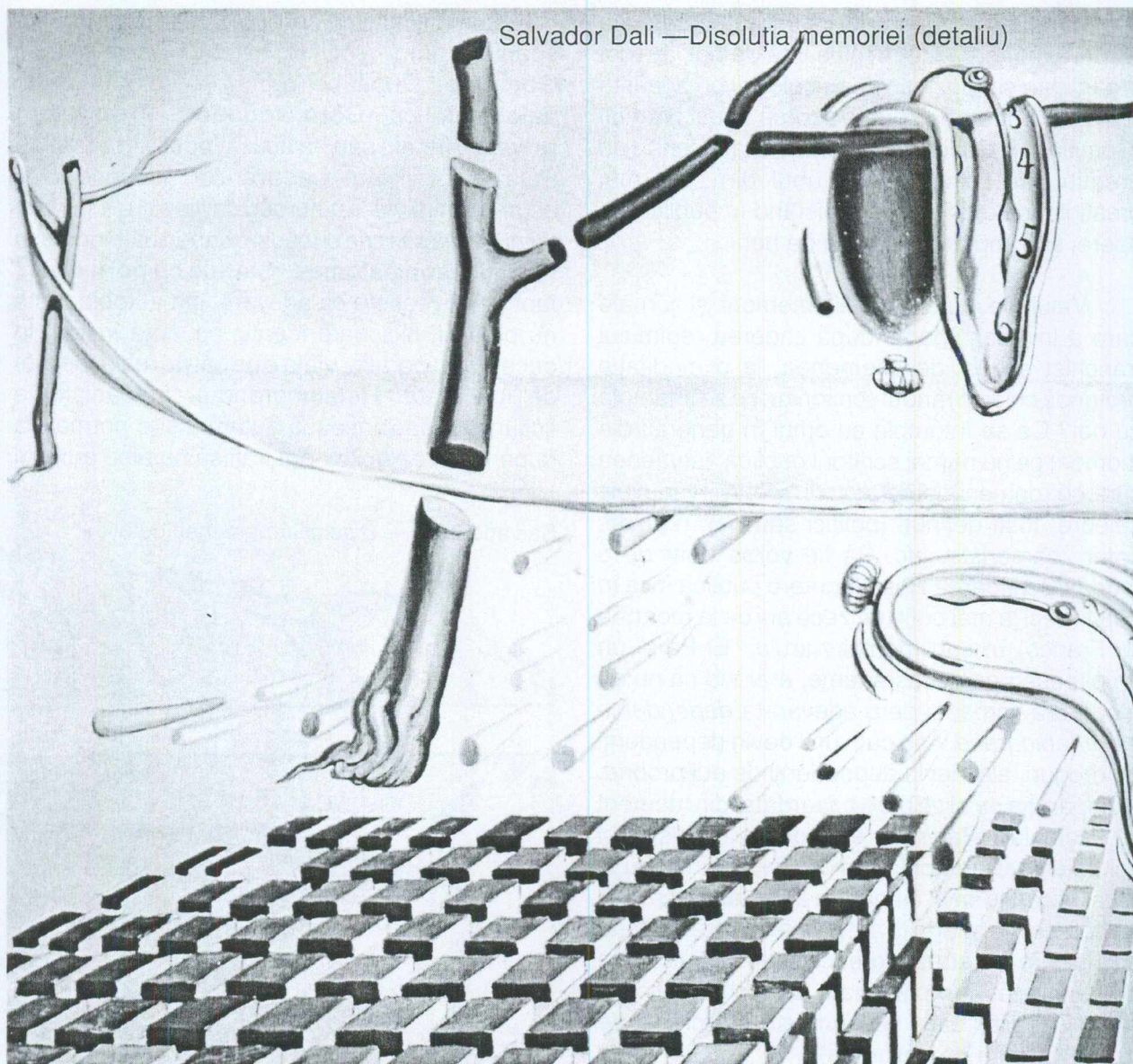
Semnificativ ni se pare însă cazul fraților spanioli, ambii scriitori celebri, Juan și Luis Goytisolo. După ce primul a scris o carte autobiografică (**Coto vedado - Proprietate privată**), fratele său l-a acuzat public în ziarul “El País” de falsificare a adevărului, nedorind să-și asume amintirile fratelui său ca fiind și ale lui. Mai târziu, avea să scrie el însuși o carte autobiografică (**Estatua con palomas - Statuie cu porumbei**), fapt ce dovedește că adevărul din autobiografie nu poate fi niciodată identic cu viața însăși. În orice autobiografie, viața e pe cât de reală, pe atât de inventată. Rememorând-o, mecanismele ficțiunii se declanșează automat și e normal ca după trecerea anilor, doi frați să nu aibă amintiri

Salvador Dali — Disoluția memoriei (detaliu)

Salvador Dali — Disoluția memoriei (detaliu)

identice despre lucruri sau întâmplări pe care le-au trăit amândoi.

Atunci, dacă și în scrierile autobiografice intervine ficțiunea, mai poate fi vorba de vreo diferență între un roman și o scriere autobiografică?

Philippe Lejeune, autorul celebrului studiu **Impactul autobiografic** spune că dacă *textul* în sine, al unui roman sau al unei autobiografii, nu presupune nici o diferență, aceste diferențe există în *contextul* lor. Faptul că un autor afirmă intenția de a vorbi despre el însuși și de a spune adevărul îl face responsabil în fața cititorului care adoptă alt tip de lectură. Și într-adevăr, comportamentul nostru ca cititori în fața unei

autobiografii este altul decât în cazul unui roman, când ne abandonăm tramei, cu atenția concentrată pe text ca suport al ficțiunii. În cazul autobiografiei, atenția noastră se concentrează pe omul pe care-l întrezărim prezent în fiecare pagină. Chiar și când stilul este strălucitor, el trece pe planul doi. Mai mult, Lejeune afirmă că în cazul când cititorul cunoaște dinainte date biografice ale autorului, deci când are deja formată o idee despre el, lectura poate deveni acțiunea unui detectiv improvizat care începe să caute diferențele, greșelile și deformările care pot apărea între identitatea naratorului și personajul narator al autobiografiei.

Scrierea autobiografică recurge în mod obișnuit la prima persoană gramaticală, astfel

Încât poate fi calificată *literatura eu-lui*. De altfel, omul practică în mod constant vorbirea despre sine: în conversațiile pe care le poartă, în corespondența prin poștă, fax sau internet, când este îndrăgostit, bolnav, furios, euforic, când mănâncă sau bea sau când achită o notă de plată, omul vorbește, de fapt, despre sine. Până și tăcerea este elocventă pentru imaginea proprie, așa cum s-a spus de atâtea ori.

Dar numai anumite persoane întreprind actul conștient al scrierii despre sine cu scopul de a se descoperi explicit pe sine însuși transformând *sinele* în subiectul acțiunii și singurul argument al operei. De aceea, literatura de care ne ocupăm a fost numită și *autoreferențială*.

Revenind la genurile literare, *genul autobiografic* e o sintagmă tot mai des folosită în studiile occidentale. Ce conține el? În primul rând, autobiografii în sensul strict, dar și memoriile în care accentul nu mai cade asupra eu-lui în evoluția lui cronologică, ci doar asupra unor împrejurări sau a oamenilor pe care eul narator i-a cunoscut la un moment dat. Tot în acest gen se încadrează jurnalele, scrisorile, cărțile de dialoguri sau convorbiri. Trăsăturile principale ar fi *autoreferențialitatea* și *privirea retrospectivă*. Sunt însă pertinente aceste două trăsături în raport cu modul clasic de definire a celorlalte trei genuri? Nu! Și poeziile lirice sunt autoreferențiale, și romanul abordează de cele mai multe ori retrospectia, iar privirea înapoi e modalitatea epică cea mai frecventă, chiar dacă există exemple de narațiune la timpul prezent sau viitor.

Lucrurile par a se simplifica dacă abordăm un alt criteriu, renunțând la clasică împărțire în liric, epic și dramatic. Profesorul spaniol Manuel Granell propunea încă din 1963 clasificarea genurilor literare doar din punctul de vedere al privirii autorului. Aplicând acest criteriu, constatăm existența doar a două tipuri de opere literare. Unele orientate spre lume, spre ceilalți oameni și în acest caz autorul uită de el însuși. Neglijarea propriei persoane determină forma obiectivă de narațiune a povestirii, a romanului, epopeii sau a teatrului. Toate ar aparține genului *extravertit*.

Genul *introvertit* determină o formă mai reflexivă de exprimare. Autorul privește în acest

caz spre sine, spre propria intimitate. Acestui gen îi aparțin toate confesiunile, indiferent cum s-ar numi ele: jurnale, memorii, etc., dar și versurile lirice în care, după clasică definiție perpetuată de manualele școlare, autorul "*își exprimă propriile sentimente*".

Un alt cercetător spaniol, profesorul universitar Fernando Valls (Universitatea Autonomă din Barcelona) unul din organizatorii simpozionului "Autobiografie și narațiune" de la Cádiz (la care am participat în 1996, invitată fiind să țin o comunicare pe această temă) declara: „Autobiograficul este semnificativ pentru omul acestui sfârșit de secol. Adevărul e că trăim într-o epocă în care primează individualismul. În acest context, autobiografia este un gen care interesează foarte mult publicul cititor, dar și pe scriitori. Pentru că individul nu se simte reprezentat în istoria care se scrie, în schimb, în scrierile autobiografice, vedem viața particulară și acest lucru îl interesează pe cititor. De aici rezultă că și scriitorul se simte impulsivat să explice și să-și înțeleagă propria viață ca o unică metaforă a vieții colective”.

Pe de altă parte, Maria Zambrano, elevă a lui Ortega y Gasset și prietenă a lui Emil Cioran (singura femeie portretizată în **Exerciții de admirație**), este de altă părere: „*Confesiunea începe întotdeauna ca o fugă de sine. Ea se naște din disperare. Ca în orice fugă, există în confesiune speranță și disperare. Fără o profundă disperare, omul nu ar ieși din el însuși.*” (Maria Zambrano: "**La confesión - género literario**" ("Confesiunea - gen literar"; Editura Amarcord, 2001, traducere de Mariana Sipoș).

Explozia de scrieri autobiografice din ultimii ani, nu numai de la noi, justifică teza Mariei Zambrano. Scriind despre sine, omul contemporan denunță alienarea cotidiană care îl împiedică să *se trăiască*, silindu-l doar să *trăiască* într-o lume oferită *de-a gata* de sistemul comunicațional din ce în ce mai acaparant și distrugător al spațiului interior al fiecărui individ.

Mariana Sipoș

Istoria ca memorie

Era de așteptat ca echivalența *istorie* = *memorie* să capete accente acute în spațiul est-european, al cărui trecut recent s-a putut recupera cu mai multă dificultate decât în societățile neîncercate de hiatusuri violente. Că, în ultimă instanță, trecutul nu poate fi “recucerit” de pe frontul memoriei – totdeauna selectiv, defensiv, terapeutic dublată de *uitare* – este un adevăr existențial îndeobște acceptat astăzi. Înregistrarea trecutului se însoțește, în mod firesc, cu *narațiunile* care o articulează și cu care, în fond, se confundă. Nu avem alt mijloc la îndemână decât a *povesti* faptele. Vechii greci nu ignorau volatila graniță dintre *istorie* ca fapt și *istorie* ca ficțiune, încât descoperirea mai recentă a “celui mai mare mincinos”, mai curând decât a “părintelui istoriei”, în Herodot circulă ca monedă de schimb în studiile de specialitate.¹

O serie de titluri trimit, în ultimii ani, la complicatele tainite ale felului de a fi uman numit memorie. S-a modelat o nouă disciplină: *memorologia*. De la redimensionarea celebrei *longue durée* a analiștilor francezi, la sondarea *memoriei colective*, a raportului *amintire* – *rememorare*, a geografiei *locurilor memoriei*, a *mărturiilor recuperatoare* și a *memoriei alternative*, până la *arta memoriei* care este *istoria*, traiectul demersului critic este punctat de nume și tomuri imposibil de dat uitării (sic).² Multe invită la lectura cu minuție și răbdare a “cronicarului vremurilor noastre”, nu puține cheamă la dezbatere aprinsă. Altele, aparent anodine, sugerează numai discret învolburarea disputei. Ni s-a părut incitant să aducem în avanscenă demonstrația lui Hutton despre *istorie ca artă a memoriei* și observațiile lui Geary despre *fantomele amintirii*.

Precum întemeietorul Victor Cousin, în 1829, marele teoretician Arthur Lovejoy, în anii '30, Quentin Skinner, din anii '80 încoace, ori Donald Kelley, Frederika Oosterhoff și Jacques Guilhaumou, la începutul mileniului nostru, Hutton se reclamă, în ultimă instanță, de la Giambattista Vico, a cărui masivă recuperare în studiile de istorie, istoriografie și imagologie din ultimele decenii este un fenomen cu totul excepțional. *Lui* îi datorăm însăși sintagma *istoria ideilor*, preluată, în 1723, de la J.J. Brucker și lansată în spațiul

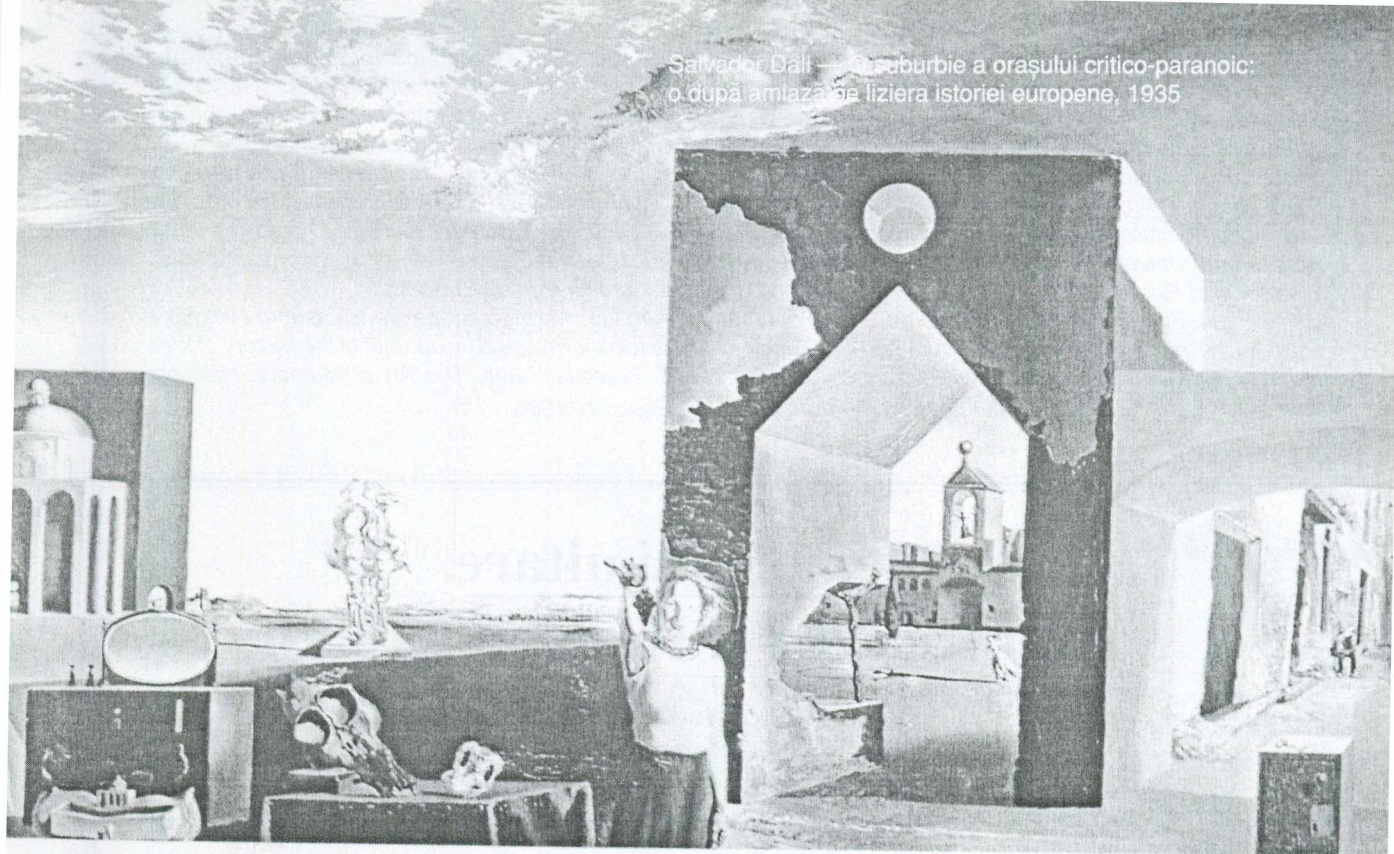
occidental, pentru secolele care s-au scurs între timp. Istoria ideilor are și ea o istorie.³ Istorie a gândirii, istorie a spiritului uman, istorie a înțelepciunii, ori, pur și simplu, desfășurare a cohortei ideilor în diverse comunități umane, *istoria ideilor* este în sine o formă de *conservare a memoriei*, fie aceasta individuală sau colectivă. Centrată pe *identitate culturală*, ori pe *evoluție conceptuală*, insistând pe instituții, ori pe curente de opinie, ea asigură continuitatea în spațiul mental și garantează solidaritatea speței.

Pentru Patrick Hutton, *istoria* este mediatorul dintre două momente ale *memoriei*: repetiția și rememorarea. Este, ca atare, o *artă a memoriei*, în sensul în care trecutul este prezent în mintea noastră prin imagini care îl aduc în prim-plan sau îl reconstruiesc. La confluența celor două, se decantează gândirea istorică. Odată cu stabilizarea, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, a studiului modern al istoriei, memoria capătă statut de controlor natural al timpului uman. Astăzi nu mai putem concepe istorismul decât drept conjuncție a imaginației cu memoria, a materialului stocat în trecutul uitat cu cel recuperat în tradiția vie. Modernitatea târzie încurajează memoria alternativă, punând accentul pe istoria socială, în locul celei politice, pe mentalitățile colective a cazurilor individuale, pe istoria totală a celei punctuale sau evenimențiale. Încă din modernitatea clasică se profilaseră *locurile memoriei* care dau sentimentul apartenenței, trasează teritoriul ceremoniilor memoriale și “scriu” literele alfabetului mnemic pe hârtia neutră a lumii. Oglinzi ale trecutului, ele sunt reinterpretate în vremea schimbătoarelor identități ale tehnologiei victorioase.

Dacă, pentru Vico, Hermes, zeul comunicării și călătorul între lumi, își căuta rostul în trecerea de la spațiul familiar la cel necunoscut, învățându-i pe oameni cum să înțeleagă lucrurile necunoscute prin cele cunoscute, în imagini noi, filosoful contemporan găsește de cuviință să străbată drumul invers, de la imagine la idee. Pentru unul, traseul evoluează de la *topoia tropoi*. Pentru celălalt, de la *topologia* imaginarului la *tropologia* conceptuală. Să luăm ca exemplu, ne propune Hutton, formarea imaginarului țării Sfinte, proces îndelung studiat cu erudiție și spirit critic de Maurice Halbwachs. De la fixarea textelor canonice, în secolul al IV-lea, trecând prin etapele înfruntărilor cruciate, locul în sine este dislocat de câteva ori, reasezându-se treptat în spațiul nostru mental prin reiterate

Salvador Dalí — O suburbie a orașului critico-paranoic:
o după amiaza de liziera istoriei europene, 1935

protocoale de comemorare. Arhitectura, sculptura, pictura și muzica își dau concursul în sedimentarea sa în conștiința colectivă. Noi percepem toate acestea, astăzi, ca pe o "narațiune" de sine stătătoare, dar verificarea emoțională a memoriei de grup nu este nicicând și niciunde un scenariu format dintr-un singur episod. Și nu este indiferent la interpretări diferite în spațiu și în timp.

Patrick Geary identifică *istoria memoriei* în selecția operată printre *memorabilia*, pentru a separa cele ce sunt *memoranda* de cele menite uitării. Acesta este mecanismul prin care conținutul memoriei dă contur sistemelor de valori, ca și memoriei colective înseși. Convențiile sociale care modelează memoria nu sunt nici ele pură memorie a speței, ci rezultat al determinărilor familiale, religioase, culturale, ansamblu de ritualuri și structuri lingvistice, precum și retrăsări spațiale cu efect *mnemotehnic*. În tradiția iudeo-creștină, a cărei funciară propensiune eschatologică marchează din start funcția și rolul memoriei, istoria în sine capătă un sens teleologic, în care contează deopotrivă amintirea ca recuperare a vieții trăite și împlinirea ca promisiune a unui timp ce va veni. Ne-am putea imagina memoria ca pe o uriașă sală a misterelor, evoluând între amintire și uitare, principiu organizator al timpului altminteri indiferent.

Frances Yates începea exemplarul său studiu⁴ cu evocarea episodului legendar în care, chemat să distreze compania reunită la reședința unui nobil din Tesalia, poetul Simonide scăpa – singur – de moartea violentă pricinuită de un cutremur de pământ, prin miraculoasa invitație de a ieși din casă, la chemarea unor necunoscuți. Se spune că Simonide ar fi reconstituit identitatea fiecăreia dintre victime, după *locul* ocupat la dezlănțuirea dezastrului, refăcând timpul prin intermediul spațiului. Și că, ulterior, i s-ar fi adus la cunoștință că străzii vizitatori nu erau alții decât gemenii Castor și Pollux, recunoscuți mai apoi ca maeștri în potolirea furtunilor. Din calmul apelor se putea, treptat, recupera mersul lucrurilor, înainte și înapoi. Dibuind tropologic *arta memoriei*, Simonide li se alătura consubstanțial.

Mihaela Anghelescu Irimia

¹ François Hartog, *The Mirror of Herodotus: The Representation of the Other in the Writing of History*, Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 1988.

² O listă selectivă, precum memoria însăși, nu poate omite contribuții ca: Maurice Halbwachs, *The Collective Memory*, New York: Harper & Row, 1980, © 1950; Michel Beaujour, *Miroirs d'encre*, Paris: Seuil, 1980; Pierre Nora, *Les lieux de mémoire*, Paris: Gallimard, 1984-1992; Gerard Namer, *Mémoire et société*, Paris: Méridiens Klincksieck, 1987;

Patrick H. Hutton, *History as an Art of Memory*, Hanover & London: University of Vermont & University Press of New England, 1993; Eric A. Havelock, *The Muse Learns to Write*, New Haven: Yale University Press, 1986; David Middleton, *Collective Remembering*, London: Sage Publications, 1990; Pim den Boer & Willem Frijhoff (éd.), *Lieux de mémoire et identités nationales*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 1993; Patrick J. Geary, *Phantoms of Remembrance: Memory and Oblivion at the End of the First Millennium*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994; Mary Carruthers, *The Book of Memory*, Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1996; Thierry de Montbrial, *Mémoire du temps*

présent, Paris: Flammarion, 1996; Jeffrey Prager, *Presenting the Past*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1998; David Gross, *Lost Time*, Cambridge, Mass.: University of Massachusetts Press, 2000; Nicola King, *Memory, Narrative, Identity*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000; Elizabeth Minchin, *Homer and Resources of Memory*, Oxford: Oxford University Press, 2001; David Sutton, *Remembrance of Repasts*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

³ Joseph Mazzeo atrage atenția asupra evoluției istorice a disciplinei în speță, în *Journal of the History of Ideas*, 1972.

⁴ Frances Yates, *The Art of Memory*, Harmondsworth: Penguin, 1966.

Memorie și uitare.

Paul Ricoeur și Hannah Arendt

Sub istorie, memoria și uitarea.

Sub memorie și uitare, viața.

Dar a scrie viața e o altă poveste,

Neterminată. (Paul Ricoeur)

La începutul lunii decembrie 1997, la Biblioteca Națională Franceză, în fața unui amfiteatru arhiplin, Paul Ricoeur ține conferința cu titlul "Hannah Arendt apres Nietzsche: L'oubli, la promesse, le pardon". Evenimentul are doar în plan secundar o miză teoretică, în prim plan aflându-se evocarea personalității Hannei Arendt și a influenței pe care opera sa o exercită asupra filosofiei politice actuale. Traseul ideatic al celor doi gânditori a fost diferit, iar întâlnirea lor imposibilă, Ricoeur parcurgând în etape drumul de la fenomenologie la hermeneutică și de la hermeneutica textului la hermeneutica acțiunii (cu ample deschideri către psihanaliză, teologie, etică, drept și politică), Arendt rămânând în zona de influență a fenomenologiei și a existențialismului doar în anii de tinerețe, ca apoi să-și consacre întreaga carieră studiului implicațiilor etice din sfera politicului.

Totuși, la peste două decenii de la moartea Hannei Arendt, Ricoeur vorbește despre memorie și uitare în numele său propriu dar și al autoarei lucrării **The Human Condition** și trimite la un cunoscut citat din **Genealogia moralei** a lui Nietzsche: "A crește și a disciplina un animal care poate promite — nu este oare tocmai acest

lucru paradoxala sarcină pe care și-a propus-o natura cu privire la om? Nu este ea adevărata problemă a omului?... Faptul că dilema aceasta a fost rezolvată până la un anumit grad, trebuie să i se pară cu atât mai uluitoare celui care știe să aprecieze din plin forța acționând în sens contrar, facultatea de a **uita**. Uitarea nu este, așa cum cred spiritele superficiale, numai o *vis inertiae*, ea este mai degrabă o capacitate activă, în cel mai strict sens pozitivă, căreia trebuie să-i atribui faptul că numai ceea ce e trăit de noi, ceea ce ni se întâmplă nouă, tot ceea ce-i absorbit de noi pătrunde în conștiința noastră în timpul unei astfel de digestii (pe care am putea-o denumi "absorbție sufletească") la fel de puțin ca și în întregul proces multilateral prin care se desfășoară alimentarea noastră fizică, așa numita "absorbție corporală". Se poate astfel imediat vedea că nici fericirea, nici seninătatea, nici speranța, nici mândria, nici un **prezent** n-ar putea exista fără această capacitate de a uita."¹

Ce ar trebui să uităm? Evenimentele prezentului fac ca trecutul să reînvie prin aceleași obsesii, întreaga cultură filosofică a Occidentului este bolnavă de pe urma "exceselor simțului istoric"... "spectrele lui Marx" bântuie ignorând faptul că ar reprezenta doar un

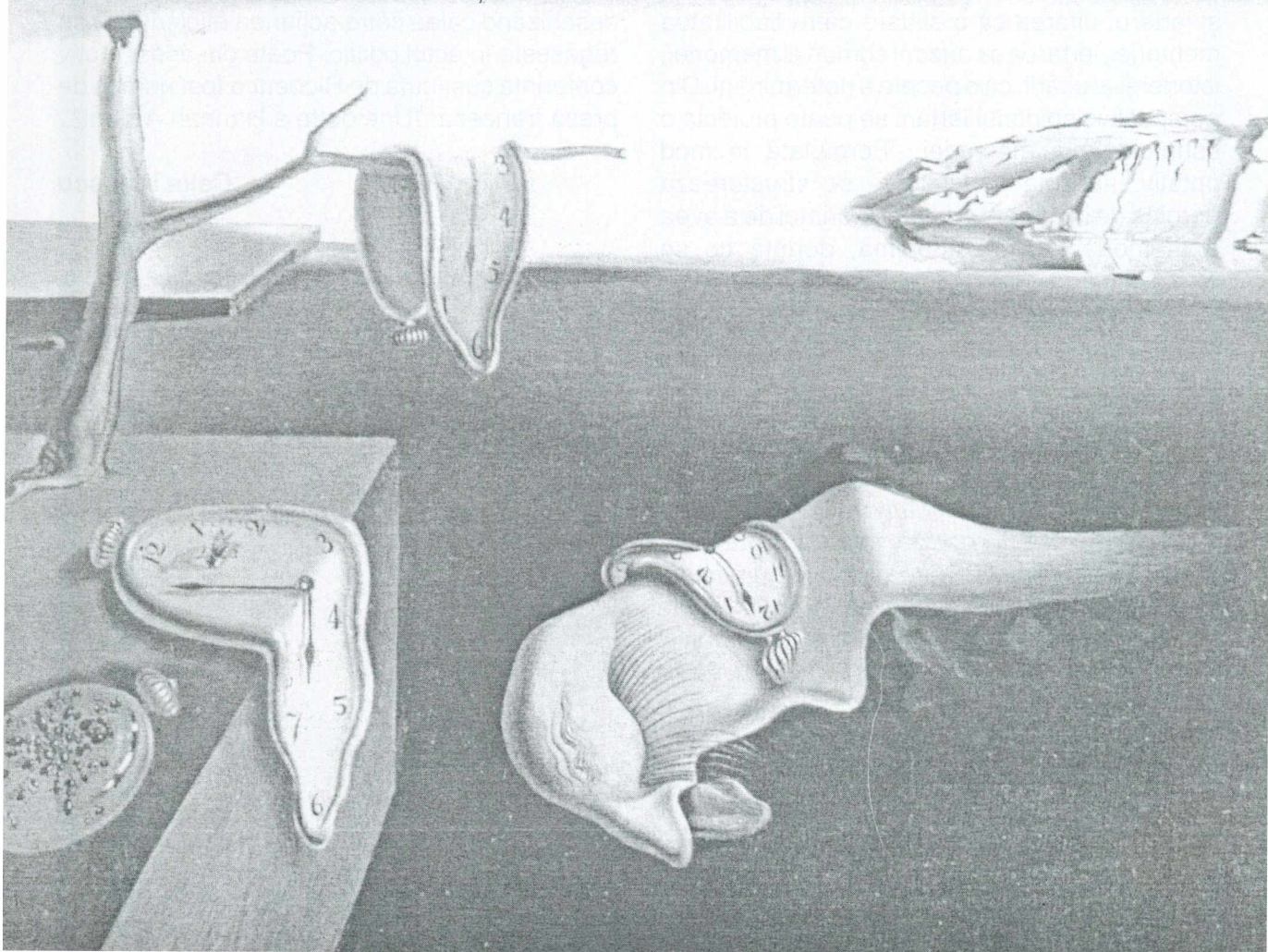
moment în dialectica spiritului ce implica suspensie și conservarea esenței a ceea ce a fost prezervat.

Trebuie să ne gândim, ne spune Ricoeur, la suferința celui care descoperă că nu poate trăi fără uitare, maladia istoriei se vindecă printr-o formă de uitare care se ipostaziază în condiția de interpretare a trecutului. Uitarea nu este comoditate și inerție, dimpotrivă este o facultate pozitivă din toate punctele de vedere, este memoria voinței și a făgăduinței de a "plăti datoria sa".

Toate aceste idei sunt pe larg dezbătute în volumul *La memoire, l'histoire, l'oubli*, o completare firească a cărților anterioare *Temps et Recits* și *Soi-meme comme un autre* unde "experiența temporală și operațiunea narativă sunt raportate direct una la alta, cu prețul unui impas în care ajung memoria și, mai rău încă, uitarea, cele două niveluri intermediare între timp și povestire".²

Lucrarea este concepută în trei părți deosebite prin temă și metodă, fiecare parte având la rândul ei un ritm ternar, legătura între fenomenologia memoriei, epistemologia istoriei și hermeneutica condiției istorice fiind căutarea trecutului în ipostazele lui relevante. În stilul său caracteristic, Ricoeur evocă autori care, în mod obișnuit, nu pot fi alăturați, își desfășoară argumentația, urmând firul unui gând ce pare definitiv pierdut în pluralitatea deschiderilor către zone neașteptate, dincolo de acest "peisaj" stă rigoarea unor metode îndelung exersate și foarte clar definite. Abordarea cognitivă a memoriei din perspectiva "obiectuală" (o schiță fenomenologică a memoriei gravitând în jurul imaginii și imaginației) este completată de perspectiva pragmatică ce desemnează faptul că memoria nu este doar reprezentare, ci are și o funcție practică, memoria se dedublează, dar se regăsește în operațiunea reamintirii, "recunoașterea care încununează căutarea

Salvador Dali — Persistența memoriei

reușită, desemnează latura cognitivă a reamintirii, în timp ce efortul și travaliul se înscriu în câmpul practic".³

Următorul pas ne aduce o nouă problemă, cea a subiectului operațiunilor memoriei. "Întrebarea este urmatoarea: cui ar trebui să i se atribuie, în mod legitim, pathos-ul corespunzător receptării amintirii și praxis-ul care alcătuiește căutarea amintirii?"⁴ și în plus o dilemă "paralizantă": este memoria în mod primordial personală sau colectivă? Începând cu Platon și Aristotel exista o tradiție a problematicei subiectivității evident "egologică" mergând până la constituirea unei școli a "privirii interioare", contestată ulterior de disciplinele devenite deja autonome și autoritare (psihologia, sociologia, lingvistica), acestea propunându-și să institue în plan episte-mologic modelul de obiectivitate din științele naturii. Din fericire, remarcă Ricoeur, memoria individuală și cea colectivă sunt universuri de discurs total diferite care se pot articula (nu fără dificultăți) într-o adevărată filosofie a istoriei.

Depășind planul epistemologiei istoriei, itinerariul memoriei sfârșește în uitare și iertare, uitarea ca o sfidare către fiabilitatea memoriei, iertarea ca orizont comun al memoriei, istoriei și al uitării, ca o pecete a neterminării. Din perspectiva spiritului iertării se poate proiecta o eshatologie a memoriei: "Formulată în mod optativ, această eshatologie se structurează pornind de la dorința și în jurul dorinței de a avea o memorie fericită și calmă, dorință ce se regăsește într-o oarecare măsură în practica istoriei și chiar în inima incertitudinilor de nedepășit ce domină raporturile noastre cu uitarea."⁵

Traseul urmat de Hannah Arendt în lucrarea *The Human Condition* este total diferit, ea pornește de la distincția între "*vita activa*" și "*vita contemplativa*" arătând că, în mare parte, filosofia occidentală a dat întâietate contemplației în defavoarea acțiunii, în vechea tradiție a dualismului platonician (într-o ierahie metafizică, *theoria* se constituie la un alt nivel ontologic față de *praxis*). Domeniul acțiunii, situat în lumea aparenței (inclusiv politica) poate conduce la actul eficient doar în măsura în care filosoful trăiește în *bios theoretikos*.

Hannah Arendt argumentează pentru o diviziune tripartită a întregii activități umane:

munca, opera, acțiunea, triada relevantă antropologic care așează alături fundamentalul și istoricul. Munca nu depășește sfera consumului, opera aspiră doar la durată, acțiunea este singura caracterizată prin propria ei temporalitate. Acțiunea este o categorie globală ce se manifestă în spațiul public de expunere a umanului și este marcată în mod esențial de incertitudinile și "slăbiciunile" pluralității. Aici intervine dialectica iertării și a făgăduinței, una care dezleagă și cealaltă care leagă, singura replică la constrângerile temporale și care asigură "continuarea acțiunii" în planul lucrărilor omenești. "Facultatea iertării și cea a promisiunii se întemeiază pe experiențele pe care nimeni nu le poate face în singurătate și care se bazează în întregime pe prezența celui alt. Dacă originea acestor două facultăți e inerentă pluralității, sfera unde se exercită ele este eminamente politică."⁶

În mod evident teoretizările Hannei Arendt cu privire la temporalitate, memorie și uitare au multe puncte comune cu exercițiul fenomenologic al lui Paul Ricoeur, traseul gândirii lor capătă sens prin finalitatea pe care o poate da doar o teorie a acțiunii, Arendt merge chiar mai departe deschizând calea către acțiunea eficientă ce se regăsește în actul politic. Poate din acest motiv conferința susținută de Ricoeur a fost numită de presa franceză: "Une dette a Hannah Arendt".

Celia Ionescu

¹ Friedrich Nietzsche, *Despre genealogia moralei*, Echinoc, Cluj, 1993, p. 49

² Paul Ricoeur, *Memoria, Istoria, Uitarea, Amarcord*, Timișoara, 2001, p. 11

³ *idem*, p. 75.

⁴ *idem*, p. 116.

⁵ *Idem*, p. 555.

⁶ *Idem*, p. 586.

George Bălăiță:
„Un mare
scriitor este
doar acela în
stare să impună,
înainte de orice,
ficțiuni
convingătoare”

Am fost invitați în NATO, integrarea, din 2007, în UE, nu mai pare de domeniul utopiei. Și totuși, cu voce mai înaltă sau în surdină, se vorbește pe mai departe de crizele de tot felul menite să încetinească drumul spre mai bine. Să fie acestea false probleme, astăzi, la treisprezece ani de la Revoluție? Și în ce măsură, reale sau imagine, pot deveni ele subiecte bune de exploatat, pentru scriitorul român?

Criză, crize... Stare de fapt. Dar vorba este, la noi, folosită abuziv. Trece de la unul la altul, un cuvânt bun la toate, ca în povestea țărănească, căscatul din om în om! În ciuda optimiștilor de profesie, în mileniul trei s-a intrat printr-o criză globală, mondializată. Dar, la urma urmei, crizele întrețin mersul înainte. Chiar când te arunci înapoi! Trăim, fără doar și poate, o „perioadă de trecere” nepermis de lungă și din ce în ce mai greu de suportat. Adevărat, a fost o „ruptură” istorică în '89. Dar anul 1989 nu a fost doar un an românesc și nici numai european. A fost unul universal. O ruptură care a marcat existențial, filosofic și în toate sensurile viața oamenilor, dar și a „omului” pentru foarte mult timp de aici înainte. Filozofii, politicienii, politologii, militarii, economiștii, sociologii, ba chiar și astrologii, explică, analizează,

combat adânc. Pentru a liniști spiritele sau numai pentru a se asculta vorbind. S-au scris în numai un deceniu rafturi întregi de cărți, s-au umplut gigantice depozite pe Internet, chestiunea fierbe în continuare și din când în când manometrele fac explozie cu cazan cu tot. Fiindcă, în ciuda prezentului digital și a unui viitor opac, povestea se petrece, ca și în vremurile biblice, într-un cazan care fierbe, fierbe, clocotește, dă afară...

Se instalează limbaje de fier peste care nu se poate trece. Cum greșești pasul (nu că ai fi împotrivă, vai de mine și de mine, dar în marșul cel lung mai obosești, ți se face foame și te gândești la o rață cu portocale sau la un pui cu mujdei și dai cu bombeul în călcâiul celui din față), hai, te și pleznește paznicul corectitudinii politice. Oameni inteligenți și lucizi o spun și o scriu de mult. Nu-i ascultă nimeni. Trăim un delir ideologic. Nu la noi, pe aici e ceață și negură (lasă că noi suntem obișnuiți, o ducem!), dar pe Mapamond. Vreau să spun acolo unde se fac cărțile! Eu o zic detașat, nu îngrijorat. Trag nădejde să nu fac din neurastenii mele, câte sunt, un manifest literar! *Așa e lumea, n-ai ce-i face... Știi cine a spus-o? Prințul Hamlet.* Firește, într-un moment de criză!

Ruptura a fost firească și necesară. Comunismul trăit pe viu s-a dovedit un mod de viață împotriva naturii. Capitalismul sălbatic de la

sfârșitul secolului XIX, dar și de mai târziu, s-a așezat în ceva care asigură omului de rând, masei anonime, mulțimii fără nume, un standing onorabil, relativ întins. În timp ce distanța dintre săraci și bogați crește considerabil. Asta însă nu pare a supăra pe nimeni. Mica burghezie, sistem solid articulat, structuri, straturi, nuanțe etc. nu se mai numește așa. Se numește *clasa de mijloc*. Ar putea începe de aici o altfel de lume? Nu știu! Și nici nu este o prioritate pentru mine. Abia apuc să descriu ce trăiesc, ce se trăiește. Elementar vorbind, ruptura din 1989 a spart sistemul bazat pe „doi termeni” (mondial, și care funcționa, oricât de complicat ș.c.l.), a depășit în forță scenariile marilor puteri, dar și socoteala micilor arendași ai puterii („din Est”), a modificat aranjamentele clientelare de peste tot, ce mai, cât ai clipi, lumea s-a dat peste cap. Sistemul de referință s-a pulverizat. A dispărut al doilea termen. Așa încât nu mai poți construi nici o ipoteză până la capăt. S-a speculat mult și bine — rareori inteligent, cu abilități profesionale până la urmă — „ruptura” asta. Curat *pulp-fiction*! Important pentru scriitor, în regimul ăsta de înaltă tensiune, este să rămână el însuși. Să nu se amăgească nici cu „politicul”, nici cu „apoliticul”. Caracterul îl poate ajuta să reziste în orice condiții. Dacă îl are! Numai talentul nu ajunge. Imaginația îi înlesnește calea spre lumea lui proprie. Realul îi motivează ficțiunile. Din punctul meu de vedere, un mare scriitor este doar acela în stare să impună, înainte de orice, ficțiuni convingătoare. Literatura de frontieră, la mare trecere astăzi în lume, este în general marfă de contrabandă. Viața pe graniță! Riscul „fictionistului” este enorm. Pariul nu-l câștigă, dar contează miza... Au trecut, incredibil, treisprezece ani și aparent s-ar zice că mergem spre nicăieri. Dar nu este adevărat!

Bun, ce este, în fapt, dincolo de... aparență?

Realitatea cea de toate zilele. Care arată că șansa este, deocamdată, de partea celor din plan secund. Este raiul frustraților de orice natură. În general, al mediocrității, care câștigă de cele mai multe ori lupta cu inteligența. Pentru că mediocritatea este perseverență, tenace (chiar dacă nu întotdeauna imbecilă), justificându-și astfel propriile neputințe. Pe scurt: trăim un timp al alibiurilor. Și al sechelelor morale. Asta mă îndispune mai mult decât orice: există oameni care nu sunt în stare să-și asume timpul trăit pe

cont propriu. Oricât am fi striviți de colectivitate, până la urmă, fiecare își trăiește timpul (care îi este dat) pe cont propriu. Dar nu! Ei nu au această minimă onestitate. Ei dau mereu vina pe oricine altcineva. Pe societate, pe sistem, pe prieteni, pe dușmani. Doar pentru a scăpa cu fuga din fața propriei conștiințe.

Nu le acorzi circumstanțe atenuante? Poate sunt, încă și azi, prinși în capcana unei copleșitoare confuzii?!

Nu văd de ce aș face-o pe vânzătorul de indulgențe. Nici nu aș avea cum. Nici îndrăzneala, nici șmecheria. Indulgențe au vândut pe vremuri doar popii cei mari de la Roma. Și nu mai este de mult o afacere bună! Sunt sigur că acela care cu adevărat are ceva de spus nu se va rătăci în, hai să zic, labirintul confuziei. Cred în mersul spre mai bine al lucrurilor. Indiferent cât de mult timp trebuie să treacă până atunci. Deseori este invocată legenda (istoria?) întoarcerii evreilor din Egipt. Moise și poporul ales trebuiau să străbată deșertul vreme de patruzeci de ani. De ce? Ca să moară cei ce aveau încă în ei blestemul robiei, exilului, nostalgiile tinereții, bătrânii problematici ș.a.m.d. E o poveste teribilă. Un roman modern. Eu sunt convins că Biblia este dintotdeauna și pentru totdeauna cel mai modern roman care s-a scris vreodată. Textul gigant cu care începe arta prozei. Cu atât mai mult cu cât autorul nu este numit. (Oricât de savante comentariile care presupun mai mulți autori, eu cred că marea carte ajunsă până la noi poartă pecetea unei singure minți geniale). Nu suferă, așadar, cartea asta de vanitatea autorului. Ce întâmplare fericită! Opera pură, neatinsă de vanitatea autorului ei. Oricine ar fi acela, el este vanitos și problematic. Gloria maximă este anonimatul. Și ce final teribil are povestea lui Moise. Nici măcar nu a ajuns să vadă Pământul Făgăduinței. Dar i-a dus pe toți până acolo. E o poveste care ni se potrivește. Nu numai nouă. Lumea întreagă este în momentul de față în tranziție. Până și ce s-a întâmplat la New York, în 11 septembrie 2001 — și unde tragicul s-a amestecat mai apăsător ca niciodată cu grotescul — face parte din această trecere. Tot așa, dezintegrarea Columbiei deasupra Texasului. Dumnezeu să binecuvânteze America. Avem cu toții nevoie de binecuvântarea asta... Acestei lungi călătorii noi îi spunem Tranziție. Un termen obosit, deja. Și obositor.

Până la urmă este sau nu este un timp benefic pentru scriitor?

Este, desigur, o provocare extraordinară pentru scriitor. Și unde este încercare mai grea decât în scris?! Firește, fiecare se descurcă cum poate.

În ceea ce-l privește pe scriitorul George Bălăiță, cât din această provocare și-a găsit cuvântul, verbul potrivit?

În anii din urmă am scris mult, dar am publicat foarte puțin. Aproape deloc. M-am cantonat mai degrabă în jurnalism. (Unde, de fapt, mă ocup atâta cât pot de arta prozei. Articleria mea este o formă mai mult sau mai puțin fericită a prozei mele.) Destui scriitori fac astăzi gazetărie. Răspunsul cel mai bun sau, mă rog, bine gândit-hipocrit, l-ar putea da fiecare în parte. Unii, mai onești, poate și-au dat seama că făcând gazetărie se exprimă mai potrivit cu înzestrarea lor. Sau, pur și simplu, că nu pot face deocamdată altceva. Restul? Fiecare pe limba lui! Astăzi, gazetăria poate fi o cale. Țintele diferă. Scrisul anunță, până la un punct, și un soi de refulare. O doamnă povestea astă vară, noaptea, pe o terasă la Neptun, despre „orgasmul gastronomic”. În sensul că, gospodinele cu vocație pun multă pasiune în arta culinară. Cumva, cred că onorabila doamnă are dreptate. Chestiunea fiind (și) de ordin pasional, există, sigur, un transfer de emoții ce poate duce măcar cu gândul până acolo. Pe de altă parte, s-a făcut de mult observația că omul se află în situații grotești mai degrabă când mănâncă, decât atunci când face dragoste. Așa că ar trebui să se ferească de ochii lumii nu numai în alcov, dar și în sufragerie. Gata cu restaurantele, cu rumegătura în comun etc.! În orice caz, e o speculație deșteaptă! Dacă ai spirit de observație și ești atent la cum mănâncă oamenii în diverse locuri, constăți că este un accent bine pus. Un punct de vedere de care este interesant să ții seamă.

Care este tipul de roman cu cel mai mare impact asupra cititorului de astăzi?

Nu știu, chiar nu știu, ce tip de roman mai așteaptă publicul. Părerea mea este, vai, că publicul este mult mai departe azi, decât altădată, de roman. În ce mă privește, eu nu scriu neapărat pentru un public anume. Gândesc scrisul ca pe ceva rezistent în sine. Dacă el poate interesa și pe

altcineva, cu atât mai bine. Dacă nu, înseamnă că am ales o cale greșită. Că am pierdut pariul. Dar cel puțin încerc! Am însă nevoie de un cititor profesionist. Cooperant. Și de un editor care să riște pentru „un elitist împuțit și reacționar, dar simpatic”, cum m-a numit amical, la cafenea, un fost combatant din vechea gardă!

Un cititor talentat? Poate și pentru a naviga prin toate meandrele și dedesubturile scriiturii este nevoie, în general, de talent?!

Da! De ce nu? Sigur că și pentru asta e nevoie de talent. Cunosco oameni care au citit de pomană un milion de cărți. Și oameni care având „filtre” bune, au citit mai puțin, dar cărțile esențiale. Singurele care te pot duce în locurile unde altfel nu ai putea pătrunde.

Cu politica cum te împaci? Doar mai este încă de bon ton să cochetezi nițel, pentru a fi în grații?

O, nu! Nu am și pace vocația politicii!

Ce ți-ar trebui, în plus, pentru a combate de la tribună?

Altă fire decât a mea! O definiție posibilă a politicii ar putea fi „arta păstrării aparențelor”. Numai că în prima și la a doua tinerețe nu se făcea politică. Ne refugiam în alt tip de gândire decât cea politică. Chit că se credea, ieri, ca și azi, că vrei sau nu, tot ce faci e politică. Știm prea bine cum s-a consumat politica în varii situații, în trecutul recent comunist, și după. Instinctiv, m-am ferit cât am putut. Involuntar mai degrabă am făcut-o și eu? Poate! Numai că nu mi-a ieșit! Despre accidente mele politice am vorbit pe larg în altă parte. Este scris. Ajunge! Iar sistemul meu de frâne funcționează, Slavă Domnului, în continuare! Oricum, din spectacolul politic pe care îl vedem noi de treisprezece ani încoace nu se înțelege nimic bun. Pe de altă parte nici nu poate fi altfel. Încă se trăiește intens prin alibiuri și sechele morale. O spun încă o dată. O scriu din anii '90. În fine, atunci era inevitabil. Dar astăzi? Rămâne credința mea în mersul natural al lucrurilor.

interviu realizat de
Carmen Chihai

Locul și vremea lui Mircea Vulcănescu (II)

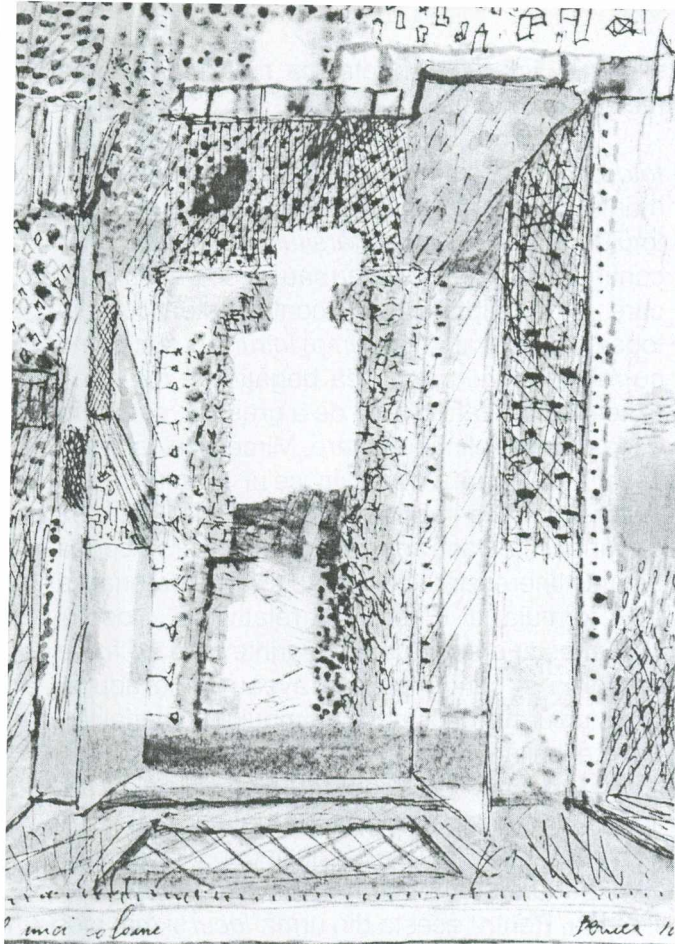

Discuția privind acțiunea particolelor elementare în vid (de fapt e vorba de un anume câmp dominant, vidul absolut funcționând după legi aparte) a indus necesitatea existenței unui „câmp universal uniform, cu vibrație ritmică și unificată, câmp de susținere și transmitere a tuturor fenomenelor”. Se potrivește oare timpului această definiție? Putem spune că da, în măsura în care autorul identifică și bucle temporale, „porți”, fenomene de absorbție, de condensare, ca și altele, de diluție, de pierdere temporală, însă discuția excede în opinia noastră domeniului, temei ce ne-am propus-o prin această lucrare și care indiscutabil se raportează mai puțin la descoperirile de ultimă oră ale micro-fizicii și mai mult la acea noțiune de timp universal și obiectiv, care se scurge independent de observator la fel pentru toate sistemele, noțiune ce lua naștere în secolul al XVII-lea odată cu Galilei și mai ales cu Newton, dar care nici atunci, ca de altfel nici azi nu reușea să rezolve paradoxurile lui Zenon din Eleeq. Să spunem doar că în accepțiunea modernă, a microfizicii, ideea de timp nu mai are nici o semnificație și definirea acestuia nu mai derivă din mecanica tradițională, clasică, ci din calculul probabilităților. „Ceea ce este important să înțelegem, afirmă D.A. Frank Kamenetki, este caracterul probabilist al cauzalității neobișnuit pentru gândirea noastră cea de toate zilele, dar care stă la baza fizicii statistice și a fizicii quantice. Este remarcabil că în cadrul acestei cauzalități statistice *cauza* și *consecința* nu pot fi puse pur și simplu una în locul „alteia”. De ce facem aceste referiri, chiar și pasagere, la cercetările de ultimă oră privind fizica și temporalitatea? Întrucât Mircea Vulcănescu nu avea — bănuim — cunoștință de ele, aceste teorii nu-i pot fi opozabile. Și totuși... Și totuși abordând ideea ogîndirii, Vulcănescu ajunge la rezultate comparabile, îndrăznesc a spune chiar similare, formulate însă într-un limbaj distinct, propriu gândirii filosofului, limbaj pe care avea să-l ducă la desăvârșire contemporanul și prietenul său Constantin Noica.

Locul și vremea gândite ca două imense colectoare ale particularităților firii au corespondențe lingvistice, cu ușoare variații semantice, pe care ogîndirea în dimensiunea românească le face de o tulburătoare profunzime, ce transgresase secolele, de vreme ce Mircea Vulcănescu le identifică în expresii... cu cariere consolidate în limbajul comun, dar și cu o altă suită de reflexe, ce indică o intuiție ce individualizează spiritualitatea românească în contextul curentelor de gândire de ... altunde. „Dacă existența se petrecea toată în spațiu și timp, afirmă filosoful, ... lumea așa o găsim fiind”. Dar oare cum se găsește ea? Ca o „arhitectură ierarhică”? Nu, ca o „devenire” bergsoniană? Poate că s-ar putea accepta o asemenea devenire, însă refuzându-se adjectivarea, determinativul. Din teamă sau dintr-o rigoare academică Mircea Vulcănescu pare a se îndepărta de traseul spre care-l deschidea propria sa interpretare a *locului* și *vremii*, devenind mai apropiat, mai înțelegător cu accepțiunile clasice ale categoriilor spațio-temporale și ca atare dorindu-se a fi un vector al unor sinteze culturale, puse însă în armonie cu credința, cu convingerile sale profund creștine. „Lumea e alcătuită în primul rând din tot ce este în vreun loc și din tot ce se petrece oriunde. Și poate... din altceva”. Că este astfel ne-o dovedesc și considerațiile privind „petrecerea” privită ca o scurgere ce „ia nume de ceremonie”. Filosoful vorbește în acest context și despre „Eccleziast”, așadar despre o anume accepțiune veterotestamentară a vremii, dar și despre rânduială, despre „lucrurile ce se fac la vremea lor”, așa cum toate lucrurile se pun „la locul lor”, privite însă în accepțiunea mentalităților, a ziselor popular-tradiționale. «Lumea aceasta este rânduită, zice... zicerea invocată de Vulcănescu, dar... numai „oarecum” pentru că rânduiala acestei lumi nu este desăvârșită... pentru român până la urmă dreptatea iese totdeauna la suprafață, ca „untdelemnul”..., până atunci... „umblă în lume cu capul spart”».

Nu putem să nu facem asemenea discuții, analize pe text, oricât de amănunțite ar părea ele (poate și datorită abundenței textelor citate) pentru că, în fapt, densitatea ideilor, a căilor pe care, înșelător, filosoful ni le oferă, nu fac decât să certifice un sens mai profund, acel „altceva”, pe care el îl intuiește și caută să-i dea o existență nu verdictuală, ci să ne determine a-l descoperi. În opinia noastră acest *altceva* este vremea, iar referirile la spațialitate, la *loc* nu sunt

Horia Bernea — Locul unei coloane. Acuarelă și tuș

de fapt decât zgândăririle cărbunilor din vatră pentru a provoca flăcările. „Adâncimea, înălțimea și poate largimea, par a fi mai deosebite, nu numai pentru că *abia ele* (s.n.) dau lumii înțelesul ei deplin de cuprindere; dar și pentru că aduc în lumea întinderii o idee de prețuire și de ierarhizare calitativă a vieții”, dar „lumea are toate dimensiunile spațiului plus desfășurarea în timp”. Concluzia raționamentului la care Vulcănescu aduce amendamentul șirurilor temporale (parțiale) ce „constituie un șir global” este aceea că „*vremea nu e deci altceva pentru români decât lumea în prefacere*”.

De aici și transferul adâncimii în zona temporalului, ceea ce-i permite lui Vulcănescu să afirme că pentru român «devine posibil gromovnicul adică tâlcuirea „*semnelor vremii*”... ceea ce... e cum vedem sentimentul unei vaste solidarități universale». Parcă temându-se de greutatea termenilor, sau mai degrabă de clivajul acestora în indefinit, Vulcănescu construiește un veritabil discurs poetic, nu atât sub raportul îmbrăcămînții metaforice, cât mai ales sub raportul relațiilor ideatice, pe care cu permisiunea cititorului

acestor considerațiuni, îl vom reda într-o organizare specifică versului liber, pe care am intitulat-o *Trepetic*: „Viața unui om e legată / de soarta unei stele / fapta rea... / întunecă soarele și luna. / Orice clintire... / ar face / să freamăte întregul. / E semn bun? / E semn rău? / Chemări și... tăceri, / arătări și... ascunzișuri! / Toate lucrurile / au ceva de spus / cui știe să le-asculte: / umbra copacului / care te îmbie, / pământul, / care-ți rezistă uneori / când vrei să-l despic / cu plugul și care / se lasă despicat / alteori, / pomul care te îmbie / cu poeme, / pasărea care-ți cântă / a bine / sau a rău, / iepurele care-ți taie / drumul, / zânele care te prind / în horă / dacă întârzii nopțile / pe la răspântii...”.

Cheia în care se poate citi discursul acesta, cum mai afirmam, poetic, este furnizată tot de autor: „*simbolul dezvăluie insul și insul acoperă simbolul*” care iar ne pune logica la încercare, pentru că doar în aparență avem de-a face cu o afirmație exprimată direct, dar și prin reciproca sa. Cum poate A să-l acopere pe B când B îl descoperă pe A? Vulcănescu spune: „lucrurile se petrec *ca niște semne* (s.n.) de dincolo de noi, nu dezvăluie numai o lume nevăzută, față de care e în raport de substrat la aparență, ci lumea văzută și cea nevăzută se întrepătrund cu eficiențe schimbătoare, ca în mitologie. Corolarul unui asemenea mod de gândire la care Mircea Vulcănescu nu ezită să racordeze și observațiile sale acide cu privire la goana orășeanului după zvonuri ne este oferit imediat: „pornești în cotidian și, fără să vrei, te pomenești în legendă”. Ca atare „existența românească dobândește un profil propriu”. Fin cunoscător al retoricii (să nu uităm că „Dimensiunea românească a existenței” a fost inițial o conferință rostită în 10 ianuarie 1943 la Ateneul Român) autorul își permite un respiro, o paranteză în același ton acid, în care invocă și românul ce se naște poet și nestatornicia sa, scepticismul și caracterul său nepractic, ba chiar și lipsa de stăruință, pentru a contrabalansa cele ce urmează, legate de „lumea de dincolo”. Faptul că această lume e definită printr-un adverb, rămas fără referință e plin de semnificații”. De altfel odată cu aducerea în discuție a acesteia, Mircea Vulcănescu conturează cheia de boltă a întregii sale arhitecturi filosofice, *lumea de dincolo* devenind un alt câmp de investigare nu atât a „omului românesc” cât mai ales a firii, a existenței, a sensului acestora, excluzând a priori non-existența. Dar „ieșirea din fire”? Asupra acestei

sintagme, filosoful nu se pronunță, însă dacă ne gândim la credința sa profund otodoxă, această ieșire nu înseamnă nebunie, ci ură, zavistie, satanizare ori aceasta ar fi fost oricum împotriva firii, în fapt a creației divine. Ieșirea din fine este ca atare... „vremelnică”, pieritoare. Scripturistic însă și iadul se vădește a-și avea veșnicia sa. „Lumea de dincolo are pentru român o situație stranie fără de cea de aici. Te-ai aștepta să o găsești despărțită printr-un hotar spațial: aici, dincolo. O afli despărțită printr-o schimbare de fire a ființei”. Cuprinderea lumii văzute de cea de dincolo, a nevăzutelor, „chiar dacă nu sunt date în spațiu”, readuce vremea în discuție, aceasta precedând și post-existând „împlinirii” sale. „Depășește deci din toate părțile timpul și spațiul, afirmă Vulcănescu, locul și vremea în care se așează lucrurile din lumea de aici”. Raționamentul, argumentele induse de până aici ar permite doar depășirea vremii, nu și cea a spațiului, a locului, ceea ce se și afirmă în continuare (chiar repetat): „Orizontul lumii românești nu e limitat la faptă” deci la *loc*, căci fapta este legată de *loc*, de desfășurarea sa spațială în primul rând și doar adiacent, conjunctural la *vreme*, în sensul de oportunitate sau de întâmplare. „Nu există deci ruptură existențială, prăpastie, pentru român, între lumea de aici și lumea de dincolo, între vremea de acum și veșnicie, ci numai vămă, adică poartă de trecere” și aceasta pentru că: «lumea de aici nu e totuși o lume de „prezențe” în sensul metafizicii actualiste. Ea cuprinde lucrurile care „au fost”, dar „nu mai sunt” ca și lucrurile care „pot fi”, dar „nu sunt încă”. Acestea întind sfera lumii de aici către praguri care pentru „logica occidentală” par absurde, căci pentru ea, ce nu mai e nu poate fi „nicăieri”, deoarece „a fi” înseamnă „a avea loc»». Nu vom insista mai mult asupra acestor idei chiar dacă în continuare Mircea Vulcănescu reia tema cu inerentele variațiuni pentru a-și susține teza absenței vreunui privilegiu existențial al unei lumi în defavoarea celeilalte, chiar dacă în contextul acestor reluări ale ideilor exprimate apar confuzii de planuri de genul «„întreaga „petrecere” a lucrurilor se desfășoară simultan pe planul de aici și pe planul veșniciei». *Aici* e loc, veșnicia e *vreme*. Corect ar fi fost să spunem că lucrurile se desfășoară simultan și *aici* și... *dincolo*, sau și *în prezent* dar și *în veșnicie*. Definind noțiunea de *dincolo* nu ca „un hotar spațial, ci ca o calitate a ființei” filosoful abandonează iar rigoarea cu care-și construiește pas cu pas raționamentele, pierzându-se parcă în ideile conexe: infinitul,

sfințenia, imanența pentru ca mai apoi să reia motivul temporalului, al *vremii*.

„Începând cu metafizicul și quasispinozianul *totdeauna*, care e timpul în care totul e dat dintr-o dată, pentru care veșnicia nu e decât unitatea totulului, ci nicidecum *nesfârșitul* lui; adăugând pe continuu-curgătorul *mereu* sau pe sinonimul său, care arată chipul în care continuitatea curgerii topește clipele (atomii de timp) *întruna*... și sfârșind cu religiosul *pururea*... ca bogăție de nuanțe!”. Putem afirma fără teama de a greși că, sesizând această prea-plină nuanțare, Mircea Vulcănescu se află pe pragul penultim celui al unei intuiții covârșitoare ca importanță pentru spiritualitatea românească. Dacă anonimul popular care iscodea basmul tinereții fără bătrânețe și cu el materializa epic formula lui Einstein, a relativității, filosoful Vulcănescu precede descoperirile pe care fizica modernă și contemporană aveau să le aducă, prin studiul microcosmosului timpului, imaterialității sale, asimilării sale ca informație.

Noțiunea de moment dispare la scară „microfizică”, afirma R. Lennuier tot într-o conferință cu doi ani mai târziu decât cele cuprinse în expunerea lui Mircea Vulcănescu la Ateneul Român. Pentru acesta din urmă *locul* și mai ales *vremea* reprezentau miezul unui fruct care se cocea și ca atare deveneau la fel de interesante și pulpa acestuia și coaja. Schița fenomenologică ne oferă exact planurile pe care filosoful înțelegea să-și îndrepte atenția, cu atât mai mult cu cât nu trebuie uitată poziția pe care Vulcănescu o deținea în acei ani, într-o Românie angrenată într-un război pe care, conform mărturiei contemporanilor săi, îl vedea pierdut încă din anul 1942. „La guerre serra perdue. Elle est deja perdue”. Un om atât de inteligent, cu acces la informație și cu o profundă cunoaștere a curentelor de gândire europene nu putea să nu înțeleagă că ceea ce va urma va constitui o distrugere de proporții nu atât a *locului românesc*, cât mai ales a *schimbare a vremurilor*, care pentru noi însemna în primul rând o închidere a porților, a vămii dintre aici și... dincolo, ori numai prin coexistența acestora două se putea păstra dimensiunea națională a existenței. Iată de ce poate nu a insistat asupra timpului (a vremii), chiar dacă în finalul capitolului, pentru a invoca greutățile de percepție ale relațiilor tulburătoare pe care *vremea*, vremurile le induc spațialității, *locului*, aduce argumente din Eminescu și de asemenea, nu întâmplător din Ovidiu: „Unus erat toto naturae in orbe”. Trebuie însă recunoscut faptul că, indiferent de punctul unde duc

raționamentele sale privind *locul* și *vremea*, mai ales aceasta din urmă, Mircea Vulcănescu pare a deschide, cel puțin în planul gândirii filosofice românești, orizontul unor cercetări care — este adevărat — au întârziat decenii să se materializeze, chiar dacă luăm în discuție contribuția ulterioară a lui Constantin Noica (excepția care întărește regula).

Regăsim așadar, aproape trei decenii mai târziu, reluarea problemei temporalității pe un traseu ideatic similar celui la care apelase Vulcănescu, într-o lucrare a acad. Alexandru Surdu privind semnificația filosofică a neointuiționismului. Percepând „mișcarea timpului” ca o succesiune sau mai exact ca o „scindare a unui moment de viață în două lucruri distincte, dintre care unul cedează locul celuilalt, dar este reținut în memorie”, matematicianul danez L.E. Bronwer, la care se referă Alexandru Surdu, contrazice aparent accepțiunea aprioric formulată kantiană (*Fundamental phenomenon of the human intellect*) și consideră existența mișcării timpului ca independentă de actul percepției. Deja ne aflăm într-un teritoriu în care intuiția și logica se îmbină într-o demonstrație extrem de strânsă. Vom insista asupra ei pentru că ea devine esențială în cazul dezvoltării discuției *locului* și mai ales *vremii*, așa cum le prezenta Mircea Vulcănescu.

Mișcarea și percepția timpului nu pot fi deosebite întrucât aceasta ar conduce la concluzia unui timp obiectiv. Dar cum poate fi obiectiv ceva ce ține de o *trăire subiectivă*? Bronwer consideră această mișcare ca bazată pe o „senzație a prezentului care cedează locul altei senzații prezente, astfel încât conștiința o reține pe prima ca pe o senzație trecută” și exclude spațiul ca formă a priori. «Acesta pe considerentul că „...aprioritatea timpului nu caracterizează numai proprietățile aritmeticii ca judecăți sintetice, ... ci și pe cele ale geometriei”». Pe baza acestor considerații, Alexandru Surdu conchide că logicul, adică derivatul devine *determinant*, dar aceasta nu înseamnă că pe plan ontologic, spațiul trebuie să constituie o succesiune a timpului.

La Mircea Vulcănescu regăsim această percepție duală a temporalității vremea fiind și *prezențele în mișcare*, în succesiune, dar și *veșnicia*, care este unicul timp al *locului* de... dincolo. Conținând în integralitatea sa locul de aici, *dincolo-ul* conține și corespondentele trecutului dar și cele ale viitorului și nu ca o succesiune, ca o linearitate (logic-aritmetică), ci ca pe o îmbinare de șiruri (geometric distribuite,

ierarhizate chiar, spațial). Timpul, *vremea*, vremurile devin astfel o oglindire *în loc* a imaginii lor așa cum o redă... eternitatea. Joc de oglinzi sau pendulare? Răspunsul îl avem poate pornind de la examinarea unor tipologii filosofice medievale a căror tradiționalitate Vulcănescu pare a le revendica pentru gândirea românească. «Opoziția tipologică... apare deci ca un caracter pendulator, bipolar. Ea pornește din exigența paradoxală a conștiinței creștine (...) pentru care (...) Dumnezeu trebuie să fie în același timp atât absolutul transcendent, fără măsură comună cu nimeni, *celălalt întrucât e „altul”, singurul cu desăvârșire altul* (s.n.), cât și ființa cea mai intimă, acel eu mai adânc și mai adevărat... Că, filosoficește, gândul se va echilibra sau nu cu sine, e o altă întrebare, legată poate de soarta filosofiei, de tragedia filosofiei mai bine zis, care nu e totuna cu lucrarea mântuitoare a lui Dumnezeu, ci numai încercarea omului de a reface, din cioburile unei oglinzi sparte, vedenia unitară a unei lumi care nu se dobândește legitim decât dincolo de poarta mormântului».

Iată așadar corolarul gândirii *locului* și *vremii* așa cum derivă din „scrierile” lui Mircea Vulcănescu. Bipolaritatea este de fapt o triadă iar aceasta conține *vremea*, *dincolo* și pe *Dumnezeu* („Treii”, ca în poezia din care am ales motto-ul prezentei lucrări).

Vremea este și eternitate și prezentul în evoluțiile sale pe șiruri; și trecut așadar, dar și viitor. *Dincolo* este locul ce conține și *locul* prezentului mundan, iar Dumnezeu se vădește a fi subiectul oglinzirii în *vreme* și *loc*, locul fiind firea. Această accepțiune, specific românească, se impunea a fi continuată, însă nu au permis-o... vremurile. „Nu e greu să faci un lucru, afirma un alt gânditor român căci așa ne apare astăzi Brâncuși (un gânditor în piatră, nu în cuvinte), ci e greu să te pui în poziția de a-l face.

Mircea Vulcănescu s-a așezat prin formulările sale, în poziția de a reflecta aceste... oglinziri, însă nu a mai avut timp să și construiască sistemul ce se întrezărea ca o provocare tulburătoare a concepțiilor universale asupra temporalității, de pe pozițiile unui mod tradițional, de a concepe lumea, viața, timpul și spațiul, ba chiar pe Dumnezeu.

Radu George Serafim

Fluiditatea memoriei

Într-o povestire de Vladimir Colin apare *Tărâmul Cuvintelor Vreodată Rostite*, soi de rezervor al memoriei vorbite a umanității - un adevărat **Ocean** de cuvinte, revers temporal sau *răsfrângere speculară* a "somnorosului noian original" din poezia barbiană.¹ "Oglindă" a trecutului, a cărui *amintire* o transmite prin "vocea" ei obscură, *mare* devine astfel un spațiu în care poezia înseamnă *anamnesis*.² Și nu în puține figurări poetice, după cum remarcă într-o analiză similară Marian Papahagi³, remarcând³ că "Zeița Mnemosyne, personificare a memoriei, soră a lui Cronos și Okeanos, este mama Muzelor"⁴. Nu poate să nu izbească această asociere clasică a Memoriei, a Timpului, a Oceanului și a Poeziei: și ea funcționează încă o dată pentru Ferdinando Pessoa⁵: "Marea e aspră, întâmplătoare, sau moale, / E uneori *abis* și alteori *oglinză*." În *Florile răului, Omul și marea* (XIV), Charles Baudelaire acordă *mării* același statut *abisal-specular*: "Marea-i *oglinza* ta: sufletul ți-l contempi / în nesfârșirea talazurilor ei / Iar sufletul ți-e un abis nu mai puțin amar." (...). În barbienele *Arca, Pytagora, Margini de seară, Steaua imnului*⁶, *apa* - "arhetip imaginar al *oglinzii*", cum o numește Marin Mincu⁷ - devine instrument de cunoaștere, catalizator al revelațiilor matematice sau divine, măsurător al timpului ("pendulul *apei* calme, generale"), sau, "*din ceas dedus*"⁸, temei întru ființă al *jocului secund* și-al Poeziei însăși. Rezumând, poezia se întemeiază pe memorie, care ființează în timp și se *oglindește* adesea în întinderile *lichide*, fie ele *stătătoare* - rezultat al unei progresive și totalizante acumulări - sau *curgătoare* - referindu-se, prin incorporarea elementului dinamic, la *procesul* prin care se ajunge la acel rezultat. *Apa curgătoare*, în speță *râu* sau

fluviu, semnifică *biograficul*, accidentalul, efemerul, și a servit în repetate rânduri ca termen de comparație *timpului*, adesea în imagini extrem de sugestive: pentru Heraclit, autorul apoftegmei "*pantha rei*" - "totul *curge*" - și nimeni, nimeni nu se poate *scâlda* de două ori în *apa* aceluiași *râu*.

Amintind un antologic eseu bachelardian din bibliografia *elementară*, să notăm foarte pe scurt că, din punct de vedere psihanalitic, *apa* - simbolizând amniosul matern - asigură premiza oricărei evoluții, reprezentabilă, în termeni inițiatici, definiți în istoria religiilor⁹, printr-o *moarte* simbolică urmată de o nouă *naștere* dintru încreat: de unde rostul *apei* în ritualurile de purificare, sau în botezul creștin - care-l repetă, simbolic, pe cel al Mântuitorului în *râul Iordanului*. De altfel, *râurile* însoțesc întreaga *istorie sacră* (sintagmă acuzat oximoronică) a umanității, realizând un circuit complet, de la desprinderea din staza increatului originar-paradisiac și până în *moarte*, ca reîntâlnire a transcendentului, a lumii celor nevăzute, ierarhizată atât de fantastic de geniul autorului **Divinei Comedii**. În *Facerea*¹⁰ aflăm că "din Eden ieșea un *râu*, care uda raiul, iar de acolo se împărțea în patru brațe". Iar în poemul dantesc, el însuși măreț ca un *fluviu*, fiecare *fluviu* traversat are un rol inițiativ bine precizat în economia transcendentului pe care îl administrează: e inutil să revenim cu amănunte, exemplul e ilustru, cardinal, re(g)al și curial cu asupra de măsură. Să reținem însă ideea că *destinul* - *istoric* sau transcendent - al individului e adesea nuanțat în chip fericit de conjuncția cu *oglinzirea* semnificativă în apele câte unui *fluviu*, fie acesta real sau doar imaginar, autobiografic sau doar poetic.

Când există, *oglinzirea* implică însă un efect "C *tragic*: *râul* ceresc, semnul abstract devenit *oglinză lichidă* coborâtă pe pământ, adică semnificatul devenit semnificat, își reflectă în *undele* sale vii propriul *chip pietrificat* de altădată, devenit acum aspirație de întoarcere, de "*răsfrângere*" inversă: "*Oglindă stătătoare*, cer mobil / Te-ai încadrat într-o ușoară spumă / Și-ți porți acum *cristalul* tău steril /

Spre-a *mărilor* îndepărtată brumă // Dar murmurul, acord eternizat, / Neîncetat mărirea ta o plânge; / Și-ntregul tău trecut, pietrificat, / În unda potolită se răsfrânge." E ceea ce consideră Marin Mincu¹¹, exemplificând pe Ion Barbu. Printr-o coincidență greu de explicat, trecutul *pietrificat* pare să trimită, curios lucru, la imaginarul predilect al lui Giuseppe Ungaretti, desprins parcă din *geometria* pură a piramidelor din ținutul natal, ușor de asociat cu poezia matematicianului Dan Barbilian. Să mai reținem răsfrângerea trecutul în unda potolită, cristalină, sterilizantă și vie în același timp, care permite permutarea apei (devenită, la Ungaretti - "questi sono i miei fiumi contati nell' Isonzo" - , simplă socoteală, numărare, efort contabil, dar păstrându-și în definitiv esența pitagoreică, matematică, a ființării rezemate statornic într-un număr) și a cerului, a mobilității și a staticului, surprinzând, dureroasă, practica semnificantă, simbolică și necesara nuntă a formei și a fondului, din care se iscă, în ultimă instanță, croiala unui destin - în plan real - sau tușa de geniu - în plan poetic, simbolic, secund. "O meditație poetică subtilă și neliniștită se ascunde în versurile citate: ceea ce părea *pietrificat* ca semnificant se dovedește a fi "călător" prin producerea de sens, iar ceea ce pare a fi *undă* vie este doar "cristal/steril", mai adaogă Mincu. Nu ni se precizează deocamdată care ar fi efectul implicării afectiv-efective a elementului uman în ecuația de mai sus. Un posibil răspuns ni-l sugerează¹², ca întotdeauna la nevoie, poetul însuși: "Fugarnic sfânt, tu lasă ca *fluviul* să te poarte, / Dar dincolo de luntrea îngustă nu privi; / Căci apa-ți va trimite și va întipări / Întunecată, fața iubirii voastre moarte!"

Guillaume Apollinaire, un foarte îndrăgit prieten, de altfel, al lui Ungaretti, insistă la rândul său pe virtuțile *mnemonic-speculare* ale *Senei* - de care ne vom *aminti* la momentul potrivit - reținând, din totalitatea unui *destin*, "fața iubirii voastre moarte", și nu experiența ungarettiană, gravă, a *războiului*: acest aspect se *oglindește* în unda *Senei*, într-un poem scris în chiar anul înființării poetului italian la Paris (1912) și structurat pe un contrast revelator: *Podul Mirabeau*¹³. *Dragostea* se însoțește (cu necesitate ritmică), la Barbu, ca și la Baudelaire, cu iminența *morții*, aspect neignorat în ultimă instanță de actul *specular* și de figurarea lui poetică: "Din călătoria *undă*, din *apele* eterne / Îmi însușesc vestmântul acelor care *mor*, / Și înnoit și ager, alerg - subtil fior - / Prin săli orgolioase ori umede caverne."¹⁴ De altfel, într-o *Veghe*, Ungaretti scrie înflăcărâte scrisori de dragoste lângă *cadavrul* unui tovarăș: "O *noapte*-ntreagă / petrecui alături / de un tovarăș, / *masacrat* în luptă; / cu gura lui / știrbită, / întoarsă către luna plină, / cu *neagra* congestie / a mâinilor sale / pătrunsă / în tăcerea mea, / am scris / scrisori

pline de dragoste. // N-am fost nicicând / atât de strâns / legat de viață". Zeița lui Huxley din *Geniul și zeița* face *dragoste* cu disperare de-abia întoarsă de la *înmormântarea* mamei ei. Figura, de efect, a fost reluată și cinematografic. Iminența *morții* recheamă din urmă, puternic, instinctele vitale.

Considerând toate aceste aspecte pe care le implică *oglundirea* unui *destin* - poetizat, poetic sau nu - în *apele* unui *fluviu*, pretenția de a dăinui în *amintirea* posterității ne apare cu desăvârșire vană, de pildă în versurile unui Joachim du Bellay¹⁵. Pentru Guido Almansi¹⁶, celebrul sonet petrarchesc al *fluviilor*¹⁷ ar servi la identificarea unei noțiuni extrem de importante, anume aceea a *nesemnificanței istorice*, înțelegând prin *istorie* mai degrabă *biograficul*: respectivul sonet ar fi reușit, oarecum în răspăr cu concluziile de până acum ale studiului de față, să spună totul despre *fluviile* cu pricina, grație unei arte combinatorice savante, provensaloide, dar necomunicând absolut nimic despre autor și despre *biografia* lui: de altfel întreaga exegeză petrarchescă contestă la unison ingerința *biograficului* în operă, situându-l în direcția produsului artistic pur, eliberat de contingente. Doar că eliberarea nu e gratuită, ea corespunde unei motivații intime, așa că printr-un paradox specios exemplul se întoarce cu ingratitude împotriva tezei pe care se presupune că o ilustrează și o susține: "Nici *Adigele*, *Varo*, *Arno*, *Padul*, / *Nilul* sau *Ebrul* (*râu* în Tracia pe malurile căruia se spune că Orfeu ar fi fost sfâșiat de bacante) cel roșit de sânge, / *Sena* și *Renul*, marea ce se frânge, / și nici un râu ce-și curmă-ntr-însa vadul, // nici fagul, pinul, iedera sau bradul / nu-mi sunt de-ajuns când inima se strânge; / un singur râu (*Sorga* care brăzdează Valchiusa, lângă Avignon, reședința Laurei) ce-n val cu mine plânge / și-un pom cântat mi-alină focul, iadul. // Doar ei m-ajută când iubirea-mi cere / să stau cu *arma*-n mâini o veșnicie, / când viața trece și mi-e *moartea*-aproape (Miraculoasă coincidență peste timp, aceasta va fi exact postura lui Ungaretti pe front, doar că frontul acestuia din urmă va fi real, nu simbolic. - n.n.). // Crești laur blând în blânda adiere, / și cel ce te-a sădit minuni să scrie / la umbra ta și-n dulce zvon de *ape*."¹⁸ Pe lângă "*apele* (*râului Sorga*, invocate insistent și-n numeroase alte locuri) dulci și *clare* / ce-n unde plăsmuirea / iubitei ați cuprins odinioară"¹⁹, Petrarca invocă *Padul* în condiții surprinzător de barbiene pentru un trecentist altminteri sempitern, amintind de *Nastratin Hoge* la *Isarlâk*: "Poți fără grijă, *Padule*, -nvelișul / de carne să mi-l duci pe-a tale unde, / căci duhului ce-n scoarța mea se-ascunde / nimic nu-i șade-n drum de-a curmezișul. // El nu-și înclină după vânt cârmășul, / ci ca săgeata prin văzduh pătrunde / și-nfrânge *ape* clocotind afunde / și vâslelor le-nfrânge-n zbor tăișul. // Râu nenfricat, domn ce gonești în pripă / spre Răsărit și-n urmă lași

fântână / de și mai dulci lumini ce se-nfiripă, // tu-mi duci cu tine straiul de țărână; / ci sufletul, pe-a dragostei aripă, / se-ntoarce către dulcea lui stăpână".

În *Psalmul 148* regele David numește "apa cea mai presus de ceruri" iar în *Psalmul 92*, Domnului nu-i găsește alt termen de comparație decât totalitatea lumii *acvatice*: "4. Ridicat-au râurile, doamne, ridicat-au râurile *glasurile* lor, 5. Ridicat-au râurile *valurile* lor; dar mai mult decât *glasul apelor* clocotitoare, 6. Mai mult decât zbciumul neasemuit al *mării*, minunat este, *între cele înalte*, Domnul". Poate pentru că: "1. La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul. 2. Și pământul era netocmit și gol. *Întuneric* era deasupra *adâncului* și Duhul lui Dumnezeu Se purta deasupra *apelor*". Apa pare să trimită întotdeauna, fără excepție, la un eveniment de prim ordin. Împlinirea unei etnii, cea evreiască, are loc în urma unei treceri prin *oglinza Mării Roșii*, dinspre realul imperfect către idealul depozitat de *apele oglinzii*.²⁰ *Apele Mării Moarte* par încă să depună mărturie despre cataclismele Sodomei și Gomorei. Și exemplele biblice ar putea continua. Zeii mitologiei grecești jurau întotdeauna pe *Styx*. Petrarca crede cu tărie²¹ că: "Îmi *amintesc* - și dulcea *amintire* / Nici *Lethe* n-o va șterge niciodată". Iar Gérard de Nerval, în postura de *El Desdichado*, se sumește că a traversat de două ori, biruitor, *Acheronul*: pentru el *experiența radicală* a nebuniei se traduce inspirat prin încă o metaforă *acvatică*. La Ungaretti însuși *portul, naufragiul* (și invocăm, în acest sens, *poemul Bucurie a naufragiilor*: "Și dintr-o dată reiei / călătoria / precum / după naufragiu / supraviețuitorul / lup de mare.") pe *mările* înspumate ale vieții, sunt locuri comune, ca de altfel și în poezia Renașterii, în general, ca metafore ale destinului omenesc. Cel ce desparte apele e întotdeauna talentul.

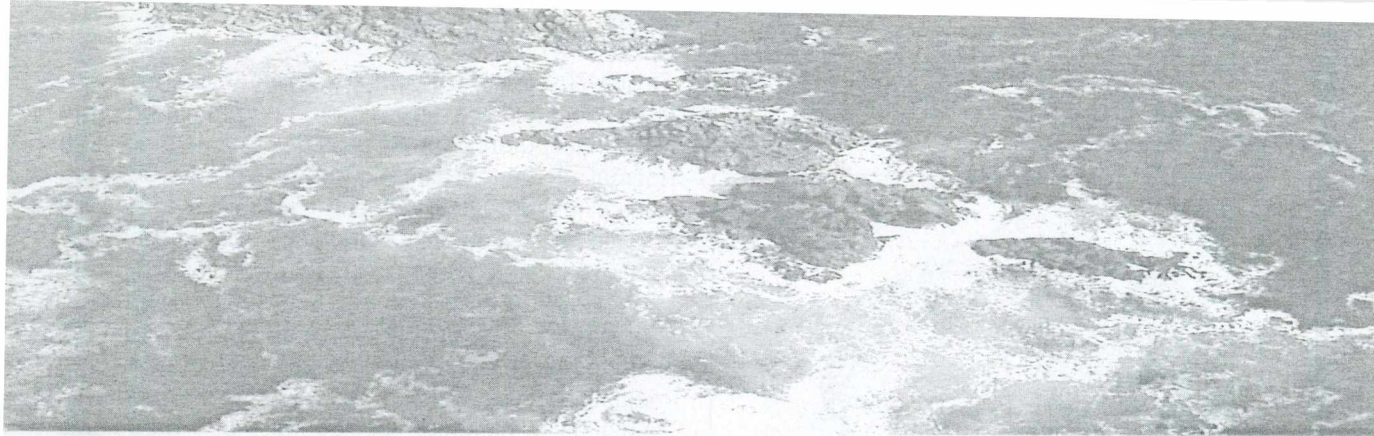
Să evidențiem câteva noțiuni-cheie, pe care deja le-am folosit în abordarea noastră preliminară analizei poemului ungarettian - *Fluviile* - care a provocat prezentul eseu: *timp, memorie, biografie, poezie, pietrificare* (formă de persistență și de insistență a *memoriei*), *fluviu*. Vom reveni asupra lor, preveniți fiind însă de A. E. Baconsky²² asupra universului poetic ungarettian, ale cărui coordonate esențiale am încercat să le regăsim în sumara noastră ochire comparativă: "Universul poetului e acela al propriei sale *biografii* morale și sensibile, o *biografie* a *experiențelor* devenite materie transfigurată: *războiul* adânc și îndelung trăit de el, *dragostea*, *moartea* și *îndeosebi timpul* - sunt punctele cardinale. *Timpul* în *poezia* lui e și succesiunea vârstelor și fundalul categorial al existenței, pe care apar și dispar: "Cose consumate: / emblemi eterni, nomi / evocațiuni pure..." și *memoria* obsesivă care apasă și obosește, întunecă existența și sufletul cu datele

ei: "Flică indiscretă a urâtului, / *memorie, memorie* neîncetată / *norii* tăi de pulbere / nu-i nici un vânt să-i risipească oare?" (...) Viziunea lui are în sine ceva de univers *pietrificat*, ca și când o ciudată *silicoză* s-ar insinua pretutindenea, în suflet, în lucruri, în arbori, în plante."

"Mă sprijin de-acest arbor schilodit"... În general, Arborele apare în mitologie ca Arbore al Vieții sau al Cunoașterii, sau ca Arbore cosmic, asigurând, în urma unei mutații ontologice, a unei Căderi, legătura pierdută dintre Cer și pământ. În folclorul francez e *Mât de Cocagne*, figurare a unui Paradis opulent (*Pays de Cocagne*) ce trebuie recâștigat prin reascensiunea la cer. Pretutindeni, e Pomul de Crăciun. La Valéry, Arghezi sau Barbu, arborele, fiu vertical al pământului, *scăldat* cu capul în azur, devine figurare antropologică, simbol al dualității ființei omenești, sfâșiate de antagonismul perpetuu dintre materie și spirit. La Ungaretti, acest arbore e *mutilat* de *experiența* traumatizantă a războiului. Ținând de acest arbore *mutilat*, poetul dă naștere unei analogii "involuntare"; el însuși va fi "părăsit în această văioagă"... adică *destinului* său tragic, înfundat în pământ, parcă în urma unei *căderi*, în *groapa Babel* pusă în evidență de Kafka, simbol al imposibilității de a comunica, generatoare, în ultimă instanță, a războiului "având langoarea / unui circ / înainte sau după spectacol". *Spectacolul* - tragic, absurd - își destăinuie caracterul cu desăvârșire iluzoriu, și este privit cu detașare și înțelegere parcă, iertat, mântuit în actul contemplației și-al *poeziei*: "și privesc / pașnica trecere / peste lună a norilor". Totul e trecător, *totul curge*, peisajul devine o stare romantică de suflet, poetul se liniștește, se destinde, se integrează peisajului și, conform unei abitudini arhiprezente în poezia sa, aproape se *mineralizează*²³, devine relicvă sau *piatră* spălată în albia unui *râu*, detaliu *nesemnificant* al naturii, parte integrantă a firii primitoare, anulatorie de umane contraste dureroase: "Azi dimineată m-am destins / într-o urnă de apă / și ca o relicvă / m-am odihnit // Isonzo curgând / mă șlefuia / ca pe-o piatră de-a lui." Desigur, *urna* și *relicva* sunt metafore generate de iminența *morții*. Dar poetul și-a câștigat deja dreptul la ataraxie și contemplație, și chiar săltându-și hoitul (posibilă traducere a "oaselor și oscioarelor" de mai jos), n-are nici o dificultate în a lua parte la spectacol, mergând pe *apă* ca Iisus - simbol al transgresării contingentului prin sfidarea legilor fizicii - sau, integrându-se metaforei anterioare a circului, ca un acrobat, căci mersul său e dureros, ca al Miciei *Sirene* (altă metaforă *acvatică*!) a lui Andersen: "Mi-am săltat / oasele și oscioarele / și am purces / pe apă ca / un acrobat."

Dar vremea e a *amintirii*, și poetul născut la Alexandria, în apropierea piramidelor, se închipuie

asemenea unui beduin care primește îngenunchiat, umil, ofranda zilnică a firii; detaliul hainelor murdare de război apare *insignifiant*, ambiguitatea lui "sudici" (murdare / sudice) trimite în *amintire*, deja, mult mai departe: "M-am ghemuit / lângă rufele mele / murdare de război / și ca un beduin / m-am plecat să primesc / soarele".

Poetul se recunoaște, dincolo de condiționarea absurdă a războiului, ca "fibră docilă a universului", în armonie cu acesta, prin mijlocirea *apelor* aproape batismale care, am văzut, trimit întotdeauna la originar, la o realitate de prim ordin, autentică și definitorie în grad maxim: "Acesta-i Isonzo / și aici mai ales / m-am regăsit - / docilă fibră a / universului // Cazna mea / cea mare e când / nu mă mai aflu în / armonie". Poetul îndrăznește cuvântul "fericire", în "măinile oculte" ale fluviului - sau poate ale dumnezeirii din *Psalmi*: "Dar acele oculte / mâini / care mă înmoaie / îmi dăruiesc / o rară fericire". Darul e primit în *amintirea* vremilor ceva mai fericite care au precedat războiul, și etapele - *biografice*, ale - formării sale ca om, stadiile propriului *destin*: "Mi-am amintit / vârstele / vieții mele // Acestea-mi sunt / fluviile". Întâi și-ntâi, predestinarea ereditară, ca sentiment al înrădăcinării acelui arbore mutilat și al succesiunii imense a generațiilor - spectacol înfricoșător la testamentul Arghezi, mișcător și pios la Ungaretti: "Acesta-i Serchio / lângă care-au trăit / poate ani două mii / neamurile mele din / Campagna / și tatăl meu și mama mea". Urmează peisajul natal, evocat cu *nostalgie*; *Nilul copilăriei* e personificat, înainte de a-l *oglinzi* în apele memoriei, el vede: "Acesta-i Nilul / care m-a văzut / venind pe lume și crescând / și arzând de neștiință / în câmpiile vaste". După care *experiența* tumultuoasă, pariziană, autodefinitorie, prin mărturia *Senei*: "Aceasta-i Sena / și-n zbuciumul ei / prins m-am lăsat / cunoscându-mă".

Concluzia se impune de la sine: "Acestea-s fluviile mele / și în Isonzo toate / se-oglesc // Aceasta mi-e nostalgia / ce îmi transpăre-n / fiecare // acum că-i noapte / și că viața-mi pare / corolă de / tenebre-apăsătoare". Când blagiana "corolă de minuni a lumii" devine una de *tenebre*²⁴, acestea nu sunt contestate decât de *transparența* absolută a *amintirii* duioase purtată în timp de mărturia

mișcătoare - la propriu - a *fluviilor*, iar *noaptea* războiului, a *morții* sau a *uitării*, departe de a învinge puternicele resorturi ale *nostalgiei*, se mântuiește, o dată în plus, în *poezie*. Dar, totuși, dincolo de *fluvii*, când un *reflector* / de dincolo / așează o mare / în ceață (*Rătăcire*), ce mai rămâne, într-un *Final*? Nu mai mugește, nu mai murmură marea, / marea. // Fără vise, câmp incolor e marea, / marea. // Milă inspiră și marea, / marea. // Nouri neoglinziți poartă marea, / marea. // Cedează patul tristelor fluvii marea, / marea. // Moartă-i, privește, până și marea, / marea.

Mădălin Roșioru

¹ *Banchizele*, în *Poezii*, Albatros, București, 1970, p. 10; ² *Abisul și oglinda: Ferdinando Pessoa și poezia ca anamneză*, în *Fața și reversul*, Institutul European, Iași, 1993, p. 142; ³ După M. Eliade, *Mito e realtă*, Borla Editore, Torino, 1966; ⁴ p. 141, op. cit.; ⁵ p. 140, op. cit.; ⁶ *Poezii*, Albatros, București, 1970, p. 14, 21, 168, 169; ⁷ În *Ion Barbu, eseu despre textualizarea poetică*, Cartea Românească, București, 1981, p. 32; ⁸ p. 154, op. cit.; ⁹ Mircea Eliade, *Eseuri*, Editura Științifică, București, 1991; ¹⁰ *Întâia carte a lui Moise*, capitolul II; ¹¹ p. 28, op. cit.; ¹² p. 32, op. cit.; ¹³ "Sub podul Mirabeau curge Sena / Și iubirile noastre / Chiar trebuie să mi le-amintescă / (...) / Vină noaptea, sune ceasul / Zilele trec, eu rămân / (...)"; ¹⁴ *Elan*, p. 6, op. cit.; ¹⁵ *Ode III - À Madame Marguerite d'écriture en sa langue, Oeuvres choisies*, Classiques Larousse, Paris, 1939: *Le Lot, le Loir, Touvre et Garonne* / À vos bords vous direz le *nom* / De ceulx que la docte couronne / Éternize d'un hault renom. Pe *Lot* se născuse notabilul Clément Marot, pe *Loir* - marele Ronsard; pe *Touvre* și, respectiv, pe *Garonne*, acum necunoscuții, uitații de posteritate, chiar și în comunitatea specialiștilor, Saint-Gélais și Lancelot Carles; ¹⁶ *Petrarca o dell'insignificanza*, în *Paragone*, 296/1974; ¹⁷ *CXLVII, Întru viața Madonei Laura*; ¹⁸ În *Canțonierul lui Messer Francesco Petrarca*, Dacia, Cluj, 1974, traducere de Eta Boeriu; ¹⁹ *CXXVI, Întru viața Madonei Laura*; ²⁰ Precum se întâmplă și într-o carte "pentru copii" *Alice în țara Minunilor*, de Lewis Carroll (la origine matematician); ²¹ *CCCXXXVII*; ²² În *Panorama poeziei universale contemporane*, Editura Albatros, București, 1972, p. 770; ²³ Cităm, în acest sens, și poemul *Sunt o creatură*: Ca și această *piatră* / din S. Michele / atât de rece / atât de dură / atât de seacă / atât de refractară / atât de totalmente / neînsuflită, // ca și această *piatră* / e plânsul meu / ce nu se vede. // *Moartea* / se ispășește / trăind.; ²⁴ Precum în *Am pierdut totul*: Am pierdut totul din *copilărie* / Și niciodată nu voi mai putea / Să izbucnesc într-un strigăt. // *Copilăria* am îngropat-o / În adâncul *noptilor* / Și acum, invizibilă spadă, / Mă desparte de toate. // De mine-mi amintesc că exultam *iubindu-te*, / Și iată-mă pierdut / În infinitul *noptilor*. // Disperare ce crește fără-ncetare, / Viața mea nu mai e, / Încremenit-n gâtlee, / Decât o *rocă* de strigăte.

Desen de Aurel Bolea. Din colecția Muzeului Literaturii Române

O biografie imaginară

Mitul, indiferent de spațiul cultural la care se raportează, reprezintă o formă obsedantă a comportamentului uman. Visele, nostalgiile omului modern devin proiecții realizabile într-un spațiu mitic. Acțiunile cele mai banale capătă sens dacă se revendică, fie și înconștient de la un model. Mai ales în societățile oprimate nevoia exemplarității se transformă într-un imperativ, o supapă pentru frustrările sociale sau individuale, întrupându-se într-un individ excepțional. Oamenii politici, artiștii își asumă rolul social de Mesia, părând să compenseze neputința celorlalți printr-o atitudine atipică. Se cunoaște funcția profetică pe care trebuia să o îndeplinească în deceniile trecute omul de cultură. Victimă sau nu, mască sau reprezentare autentică, Nichita Stănescu, în ipostaza de "produs cultural" al anilor '60, a reușit să dea naștere unui mit.

Dificultatea care survine în momentele de reevaluare este dată de sacralizarea individului în mentalitatea colectivă care ocultează interesul pentru operă. Dacă în cazul lui Eminescu anul 1998 a impus o drastică demitizare prin controversatul număr al revistei "Dilema", s-ar putea ca și modelul stănescian să fie la fel de aspru chestionat. Semnele "apocalipsei" au început să apară, întâmplător sau nu, cu un an mai târziu, în studiul lui Mircea Cărtărescu "Postmodernismul românesc", unde poetul șaizecist este rediscutat în context european, nu fără orgoliul adeptului unei alte estetici: "Mitul său public va crește

în anii '70, dar el nu va mai scrie niciodată așa de bine ca în deceniul precedent. Poate că panica datorată dispariției puterii și lumii sale a dus și la deingolada tot mai accentuată a poetului care se dizolvă de acum încolo într-o boemă gregară și în inexplicabile atitudini servile față de puterea comunistă. Nichita Stănescu avea să devină în ultimii săi ani un personaj pitoresc al lumii literare, trăind din gloria de altă dată și suferind amărăciunea primelor contestări." Viziunea lui Cărtărescu este coerentă având în vedere prelungirea nejustificată la noi a modelului poeziei moderne, substituit în culturile "occidentale" prin paradigma postmodernă. Dacă în literatura americană a anilor '50-'60 poeții "beatnici" (Allen Ginsberg, Lawrence Ferlinghetti) rup cu tradiția, în literatura română modernitatea se manifestă redundant: "modernismul nu a făcut decât să camufleze curentele subterane, legitime, normale pentru sensibilitatea lumii cu adevărat libere."

Această stare de fapt nu legitimează ideea că operei stănesciene îi lipsește valoarea, ci doar că a fost generată de o "anomalie istorică". Se reface fatalmente destinul liricii eminesciene care debutează prin asumarea modelului pașoptist, epuizarea celui romantic, deși Eminescu era contemporanul lui Mallarmé. La Nichita domină modernismul în volume ca "Sensul iubirii", "O viziune a sentimentelor" sau "Dreptul la timp", iar spre sfârșitul creației chiar dacă există tentația postmodernismului, aceasta eșuează în bacovianism. Totuși anacronismul stănescian este motivat de "exigențele" regimului comunist, metafora reprezentând o modalitate de exprimare liberă.

Reconstrucția biografiei intime a lui Nichita impune considerarea unor viziuni opozabile, care nu se pot sustrage de subiectivismul apartenenței la aceeași generație. Eugen Simion își intitulează sugestiv capitolul din "Scriitori români de astăzi" despre Nichita Stănescu "De la modernitate târzie la postmodernism" (termenii considerați uneori sinonimi) fără a preciza cu certitudine trăsăturile postmoderne ale operei sale. Criticul procedează călinescian, portretizându-l ca pe un adolescent carismatic a cărui vervă nu trădează înclinațiile poetice de mai târziu. Robustețea personajului construit de Simion nu anunță cu nimic hieratismul operei viitoare. Se pare că exegetul simte această discordanță și revine asupra portretizării într-o manieră neoromantică: "Din adolescentul voluminos, însă, a apărut curând, un tânăr cu trupul subțire ca un lujer, cu ochii melancolici, parșivi, intrat numaidecât (la 19 ani) sub jugul familiei."

Opera este analizată cronologic, insistându-se pe competiția cu Labiș la începutul creației. Aflată inițial sub incidența "figurilor adolescenței" (**Sensul iubirii**), căutând obsedant perfecțiunea limbajului în manieră barbiană (**11 Elegii**), poezia lui Nichita transcrie mitul căutării paradisului pierdut. Orfismul poetului este dublat de conștiința

eșecului ca marcă a tragediei modernității. În "Necuvintele" criza de identitate (consecință a unei crize de cunoaștere) generează tema dublului sub forma luptei cu sine: "Lupta sinelui cu sine se încheie printr-un eșec; întoarcerea sinelui în sine, revenirea la condiția inițială. Dublul răzvrătit, dublul contestatar, anarhic, este învins de eul împăcat cu sine, conformist, rațional... Revolta nu mai ia forme titanice, înfrângerea nu mai trage după ea toate cerurile universului, poate și pentru faptul că poetul modern se revoltă având, încă de la început conștiința eșecului."

Societatea postmodernă, pe ale cărei coordonate tinde să se înscrie și societatea românească refuză programatic orice ierarhii, postularea unor valori absolute. În acest context demitizarea imaginii stănesciene este antrenată într-un complex cultural mai larg.

Vlad Spineanu

Nichita... cel de atunci

Nu încerc (cum o fac destui indivizi „geniali” de astăzi) să-mi leg numele de Nichita Stănescu. Nu am nevoie și faptul mi s-ar părea (și chiar poate că ar fi) *imoral*, dar pentru a păstra-n lumină adevărul unor fapte, trebuie să amintesc cum l-am cunoscut pe poetul Nichita Stănescu, și să-l arăt cititorilor așa cum l-am văzut atunci.

Era în anul 1964, iar eu însetat nu de glorie literară, ci de certitudine. Adică, vroiam să aflu din *surse autorizate* dacă am sau nu am talent literar.

E-adevărat că Ion Băieșu, prietenul meu dintr-un sat vecin, mi-a spus că „mă suspectează de geniu”, dar cunoscându-i ironia nu m-am bucurat, ci dimpotrivă, m-am neliniștit. Totuși, Băieșu, mi-a publicat, în următorii ani, în *Amfiteatru*, unde era redactor șef, câteva texte, dar nici atunci nu m-am liniștit. Așadar, m-am hotărât să-l abordez pe Nichita Stănescu, fiind încredințat, atunci, că dacă poetul va zice că-s... mare, chiar eram dispus să-l cred.

Și m-am dus la *Gazeta literară*, unde Nichita era redactor la secția de poezie, dar nu era șef, ci subalternul poetului (?!) Teodor Balș. Acesta nu mă suporta (De ce? Simțea că sunt mai talentat decât el? Era un invidios ori, pur și simplu, nu înțelegea noul spirit al Poeziei, la care el n-avea acces? Nu știu, dar sunt convins astăzi că Balș n-a lăsat urme luminoase, și el nu poate fi amintit nici măcar la rubrica „și alții”) și i-a zis lui Nichita: „El e un intelectual. Scrie *rece* și nu cred că te interesează.”. Am rămas *blocați*, fiindcă nu puteam fi considerat un *teluric*, dar sub nici o formă un *cerebral rece*.

Ce-a făcut Nichita? La început m-a ignorat total. Adică, argumentele lui Teodor Balș erau suficiente pentru a mă expedia, fie și-ntr-un mod politicos, dar nu

cred că se sinchisea prea mult de modul cum mă va da afară din redacție... Așadar, *de formă*, s-a apucat să-mi răsfoiască grupajul de poeme. Evident că nu citea nimic, și-mi părea, că, de fapt, el era un *efeb blond* plutind într-o lume imaginară numai de el văzută. La un moment dat a zis că „poezia e altceva”, și-a făcut un semn care vroia să spună: „Gata! Asta e. Nu te pot publica!” Atunci, în sufletul meu s-a trezit orgoliul țărânului care crede că are dreptate și i-am spus: „Domnule Nichita Stănescu, eu am talent și nu voi pleca de-aici până nu-mi citiți măcar două-trei poeme. Nu puteți afirma, în calitatea Dumneavoastră de mare poet, că poemele mele nu-s interesante din moment ce nu le-ați citit”. A tresărit, s-a uitat la mine intens, și ca-ntr-o iluminare, a zis: „Bine!”

A citit poemul intitulat *Celor căzuți în război*, și-a sărit de pe scaun: „Este extraordinar!” L-am rugat să mai citească, și-a străbătut cu interes și pagina pe care se afla textul *Existența eroilor*. Mi-a spus: „E puțin morbid, dar e foarte frumos”. A mai citit ceva și-apoi a zis: „Să mergem la domnul Utan. Te public.” Tiberiu Utan era redactor șef, dar nu l-am găsit în redacție și-atunci Nichita mi-a spus să rescriu la mașină poemele (el făcuse pe manuscris unele însemnări) și să i le duc peste o săptămână. I le-am adus, dar poemele n-au apărut. S-a opus „poetul” Teodor Balș, însă au fost tipărite în *Contemporanul* și mai târziu, cel de-al doilea numit, în cartea *Arheologia nopții*.

O vreme nu l-am mai întâlnit pe Nichita, însă l-am revăzut peste ani când și eu începusem să fiu cunoscut, în Constanța la o șezătoare literară, unde a citit alături de Gheorghe Tomozei, care mi-era prieten și care tocmai îmi publicase poemul *Via albastră*.

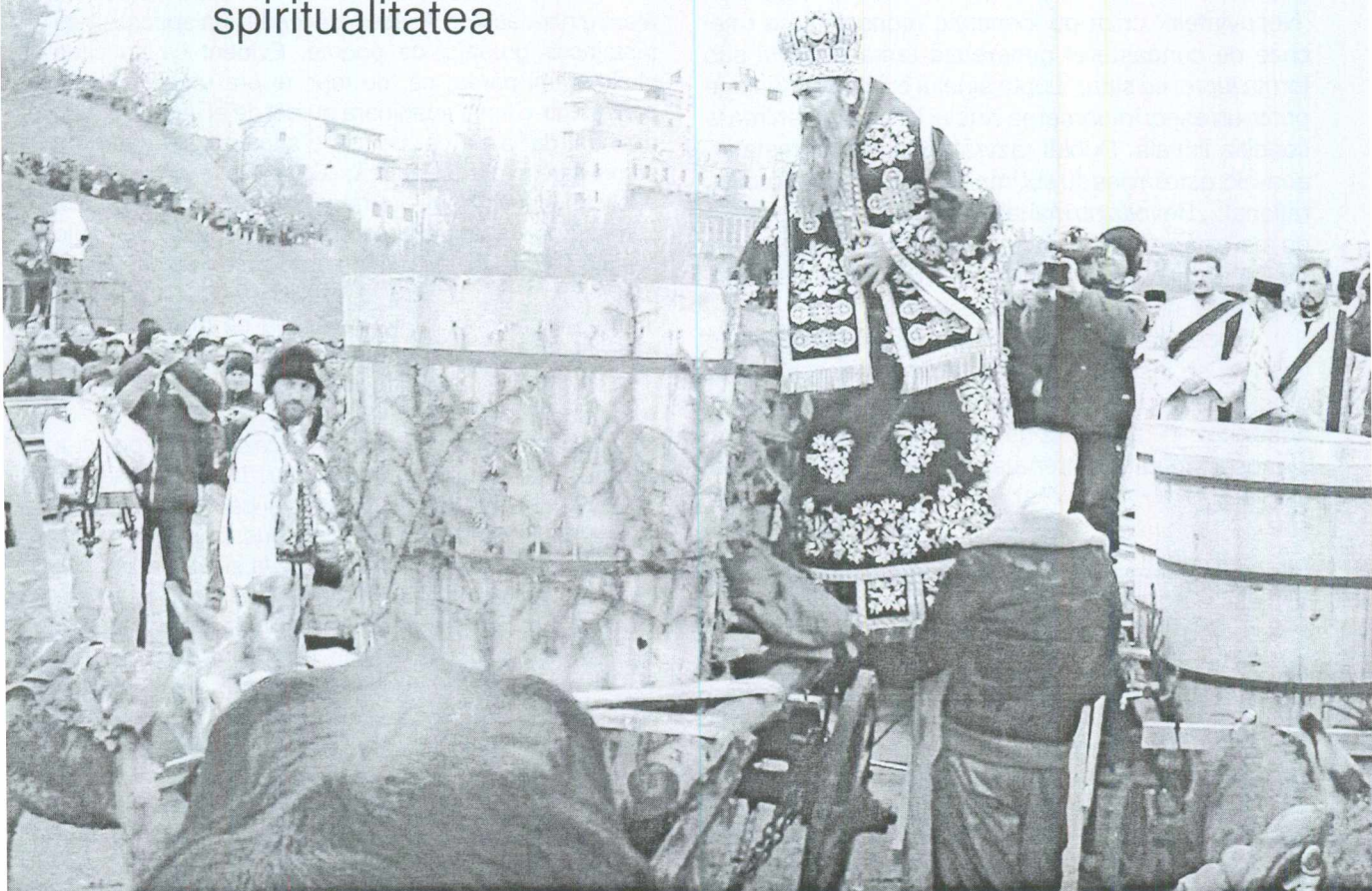
Ultima dată l-am văzut pe Nichita Stănescu în 1983, cu câteva luni înainte de *plecare*, pe strada Nuferilor în București. Eu mă duceam la editura „Cartea Românească”, pentru treburi legate de apariția cărții *Viața în așteptare*. Poetul părea obosit, avea buzele pârjolite, dar gesticula, alături de un tânăr lungan cu plete blonde, ondulate. Se îngrășase mult și contrasta cu efebul blond pe care-l cunoscusem la *Gazeta literară*, însă ochii albaștri-verzi aveau, totuși, intensitate și demonstau, încă o dată, că geniul vedea lumini necunoscute de muritorii de rând.

Nichita Stănescu a fertilizat, prin *spiritul* său, o întreagă generație de poeți. Mulți, însă, s-au dovedit a fi doar *epigoni* și, firesc, n-au putut depăși timpul s-au înscris în *cartea uitării*. Alții, mai ingenioși, au plecat de la Nichita, dar au rămas doar ei.

Eu însumi am scris câteva poeme care nu amintesc de Nichita, dar care-i aduc amintirea-n prezent. Redau aici un asemenea text: „Dă-ne o zi cât o veșnicie, o salvare / pentru sămânța viitorului ce se va-ntrupa / din a sufletelor noastre fervoare, / din starea neprihănită a lui A — / literă de naștere, neobosită / și necunoscând amurgul zeilor, ei dându-ne forță / să existăm ca explozia în dinamită, / ca arderea clară în torță! (*Invocație — In memoriam, Nichita Stănescu*)

Arthur Porumboiu

Despre Reformă și Modernism în Biserica Ortodoxă Română

Convorbire cu I.P.S. Teodosie Petrescu, Arhiepiscopul Tomisului

De aproape doi ani viața spirituală a credincioșilor ortodocși din Dobrogea este marcată de mari prefaceri. Ritmul alert a rupt monotonia succesiunilor obișnuite în îndeplinirea obligațiilor creștinești a mirenilor și sunt semne certe că „a pus pe jar” cinul bisericesc. În toate cartierele constănțene dar și în multe alte locuri se sapă fundații, se pun temelii pentru înălțarea a noi lăcașe de cult. Procesionile religioase de mare amploare au devenit întâmplări firești, așteptate sau chiar anticipate. Evenimentele în viața bisericii tomitane se succed cu o febrilitate și un ritm demne de invidiat atât pentru sociologi cât și pentru industriașii României. Cel care a generat această stare de lucruri, odată cu instalarea sa în scaunul de ierarh al Eparhiei Tomisului, IPS Teodosie, este un prelat care pare a aduce o nouă vigoare bisericii, în limitele vechilor canoane; abandonând formalismul etichetei dar manifestând rigoare monahală prin demersurile permanente pentru organizarea și consolidarea vieții ecleziastice.

Fără îndoială toate aceste preschimbări, față de ceea ce a însemnat viața bisericească în Eparhia Tomisului, a stârnit vii emoții, ecouri dar și pasiuni mai puțin creștine, detractorii ruperii de ritm reclamând chiar tendințe și atitudini moderniste și reformatoare.

Poate fi vorba despre afirmarea unui demers reformator, înnoitor al ecumenismului tomitan de la întronizarea Înalt Prea Sfinției voastre în cel mai vechi scaun arhieresc de pe teritoriul României?

Este drept că oamenii atunci când constată apariția unor noi lucruri, unor modalități noi de exprimare, noi ipostaze evenimențiale cu care nu erau familiarizați, mai ales într-un mediu conservator cum este cel al Bisericii Ortodoxe Române, se duc cu gândul imediat la reformă. Dar interpretarea este departe de a fi reală. În biserică nu avem de făcut reforme precum în celelalte domenii sau paliere ale societății, unde se schimbă mijloacele de acțiune și procedurile. În biserică noi nu facem reformă ci punem în deplina ei valoare frumusețea și puritatea învățăturii creștin-ortodoxe, disciplina canonică actualizând-o contextului în care trăim cu toții, deopotrivă mireni și prelați. Deci noi nu facem reformă ci punem în valoare, afirmăm mai amplu învățătura Bisericii și disciplina ei conform contextului actual, utilizând ce-i drept și mijloace tehnice contemporane. Spre exemplu, am apelat recent și la spațiul mediatic cibernetic, deschizând un site bilingv al Arhiepiscopiei Tomisului. Este drept că astfel de mijloace și procedee de diseminare nu erau la îndemâna Bisericii Ortodoxe Române până la Revoluție datorită constrângerilor la care era supusă Biserica de către regimul comunist, limitându-i-se cât mai mult canalele de comunicare în exterior a învățăturilor creștine, cu atât mai puțin putând să aibă acces la mijloacele tehnice moderne de transmitere de date și informații cu cât acestea erau inaccesibile întregii societăți civile.

Cuvântul Reformă are în vedere schimbarea dar noi nu am modificat, nu am alterat nimic. Încercăm să ne exprimăm conform cerințelor timpului, dar fondul învățăturii religioase, ritualul canonic este neschimbat. De fapt repunem în adevărata lor valoare tradițiile existente ale Bisericii răsăritene.

Este posibil ca și aceste tradiții vechi să îmbrace „haine noi” pentru credincioșii ortodocși dacă pe baza dialogului interconfesional, care în Eparhia Tomisului văd că este foarte activ, se va realiza unirea cu Biserica Romano-Catolică?

Nu cred că poate fi vorba despre alterarea tradițiilor. Noi nu negociem datele credinței de dragul nimănui iar unificarea celor două Biserici poate fi făcută doar prin recunoașterea deopotrivă a adevărului istoric. Chiar în cadrul dialogului interconfesional pe care l-am purtat recent cu tinerii romano-catolici din Constanța am afirmat teza

potrivit căreia la baza premiselor de apropiere între bisericile creștine, de rit oriental și apusean, trebuie să fie primordial adevărul istoric în abordarea tuturor domeniilor de dialog. Istoria este o știință care nu trebuie și nu poate fi contestată, pentru a nu ne întoarce la întunericul Evului Mediu, când se ridicase o barieră insurmontabilă între Biserică și oamenii de știință, în țările apusene.

Dar probabil că acest dialog va da roade numai dacă este continuat pe bază de toleranță reciprocă, pentru armonizarea pozițiilor!

Toleranță, dar nu negocierea Adevărului. Toleranță de a accepta slăbiciunile dar nu de a ni le apropia. Slăbiciunile firești sunt primite chiar și înaintea lui Dumnezeu, după cum spunea și Sf.Ap.Pavel: „Când sunt slab atunci sunt tare!” — referindu-se la o slăbiciune fizică — dar nu la negocierea Adevărului de credință, care este zestrea cea mai de preț a Bisericii și se identifică cu Dumnezeu însuși. A negocia Adevărul înseamnă a-l negocia pe Dumnezeu, ceea ce este de neîngăduit!

Dar totuși cum vedeți realizabilă unirea celor două biserici? Ar exista totuși impedimente legate de ritual pentru credincioși?

Drept credincioșii practicanți nu cunosc în profunzime diferențele și de aici rezultă și abordarea entuziastă, nu rațională. Ei privesc cu multă bucurie frățească și optimism această unire dar trebuie știut că simplul dialog interconfesional nu este suficient pentru realizarea unirii. Este foarte greu de depășit obstacolele. Trebuie știut că dialogul ecumenic este vechi. Au existat chiar sinoade unioniste, care s-au ținut la comanda unor conducători de Biserici dar n-au dat roade. Spre exemplu, chiar dacă s-a făcut o unire formală în sec. XV a reprezentărilor, la Ferrara în Italia, aceasta n-a fost primită de popor.

După părerea mea premisele Unirii celor două biserici trebuiesc pornite de la modelul propus recent de Papa Ioan Paul al II-lea — *punerea în discuție a prerogativelor conducătorilor bisericii*, căci în fond aceasta este ceea ce a dus la scindare și au ținut despărțite până acum Bisericile de Apus și Răsărit, scindând apoi și Biserica Romano-Catolică, prin apariția Protestantismului (tocmai ca revoltă la acele prerogative ale Suveranului Pontif, neînțelese și neîntemeiate, spunem noi pe învățăturile Sfintei Scripturi). Dar dacă afirmăm aceste lucruri să riscăm să reaprindem focul disputelor?

Nu deloc! Lumea își dorește să afle, să lămurească aceste poziții afirmate deja prin presă.

Ei bine, se observă o nouă etapă la ora actuală, în care Biserica Romano-Catolică, caută o ieșire din impasul în care a ajuns. S-a încercat o abordare modernistă a ritualurilor introducând practica interpretării instrumentale a muzicii bisericești în timpul liturghiei, cu instrumente muzicale electronice și chiar a dansurilor pe melodii moderne, adaptate pe textele vechi ale imnurilor religioase. De curând am putut vedea la televizor un preot catolic care-și atrage enoriașii la slujbă cu melodii rep, o muzică vorbită prin care-și propovăduiește învățătura. Iată acestea sunt elemente moderniste introduse în biserică. Ortodoxia nu va apela însă niciodată la asemenea artefacturi căci noi avem o muzică inspirată de Duhul Sfânt, iar mijloacele moderne de exprimare muzicală sunt de sorginte umană, desacralizate și mai ales pornite dintr-un neastâmpăr al firii omenești și nu din adâncul ființei noastre, ce trebuie să poarte semnul liniștii și armoniei. Iată de ce noi nu putem să apelăm la astfel de mijloace de expresie, când în realitate haina învățăturii noastre liturgice sub aspectul muzicii, ritualului și textelor sfinte, este atât de bogată în tradiție și armonie, înnobilită de puterea Duhului Sfânt. Dacă am aduce în discuție astfel de intenții de remodelare a tradițiilor, de înnoire a ritualurilor, de introducere a unor note de modernism cred că am altera însăși esența Bisericii noastre care este una a Duhului Sfânt, ipostaziat și prin muzica liturgică și prin ritualuri și rugăciuni. Dacă am altera deci toate aceste valori Biserica Ortodoxă n-ar mai fi Biserica lui Hristos ci una a oamenilor, căci doar ei pot fi schimbători după modă, după fire, și-și pot negocia principiile.

Și totuși în Eparhia Tomisului, de aproape doi ani credincioșii creștin-ortodocși participă la evenimente negândite altădată și trăiesc o viață spirituală trepidantă, uneori parcă împrumutând în succesiunea lor ritmurile alerte, cotidiene, ale vieții profane. Procesiunile spectaculoase cu moaște de Sfinți martiri, slujbe în aer liber în mijlocul tinerilor, lansări de programe sociale sub patronajul bisericii, sfințiri de capele de biserici și mănăstiri... toate aceste manifestări publice și ritmul lor alert nu oglindesc totuși o notă de modernism cel puțin sub aspect mediatic?

Ritmul evenimentelor este într-adevăr alert pentru că noi ne-am propus să ținem în centrul atenției Biserica drept o oază de lumină și viața spirituală pe care o clădim trebuie să freacă, să fie una trepidantă așa cum ați spus. Și cum am

putea realiza această menire mai bine decât creând evenimente și reunindu-i pe credincioși, cu aceste ocazii, într-o sfântă comuniune.

Tradiția manifestărilor religioase creștin-ortodoxe, în spații publice datează însă chiar de la fondarea Bisericii mai întâi Mântuitorul Hristos, apoi Sfinții Apostoli ținând slujbele și propovăduind acolo unde se aflau oamenii, în piețe, în locuri publice și în preajma instituțiilor vremii, în locuințe private. Aceste tradiții au fost abandonate însă la un moment dat datorită condițiilor istorice și politice impuse, și mai apoi nu au fost reluate din lipsă de inițiativă a slujitorilor Bisericii. Dar ele sunt moștenite din istoria comună a primului mileniu creștin. Pelerinajele sunt forme de exprimare a evlaviei și invocare a Duhului Sfânt, zidirea bisericilor este o necesitate obiectivă pentru că orașele s-au dezvoltat în mod sălbatic, noile cartiere dăinuind neînsuflite atâta amar de ani, fără lumina bisericilor, iar Slujba de Înviere din anul 2002 s-a făcut pe plajă, acolo unde am fost invitat de tineri, unde obișnuiesc ei să se adune, căci Păstorul trebuie să fie în mijlocul turmei. Și după glasul lor ca la Revoluție au venit și vârstnicii, fiind recunoscut faptul că doar tinerii au avut curajul să scuture povara ateismului, și a ideologiei obligatorii.

Iată dacă ei s-au adunat în număr atât de mare trebuia să merg acolo pentru a-l mărturisi împreună pe Hristos. Și atunci ce mare noutate poate fi socotită săvârșirea unor practici religioase creștine,

vechi de milenii. La fel și Creștinismul va fi fost privit ca o noutate de către lumea păgână, dar Fiul Omului, Fiul lui Dumnezeu, nu propovăduia altă învățătură decât cea dată protopărinților noștri, în Rai. Sigur în mod simplu pentru timpul acela de viațuire în afară de păcat, dar care acum trebuia împărtășită și percepută de oameni, ca răscumpărare a greșelii primordiale. Noi suntem acum, după o perioadă de lungă interdicție în care au fost diminuate posibilitățile de exprimare și afirmare a credinței de către preoți și trebuie să recuperăm vechile și frumoasele tradiții de a aduce religia printre oameni, oriunde se află ei. Tocmai de aceea le-am cerut slujitorilor bisericii să meargă prin case și să vorbească cu enoriașii, să cunoască starea sufletească a fiecărei familii ca să împlinească menirea și să acopere nevoile depășind obișnuința, înrădăcinată, de a predica doar la botezuri și înmormântări.

Ce ecouri au avut solicitările pe care le-ați făcut clerului de a se apropia de enoriași?

Întregul cler s-a implicat în mod admirabil cu multă râvnă în reînnoirea tradițiilor Bisericii Ortodoxe Române din domeniul asistenței și ocrotirii sociale pentru persoanele defavorizate, căci trebuie știut faptul că Biserica a desfășurat o frumoasă operă caritabilă până când și-a pierdut uzufructul asupra domeniilor confiscate în baza Legii Secularizării emisă de Alexandru Ioan Cuza. Noi vrem să reafirmăm această vocație a bisericii în cadrul Eparhiei Tomisului și am început mai întâi prin deschiderea a zece cantine sociale și așezăminte în municipiul Constanța. Pentru

funcționarea lor organizăm colecte publice în lăcașurile de cult. Suntem însă nemulțumiți de cât am făcut până în prezent și recent am inițiat un program mult mai amplu prin care vrem nu doar să acoperim lipsurile imediate ale celor necăjiți care nu au ce mânca sau îmbrăca zi de zi, ci chiar să oferim un loc de muncă și o modestă locuință vitregiților soartei. Vom întemeia așadar un nou așezământ monahal pe lângă localitatea Nazarcea, situată la aproximativ 20 km NV de Constanța, unde Eparhia Tomisului a primit în proprietate o serie de active dezafectate ale fostului IAS, falimentar. Vom restaura deci căminele, cantina, grupul social și vom reintroduce în circuitul agricol fermele de animale, vegetale și viticole și livezile, urmând a asigura locuri de muncă, casă și masă celor care, independent de voința lor, ajung la un moment dat în impas, familiilor defavorizate, persoanelor agresate, tinerilor ce provin din familii dezmembrate. Probabil că după același model vom întemeia un așezământ asemănător și în localitatea Horia din județul Tulcea. Astfel vedem noi repunerea în drepturile firești a tradițiilor Bisericii Ortodoxe Române.

Dar viața monahală cum renaște?

Până acum au căpătat viață treisprezece mănăstiri și schituri în Arhiepiscopia Tomisului, dar în intenția noastră este să mai organizăm cel puțin încă patru obști.

În cazul acesta probabil că cei mai mulți dintre purtătorii rasei monahale sunt tineri. Aduc ei cumva o viziune nouă asupra vieții monahale?

Să știți că la ora actuală vin mulți tineri care bat la porțile mănăstirilor dar o mare parte dintre ei nu știu de fapt ce vor. Nu rămân toți și rasa nu o îmbracă decât cei care au cu adevărat vocație. Ei nu vin la mănăstire ca să aducă alte nouăți din lumea profană decât cele legate poate de tehnologia modernă, pe care le aplicăm în treburile gospodărești căci rânduiala monahală, atât de bine organizată de înaintașii bisericii, nu poate proba inovații în pravilă sau în susținerea comuniunii vieții frățești. Cu satisfacție trebuie să spun că simt însă o înnoire a duhului bisericii nu în sensul schimbării rânduielilor, a modului de percepere a vieții monahale ci prin revenirea la autenticitate, la origini, manifestată prin râvnă cu care tinerii frați călugări caută să-și afirme vocația apropiindu-se de trăirea ascetică a marilor monahi și schimnici din vremurile vechi.

Dar care sunt tinerii ce-și caută mântuirea în izolarea monahală? Cei decepționați sau cei care caută cu adevărat calea luminii?

Desigur cei mai mulți sunt dezamăgiți de viață, dar nu rămân. Alții nu au o preocupare constantă și nici aceștia nu rămân. Alții cred că au o vocație și vor dintr-o dată să-și dobândească pacea sufletului fără să încerce greutatea ascultărilor, să-și modeleze voința, și ei pierd entuziasmul ușor. Rămân însă în mănăstire doar aceia care au o dorință atât de mare să mărturisească iubirea lui Hristos că nu ar schimba această cale cu nici un alt privilegiu. Și în sensul acesta trebuie să remarc că în mănăstirile dobrogene au venit să îmbrace haina monahală tineri erudiți, licențiați în câte două domenii, a căror alegere nu este înțeleasă, spre uimirea mea, de părinți. Vocația monahală are o chemare lăuntrică specială ce nu poate fi înțeleasă de cei care nu au trăit o asemenea experiență. Este atât de puternică încât nici un privilegiu ca alternativă nu-i stă în față.

Din câte știu chiar și înalt Prea Sfinția voastră v-ați descoperit vocația monahală după ce ați fost o perioadă cadru universitar?

Lucrurile nu stau chiar așa. Eu am fost frate de mănăstire din anul I de studenție dar am păstrat în taină apartenența mea la confrerie pentru a-mi termina studiile fără opreliști și piedici, pe câtă

vreme condițiile erau destul de vitrege în regimul trecut pentru teologi. Prin urmare eu am primit schima monahală, depunând jurământul și îmbrăcând haina mult mai târziu, nu pentru că am fost cu gândul în două părți așa cum unii încearcă să mă judece, nemeritat, căci dorința mea arzătoare s-a îndreptat către monahism de când am fost mers ca frate la Mănăstirea Crasna, în vara anului 1977. Așadar aceasta este vechimea mea în monahism de aproape douăzeci și șase de ani, timp în care mi-am păstrat pravila monahală și legătura permanentă cu mănăstirile, fără a mă afișa trufaș în văzul și auzul altora, iar în 1990, atunci când a fost timpul rânduit am îmbrăcat definitiv haina monahală. Deși cum am mai spus eram frate rasofoar, nu mă puteam afișa ca atare nu pentru că mi-ar fi fost rușine cu statutul meu, ci din motive obiective.

Fiind cadru didactic nu vroiam să risc să fiu îndepărtat din Institutul Teologic și mai apoi urma să obțin și o bursă de studiu, în străinătate, poziție care mi-ar fi fost periclitată dacă s-ar fi aflat acest secret. Ba chiar am fost sfătuit să păstrez aparențele de civil. Refuzul meu de a colabora însă cu serviciile de Securitate, a dus însă la amânarea acestei burse până după 1990 când am putut să mă afirm ca monah și preot-călugăr, calitate în care am și fost bursier extern în Anglia în 1992...

Așadar tot ceea ce se înfăptuiește în Eparhia Tomisului este doar un suflu de înnoire, realizat prin întoarcerea la valorile autentice și afirmarea lor prin mijloace și modalități inaccesibile până acum treisprezece ani!

Desigur, căci înnoirea dacă nu pornește din lăuntru sufletului este o cosmetizare falsă. Noi nu venim cu tot felul de forme noi așa cum se observă în unele confesiuni creștine și oficiem aceleași liturghii după aceleași canoane, identice cu ale Bisericii Apostolice a primului mileniu.

Dar bine ar fi ca această tendință de primenire să fie canalizată a se manifesta mai mult și în atitudinea ecleziastică a cinului bisericesc.

Este evident că noi lucrăm cu stăruință și în acest sens pentru înălțarea spirituală și modelarea ipostazei umane a clerului, corectarea atitudinilor de formalism, acolo unde este cazul. Am înființat pentru asta cercuri misionare pastorale și pedagogice prin care încercăm să îmbunătățim exprimarea lor ca păstori. Noi încercăm să realizăm construcția spirituală pornind dinlăuntru slujitorilor spre sufletele oamenilor și nu în mod artificial, să cerem credincioșilor ceea ce slujitorii bisericii nu fac. Și la Sinodul Apostolic — părinții Bisericii au afirmat: „Să nu punem nici un jug asupra altuia, pe care noi nu-l purtăm”. Înnoirea, primenirea duhovnicească și autentică trăire a spiritului religios, al lui Hristos, pe care noi îl propovăduim și-l împărtășim credincioșilor trebuie trăit intens în primul rând de către slujitori.

În această nouă construcție ecleziastică intră desigur și proiectul reactivării Mitropoliei Tomisului?

Este o repunere în drepturile istorice a Bisericii Ortodoxe Române, întrucât ea a existat, de facto, de la începuturile creștinismului în Europa, canonic, rezistând până în secolul XI cel puțin, după care misiunea și funcțiile au fost continuate de Mitropolia Vicinei. Este o datorie morală de a repune adevărul istoric în drepturile lui. Reafirmarea vechimii și frumuseții tradițiilor apariției și continuității vieții creștine în acest spațiu este o realitate ce nu trebuie ignorată. Noi la ora actuală vorbim despre vechea Biserică a Tomisului, invocăm numele ierarhilor ei, primii de pe teritoriul actual al patriei noastre, dovedim cu argumente istorice că ei au fost mitropoliți că au fost capi ai Bisericii Creștine inițiale,

semnând documente sinoadelor ecumenice, dar nu am reușit încă să repunem în drepturi adevărul istoric.

Pe mine m-ați convins că nu puteți fi suspectat decât de cele mai bune intenții și nobile sentimente și totuși opera ecleziastică pe care o realizați în eparhia tomitană nu este lipsită de detractori...

Criticile și clevetirile sunt absolut firești, ierarhii nefiind scutiți de acest tratament uman încă din veacurile primare ale bisericii. Eu nu vreau să mă compar cu acei ierarhi care au dobândit cel mai înalt rang moral în biserică, de sfinți, dar aș aminti spusele Mântuitorului: „Dacă pe mine m-au prigonit și pe voi vă vor prigoni și luați aminte că veți fi duși la judecată și de regi și de dregători, și de rude și dușmanii omului pot fi și casnicii lui”. Și Sf. Ioan Gură de Aur care a lăsat o operă nemuritoare fiind un exemplu de sfințenie și prin viața pe care a dus-o, a fost contestat chiar și de ierarhii din scaunele istorice patriarhale, până ce prin puterea lui Dumnezeu a fost pus în demnitatea ce o merita. El a murit în exil fiind criticat chiar și de rudele detractorilor săi până ce Dumnezeu a adus lumina cunoștinței celor care din neștiință contestau. Așadar aceste atacuri eu le-am așteptat și le aștept în continuare fiind întărit de morala Sf. Ap. Pavel care ne învață că: „Toți cei care vor să trăiască cucernic în Hristos, vor avea de suferit!”

Mântuitorul însuși ne îndeamnă totodată să nu ne înspăimântăm căci, ori de câte ori facem un lucru bun, mai multe ispite vom avea și orice lucrare vom zidi ea nu poate fi lăudată de toți ci doar de către cei care intră în duhul ei, iar cei care stau pe margini întotdeauna vor cleveti, fiind firesc să conteste cei care nu înțeleg mersul lucrurilor și nu sprijină eforturile comunității.

Criticile și contestațiile, oricât de acide ar fi fost ele nu m-au făcut niciodată să pun sub semnul întrebării justetea acțiunilor pe care le-am întreprins, atâta vreme cât „zidirea” făcută de mine se conduce după toate canoanele și învățăturile. În acest caz nu pot percepe acele atacuri și critici virulente, nemotivate decât ca atacuri împotriva lui Hristos și a Bisericii Sale, iar pentru mine, pentru păcatele personale pe care le am, nu pentru cele incriminate de clevetitori și cu care nu mă pot identifica, îi mulțumesc lui Dumnezeu, și mă rog să-mi fie iertate. Mă doare însă dacă enoriașii s-ar clinti din credința lor, din pricina acestor atacuri publice identificându-mă cu Biserica căci Sfinții Părinți, spun că acolo unde este Episcopul este și Biserica și atacul contra Episcopului este împotriva Bisericii.

Dan Mihăescu

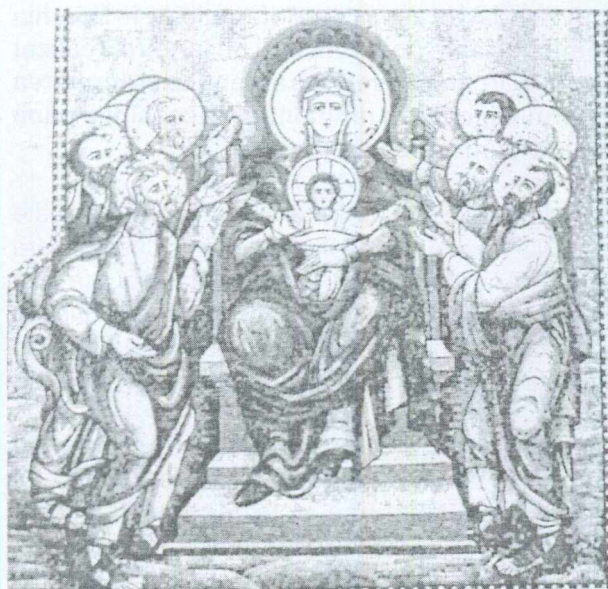

Dionisie cel Mic

Cel de-al doilea intelectual ieromonah, scriitor bisericesc și acesta de mare notorietate în vremea lui, care a venit la un secol după I. Casian, **Dionisie cel Mic** sau **Smeritul** (**Dionysius Exiguus**), a fost un compatriot al aceluia, fiind originar din Scythia Minor, potrivit afirmației lui Casiodor și propriei mărturisiri: „*Poate pare lucru nou celor neștiutori că Scythia, care se arată îngrozitoare prin frig și în același timp prin barbari, a crescut bărbați plini de căldură și minunați prin blândețea purtării. Că lucrul stă așa, eu îl știu nu numai printr-o cunoaștere din naștere, ci mi l-a arătat și experiența*” (Apud I.Gh. Coman, *op.cit.*, p. 270). Faptul e consemnat și în vremea noastră de Filippo Ermini, în **Istoria literaturii latine medievale de la origini până la sfârșitul secolului VII**, Spoleto, 1960, p. 333.

Născut în jurul anului 470 d.H., nu se cunoaște precis unde, **Dionisie** și-a început instrucția într-o mănăstire din ținutul natal, după cum însuși o spune într-o epistolă către episcopul Petru, acesta, probabil, starețul acelei mănăstiri, lăcaș situat, după unele ipoteze, în nordul Dobrogei. Cu o bună pregătire bisericească și literară, pleacă la un moment dat în Siria, la Hieropolis-Mabburg, trece apoi la Constantinopol, după care, chemat de papa Ghelasie, care avea nevoie de un bun cunoscător de greacă, ajunge, în 496, la Roma și se așază în mănăstirea Sf. Anastasia, de la poalele Palatinului (cf. Dr. Al. I. Tăutu: **Dionisie Românul — o podoabă a Bisericii noastre strămoșești**, Ed. a II-a, Roma, 1967, p. 17-18).

A stat, ca monah, în capitala pontificală, unde a găsit un mediu cultural corespunzător și stimulator, pe timpul arhipăstoriei a zece papi, de la Anastasie II până la Virgiliu. Aceasta a reprezentat cea mai importantă etapă din viața lui, etapa deplinei valorificări și afirmări a capacității sale intelectuale. Aici a cunoscut, după moartea papei Ghelasie (în anul 496), pe istoricul roman Casiodor, prim-ministru sub regele ostrogot Teodorie, de la care aflăm că Dionisie, pe care îl admira pentru erudiția lui, a predat, împreună cu el, dialectica la Academia Vivarium, unde a și murit, probabil, între anii 540-545 (Dr. Al. I. Tăutu, *op.cit.*, p. 18).

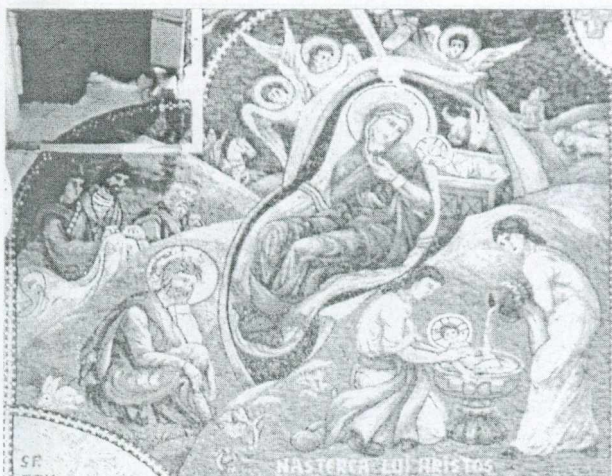
Mozaic realizat de Gheorghe Fircă și M. Deaconu la Biserica Adormirea Maicii Domnului (detaliu)

Personalitate de excepție, cărturar ecleziast cu o solidă pregătire, Dionisie a fost un erudit cu preocupări teologico-filozofice și astronomice, care stăpânea într-un grad înalt limbile latină și greacă, manifestându-se însă, în aprecierea prietenului său Casiodor, modest, blând și smerit, de unde și supranumele. Referindu-se la el, un celebru specialist, Amelli, scrie, în **Spicilegium Casinense**, că: „*Dacă mi s-ar cere părerea despre Dionisie Smeritul, eu sunt convins că sub numele și haina lui smerită se ascundea un mare geniu, expert în toate științele; unul din acei bărbați pe care obișnuim a-i chema biblioteci vii sau ambulante*” (Apud I.G. Coman, *op.cit.*, p. 277).

Caracterizându-se printr-o abordare realistă atât a problemelor teologice și filozofice cât și a celor astronomice și calendaristice, în care se întâlnesc idei cu totul originale, opera lui Dionisie — amintită și de Dante Alighieri, în **Paradisul**, XXVIII, 130-135 — este alcătuită din: o serie de *traduceri patristice* din limba greacă în latină, un număr de *zece Prefețe ale sale* însoțind aceste traduceri, *transpuneri ale unor scrieri hagiografice*, altele ale unor *texte de drept canonic*, *lucrări originale de cronologie creștină*, precum și o *antologie de texte patristice*.

Traducerile patristice, solicitate atât de călugării compatrioți din Scythia Minor, cât și de slujitori ai bisericii occidentale (papa Hormisdas, episcopul Ștefan, preoții Iulian, Felician ș.a.), reprezintă texte ale episcopului Chiril al Alexandriei

Mozaic realizat de Gheorghe Firică și M. Deaconu la Biserica Adormirea Maicii Domnului (detaliu)

(două epistole ale acestuia către Successus, întâistătorul Diocezei Isauriei), ale patriarhului Proclus, ale lui Grigorie de Nyssa — toate scrieri în apărarea dogmei creștine împotriva unor erezii precum nistorianismul.

Două dintre cele zece Prefețe — una către Ioan Maxențiu și Leonțiu, alta către episcopul Petru — sunt prețioase documente mărturisitoare ale dragostei lui Dionisie pentru locurile scitice natale.

În categoria transpunerilor de hagiografii făcute de Dionisie (foarte prețuite de monahi) intră trei scrieri: **Descoperirea capului sfântului Ioan Botezătorul, Viața sfântului Pahomie și Pocăința minunată a sfintei Thaisia.**

Prin traduceri de texte de drept canonic ale Smeritului daco-roman sunt de înțeles transpunerile din greacă în latină, în două versiuni, și alcătuirea culegerii cuprinzând **Canoanele Sinoadelor Ecumenice** și ale unor sinoade locale precum și editarea **Decretelor Pontificale**. Prin cea dintâi lucrare, el a creat posibilitatea pentru clericii și monahii știutori de latină să cunoască din zestrea de sensibilitate patristico-canonică, iar cu cea de-a doua, a ordonat decretele, legile și scrisorile pontificale, documente de toată utilitatea în corespondența diplomației pontificale, ca și în activitatea cancelariei pontificale în general.

Scrierile de cronologie creștină: **Cartea despre Paște, Argumente pascale** și cele două scrisori intitulate **De ratione Paschae** sunt operele originale cele mai însemnate ale lui Dionisie, care probează surprinzătoare și prețioase preocupări științifice de cronologie la autorul nostru. Foarte important, prin urmările pentru biserica creștină, a fost calculul pascal întocmit de el, în 525-526,

bazat pe ciclul alexandrin și adaptat la anii erei creștine, sistem prin care s-a rezolvat problema pascală pentru Occident.

În acest context a ajuns Dionisie la cea mai răsunătoare înfăptuire a sa: schimbarea calendarului în uz atunci și utilizarea calendarului creștin — **Tabula annorum (Tabelul anilor)**, prin care număratoarea anilor s-a stabilit în funcție de nașterea lui Iisus Hristos. Adoptat mai întâi în Italia, acest calendar a fost însușit apoi în celelalte țări occidentale, iar în perioada modernă și în țările de religie ortodoxă din Europa de Est. Aplicarea noului calendar, care stabilea un sistem unitar de numărare a anilor, a avut drept urmare consolidarea legăturilor dintre popoarele creștine și impunerea ca unitate de timp a *erei creștine*. Antologia de texte patristice intitulată **Exempla Sanctorum Patrum** și alcătuită pentru confrății autorului din Scythia Minor, însumează o sută de fragmente patristice din scrierile unor somități teologice (Fericitul Augustin, Sfinții Ambrozie, Ilarie, Ciprian, Atanasie, Grigorie Teologul, Grigorie de Nyssa, Vasile cel Mare), texte privind felurite probleme teologice, prin care se realiza o legătură spirituală între creștinii din Europa, Africa și Asia, colecția în sine demonstrând „*adâncimea și anvergura cunoștințelor sale patristice, capacitatea de a selecta pasaje potrivite pentru scopurile antologiei*” (N. Vornicescu, *op.cit.*, p. 71).

Ca mânduitor al latinei, ceea ce ne interesează cu deosebire aici, Dionisie s-a înscris în seria scriitorilor religioși din Scythia Minor, continuând experiența lui I. Casian în domeniul limbii utilizate, din care a și preluat feluriti termeni. El s-a exprimat într-o latină „*cultă, științifică, dăltuită cu grijă în versiunile făcute din limba greacă, mai degajată și mai ușoară în operele originale și în prefețe*” (I.G. Coman, *op.cit.*, p. 279-280).

Faptul caracteristic al discursului acestui smerit monah îl constituie stilul uneori înalt-protocolar, elegant și inspirat, cum o demonstrează acest fragment din Prefața-scrisoare către episcopul Petru, cel care, probabil, s-a ocupat de educația lui, într-o mânăstire scitică: „*Mi-aduc aminte de binefacerile Voastre, Venerate Părinte și podoabă aleasă a învățătorilor lui Hristos, și am mereu înaintea ochilor minții râvna sfântă pentru hrana duhovnicească pe care o cheltuiți cu mine când eram copil, râvnă pe care nici spațiul, nici timpul n-o pot uita; Vă rog să primiți o mulțumire pe care știu că nu pot să V-o dau la înălțimea cuvenită*” (Apud I.G. Coman, *op.cit.*, p. 269).

Semnificația lui Dionisie cel Mic în planul culturii române, este una majoră. Atașat locurilor natale, el s-a aflat permanent în legătură cu călugării daco-români din Scythia, precum Ioan Maxențiu, Leontiū, Achile, Mauriciu ș.a., iar prin opera sa, care a circulat încă de atunci în mediile bisericești din spațiul carpato-dunăreano-pontic, a contribuit la sporirea culturii noastre de început. Activitatea sa însă prezintă, totodată, și o dimensiune europeană, dacă nu se uită că traducerile lui din greacă în latină au făcut ca Apusul să acceadă la gândirea patristică răsăriteană, că a reformat calendarul și că a realizat prețioasa colecție de decrete, legi și scrisori pontificale. Așa fiind, nu miră că, împreună cu prietenul său Casiodor, este considerat „*unul dintre întemeietorii culturii medievale occidentale*” (**Dicționar de istorie veche a României**, București, 1976, p. 239) iar, ca recunoaștere a meritelor sale, secolul al VI-lea a fost numit *era dionisiacă*.

Enache PuIU

Bibliografie:

Sfântul Ioan Casian, **Scrieri alese**, traducere de prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu. Prefață, studiu introductiv și note de prof. Nicolae Ghițescu (cu o bogată bibliografie); Henri Brémond, **Les Pères du désert**, vol. I, Paris, 1927; Pr. Alex. Constantinescu, **Despre Sfântul Ioan Cassian**, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, LXIV (1946), 4-6; H.I. Marrou, **La patrie de Jean Casien**, în „*Miscellanea G.de Jerphanion*”, Roma, 1947, p. 588-595; E.Pichéry, **Jean Cassien, Conférences** („*Sources chrétiennes*”), Paris, 1955, 9; J-C.Guy, **Jean Cassien, vie et doctrine spirituelle**, Paris, 1961; Owen Chadwick, **John Cassian**, Cambridge, 1968; Pr. N.Nișcoveanu, **Contribuția Sf. Ioan Casian la cunoașterea monahismului din sec. IV-V în lumina ecumenismului creștin**, în „*Glasul Bisericii*”, 1972, nr. 5-6; **Dicționar de istorie veche a României**, București, 1976; I.G.Coman, **Operele literare ale Sfântului Ioan Cassian**, în „*Mitropolia Banatului*”, XXV (1975), 10-12; B.Altaner, **Patrologie**, Freiburg, 1955, p. 431-432; Dr.Al.I.Tăutu, **Dionisie Românul, o podoabă a bisericii noastre strămoșești**, Roma, 1967; Dionysius Exiguus, în **Scriptores „Illyrici Minores”, Corpus Christianorum**, Series latino, LXXXV, Turnholt, 1972; Pr.prof. dr. Ioan Coman, **Scriitori bisericești din epoca străromână**, Ed. Institutului biblic, București, 1979; Cassiodor, **Scrieri, Istoria Bisericească tripartită**, Ed. Institutului biblic..., București, 1998; Nestor Vornicescu **Primele scrieri patristice în literatura noastră sec.IV-XVI**, Craiova, 1984; Pr.prof.dr. Gheorghe Drăgulin, **Areopagitica**, București, 1998; **Sfântul Dionisie Areopagitul, Opere complete și Școlile Sfântului Maxim Marturisitorul**. Traducere, introducere și note de Pr.prof.dr. Dumitru Stăniloae, Ediție îngrijită de Constanța Costea, Ed. Paideea, București, 1990; Valeriu Anania, **Dionisie cel Mic** în „*Magazinul istoric*”, 1981, nr. 2; Mihail Diaconescu, **Dionysie Smeritul (Exiguul)**, în „*Adevărul literar și artistic*”, București, An III, nr. 103

cronică literară

Marius Tupan și textul lumii

După o îndelungată și rodnică trudă în ogorul romanesc, Marius Tupan se întoarce, pentru a doua oară, la iubirea literară dintâi care a fost proza scurtă, **Vămile depresiunii** (Editura Fundația Luceafărul, București, 2002) înmănunchind patruzeci de povestiri și nuvele și constituind ceea ce se cheamă o antologie de autor, carte în care, după propria-i mărturisire, cam două treimi din piesele componente sunt inedite, cealaltă treime justificându-și retipărirea prin revizuirea stilistică la care au fost supuse în lumina practicii scriiturale derulate de prozator până la anii deplinei maturități nu mai puțin apăsate de responsabilitate, spre a nu mai aminti că adevăratul examen virtuțional al unui scriitor nu cu romane se dă, de regulă, ci cu proză de mici dimensiuni.

Raportate la propriile-i romane, povestirile din recentul volum sunt mult mai tranșant amprentate de tușa fantasticului, originalitatea lor descinzând

din forța punerii în abis, pe de o parte, și din ingeniozitatea provocatoare a punerii în ecuație a temelor și motivelor unei literaturi situate obsedant la confluența celor două tărâmură consacrate, atât de viziunea păgână cât și de cea creștină, ca al vieții, respectiv al morții, sau al lumii disputate și conduse alternativ de forțe benefice și malefice, entități ce se înrâncenează reciproc în orgoliul lor neostoit pentru supremație. Perspectivile din care se abordează această lume misterioasă, dură, întunecată, amenințătoare, neodihnită, pendulează între real și fantastic și sunt mereu altele, înșelătoare de fiecare dată ca niște oglinzi diabolice, insul *ales* sau *însemnat* trăind experiențe stranie, nu o singură dată terifiante, relevându-i-se salvator pactul cu diavolul. Fata din *A treia chemare*, de pildă, nefericită și întârziată în nelumire, răspunde unei chemări misterioase și acceptă disperată legământul cu necuratul, balta în care se răsfrânge cerul găzduindu-i iluzoriul alai nupțial, demarcația dintre eros și thanatos fiind greu de stabilit, separare altminteri inoperantă în limpezirea discursului prozastic tupanian. *Oameni-câini* este, de asemenea, o parabolă tulburătoare despre recăderea în totem, implicit în paradisul (artificial) al instinctualității primare, ca stare-limită a degradării umane, sub semnul pactului cu diavolul pluralizat aici în doi frați și un câine-lup. Ecuația în care sunt puși actanții e, ca de obicei, ingenioasă și în deplină concordanță cu atmosfera în care terifiantul se intruzionează gradat de la realismul cel mai terestru la fantasticul absolut. Cârciumarul grec Aristide Mazurachis, detașat, artisticeste vorbind, dintr-o proză de Caragiale într-o slaviciană *Moară cu noroce* martorul și totodată victima unei metamorfoze fără întoarcere: „În clipa următoare, imaginea se sparse și-n ea intrară cei doi străini cu câinele lor. Când ajunse aproape, patrupeul lătră, se smuci și se aruncă apoi cu labele pe zidul cârciumii. Deloc îngrijorați, stăpânii îl potoliră cu turtă dulce și, împreună se retraseră. Gândul de mărire al lui Mazurachis se năru: constată de îndată că patrupeul străinilor trăgea cârciuma după el” (p. 48). Artistul e, ca în întreg textul lumii, un demiurg al Universului său ficțional, dar el nu se dă niciodată în lături de a pactiza cu diavolul spre a nu rămâne cantonat veșnic în tagma penibilă a condeierilor de serie (v. *Casa scârilor*). Regizorul de film din *Roluri în mișcare* este, de asemenea, un melanj de Dumnezeu și de diavol.

Balta e, îndeosebi în povestirile scrise mai demult, un topos prin excelență malefic. În *Ultima strigare*, un bărbat își ucide consoarta pentru că aceasta l-a înșelat, apoi își pune și el capăt zilelor spre a ajunge cât mai repede în lumea ei, în au-

delă-ul egalizator și ineluctabil, sentimentele de revoltă, respectiv de remușcare, estompându-se sau aneantizându-se motivant prin aceea că aparțin destinului supraordonator, hybrisului inevitabil. În *Drumul bălților*, un băiat dă curs profeției unei țigănci și se îndăună în labirintul sălcilor plângătoare unde trăiește paroxismul tulbure al intrării în regnul vegetal. E o întoarcere la starea vieții primare în smâncurile unde stăpânii absoluți sunt broaștele, boii de baltă și șerpii. Personajele povestirilor lui Marius Tupan sunt întrupări dure, neiertătoare, sado-masochiste. Scriitorul le surprinde mereu la apogeul crizelor lor paroxistice, pe frontiera imperceptibilă dintre luciditate și nebunie, dintre ipocrizia normei morale și defularea spectaculoasă a obsesiei dezlănțuite exorcizator. În *Valurile roșii* există o chemare a totemului (peștele, de data aceasta, ca și la Voiculescu) pe fondul urii întreținute mocnit din gelozie. Un cuplu înaintează prin gomor. Bărbatul vrea să-și înece copilul conceput de soția lui cu altcineva. Pier însă toți trei în zăpor. Invalidul de război din *Pescarul anonim*— aluzia la cunoscuta povestire a lui Voiculescu e mai mult decât străvezie, de nu cumva de-a dreptul provocatoare— evadează, printr-o stranie levitație, din statutul umilinței agresive. Trăirea în imaginar se dovedește o implacabilă terapeutică a corpului ciuntit și pe care până și duhurile mlaștinii miasmatică i-l resping laolaltă cu semenii teferi din preajmă. Salcia, totem vegetal, intervine întregitor și-i metamorfozează mersul șonticăit în zbor dominator securizant, regnurile atingând o comuniune osmotică nebănuită.

Maleficul ia cele mai nebănuite forme, nu o dată instituindu-se cu halucinație colectivă, cum ar fi șerpii hărțăbalei la a căror ieșire din lăzi asistă mulțimea pestriță și înfricoșată a unui bălci. Implozia colcăitoarelor reptile e un semn prin care fantasticul marchează realul concret din jur pe care dogoarea unei după amieze infernale îl scaldă în tremolată apă a morților. În *Vestitorii*, o altă hărțăbală vrea să aneantizeze puritatea și credința copiilor plecați cu colindul. Doar Muru alter-ego al scriitorului, ține, ca un adevărat Ulise, să se pătrundă de cântecul Sirenelor, și înfruntă cu spiritul său acest rău și-i descifrează până la un punct mecanismul magic complementarizând scenariul biblic arhicunoscut. Răul vine dinspre natură sub forma secetei prelungite, ca și în primul volum al trilogiei **Coroana Izabelei**, în **Cornul Caprei**, piesă structurată pe un ritual arhaic de înduplecare a ploilor, ca și dinspre oameni. Astfel, *Lumina din afară* e o parabolă despre prăbușirea morală a copiilor al căror tată a fost arestat și închis, prăbușire pusă în opoziție cu râsul reconfortant

prilejuit de speranța întoarcerii acuzatului căruia i s-a furat zâmbetul. Un copil nefericit este și cel din proza *Din ce în ce mai multă muzică*. Acesta intuiește că tatăl său a fost omorât de niște vecini care-i iubeau mama și dezgroapă osemintele dintre rădăcinile unui frasin, în locul băntuit îngropând-o pe cea vinovată de complicitate la crimă.

Cu cât înaintăm spre centrul și apoi spre finalul volumului, toposurile sălbatice, cătunele și burgurile cu iz medieval, cedează locul altora mai moderne, din civilizația imediată, maleficul fiind de sorginte politică, de coloratură totalitaristă, ceea ce explică interzicerea povestirilor în cauză de către cenzura ce a vămuit cu vârf și îndesat volumele anterioare ilustrând genul scurt. Un astfel de ins malefic prin excelență este securistul, tip portreturat antologic în romanul *Cetatea de Aur*. Îl întâlnim și în piese precum *Călătorie sprâncenată*, nealtul decât tovarășul cu ochi albaștri și blindat cu tot felul de obiecte de toaletă feminină și de băuturi scumpe, bune și unele ca și celelalte la dezlegat limbile celor luați în colimatorul partidului unic de guvernământ comunist. El descinde, ca din întâmplare, în camera de hotel în care fusese găzduit un gazetar preocupat de mecanismul intrinsec al Minunii de la Maglavit. Discuția dintre cei doi e antologică prin replicile cu care gazetarul parează intruziunea diabolicului tovarăș de cameră. Dintr-un duel verbal în care amenințarea alternează cu disimularea ridicată la pragul de sus al artei argumentative, se naște *Privilegiul tăciunilor*, unde asistăm la derularea unei nunți la care mireasa e absentă și de negăsit de cei care veniseră să o depositeze cu întreaga familie, subiectul nuvelei amintind de al alteia aparținând Anei Blandiana. Nunul mare, Sălișteanu, spre a modera și temporiza furia nu o dată turbată a celor doi agenți, pune în joc argumente și o cultură paremiologică imbatabilă, forța injonctivă a frazelor sale polemice scânteietoare dovedindu-se încă o dată, mai puternică decât a pistoalelor și a discursului apărătorilor absurdei ordini totalitariste. Înrușinat tipologic cu acești agenți prin care istoria îl aneantizează pe individ e și Geamănu, radioamatoristul care apare într-un preventoriu de tuberculoși spre a capta vocile morților ca și pe ale celor aflați încă în stare embrionară. Nuvela se poate citi însă pe mai multe paliere care vizează paranormalitatea, transferul de personalitate, întoarcerea înșilor predestinați la starea paroxistică de androginitate etc. Frica oamenilor trăitori în țările din Estul Comunist s-a patologizat, ca în cazul celor doi soți din *Amurg în derivă*, ajunși la Paris, autorul neobosind să denunțe, în felul său aluziv și de o inepuizabilă inventivitate, înverșunarea regimului de tristă amintire de a citi gândurile cele

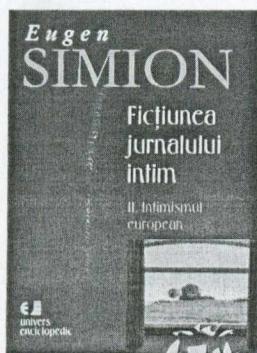
mai ascunse ale oamenilor ori de a le distruge, unul după altul, toate simțurile precum nevăzătorilor dintr-o rezervație (*Orbirea*).

Bun observator al lumii reale, ca și al celei țâșnite din subconștientul alertat, Marius Tupan ia pulsul mulțimilor dezlănțuite și demontează cu precizie de orfevru mecanismele complicate ale oricărei psihoze sau psihologii colective în care insul devine, de regulă, imprevizibil. În *Acrobatul*, în timp ce circarul se deplasează pe o sârmă sub modesta cupolă a cortului, o pocitanie începe să zgâlțâie coșmelia, creându-le spectatorilor senzația unui cutremur. Privitorii își canalizează simpatia lor către contestatar. Scriitorul nu poate ocoli, în această ordine de idei, comedia pe care o joacă politicienii și miliardarii de carton postdecembriști, prinși nu o dată în capcanele pe care le întind altora, precum în farsa tragică intitulată *Capcanele partituri*.

Prozatorul știe, oricât de dure ar fi subiectele povestirilor sale, să evite căderea în naturalism sau în relatarea, tentantă pentru mulți, a unor excentricități fortuite. Fără a face analiză psihologică în sensul clasic al cuvântului, Marius Tupan e preocupat de ceea ce se întâmplă cu personajele sale în situații existențial(ist)e de excepție ori greu cuantificabile pe cele și cu instrumente exclusiv raționale. Paranormalul cotidian, călătoria sufletului după ce părăsește trupul în care s-a chinuit ca într-o carceră, ieșirea din dublul personal, eliberarea de personalitatea străină inoculată pe cale magică, cantonarea fatală în ficțiune (v. *Piatra Arsă*), alienarea prin trăire exclusivă a individului de către alții, ori rătăcirea în labirint, sunt doar câteva aspecte ale universului prozastic al autorului care știe să se despartă la timp și convingător de modelele sale ilustre decelabile în discursul mitologic și legendar, ca și în cel scriptic modern, al lumii culturale de la noi și de aiurea. El dovedește o invidiabilă cunoaștere a credințelor și eresurile, mai precis le are în sânge, după cum observa un exeget al său, a scriitorilor matriceali ai lumii, precum și o serioasă asimilare organică a lecturilor de psihologie și parapsihologie, capabil oricând de soluții psihanalitice convingătoare; el știe că literatura adevărată nu se mai face doar după ureche, oricât de debordantă ar fi fantezia scriitorului. Ambițios, perseverent și obsedat de gândul unicității vocii beletristice, Marius Tupan știe când să se despartă de ilustrele sale modele de la care nu se sfiește să recunoască a fi învățat enorm: Thomas Mann, Kafka ori prozatorii sud-americani din veacul de care tocmai ne-am despărțit, sunt doar câțiva din monștrii sacri pe lângă care nu oricui îi e dat să ucenicească omologant.

Ion Roșioru

Un metajurnal academic

Reflecția asupra jurnalului intim nu a reprezentat pentru critica românească o prioritate. Cu excepția câtorva cazuri disperate, încercarea de omologare a unui gen literar marginal, minor, așa cum este considerat și astăzi jurnalul, nu a reușit să provoace polemici pe tărâmul inteligenței noastre. În acest context, deloc favorabil, demersul pe care-l întreprinde academicianul Eugen Simion la editura „Univers enciclopedic”, în 2001, prin publicarea unei ample lucrări (cuprinde trei volume, însumând un număr de aproximativ o mie de pagini) — **Ficțiunea jurnalului intim** — capătă semnificația unui gest aproape novator. Existând ca proiect încă din perioada „Jurnalului parizian” (1970-1974), studiul de față a demarat în 1989, plecând de la ideea consacării unui gen care continua să fie dat afară din „salioanele literaturii.” Autorul mărturisește încă din „Introducere” că multe din problemele dezbătute s-au impus de la sine, pe parcursul scrierii și că nu s-a putut sustrage provizoratului, concluziilor temporare, cu care se operează de fapt în domeniul literaturii. Structurat în trei părți esențiale, fiecare centrată pe o tematică anume (Vol.1 „Există o poetică a jurnalului?”, vol. 2 „Intimismul european”, vol. 3 „Diarismul românesc”), textul în aparență scris lejer, dezinvolt, mimând naturalețea jurnalului, este compus cu o maximă încordare, cu rigoarea teoretică pe care o presupune un studiu academic. Tentația mărturisirii se face simțită la tot pasul din cauza „melancoliilor de critic obsedat de tema lui”, trădând dedublarea scenaristului în protagonist al propriului jurnal travestit.

Ficțiunea jurnalului intim, suntem avertizați, nu este „o carte obișnuită”, este un eseu mai dezvoltat în care teoria și critica literară se completează în susținerea aceleiași mize. Reiterare metodologică a unui studiu mai vechi, „Întoarcerea autorului”

(1981), analiza jurnalului intim își recunoaște modelul critic românesc în „Principii de estetică” (George Călinescu), iar modelul străin în „Deliberarea” lui Roland Barthes, cu care nu va ezita să polemizeze.

Construcția demersului critic se articulează pe o realitate evidentă: jurnalul intim este un tip de scriere controversat, adesea incriminat ca gen minor, așa cum o pătea cu secole în urmă comedia umilită de tragedie. Considerat drept o îndeletnicire nesperioasă, o scriere adiacentă poemului sau romanului, jurnalul trebuie recunoscut în toată maturitatea drepturilor sale, acest lucru putându-se realiza în momentul în care se acceptă existența unei poetici a genului, „o poetică a spontaneității.” Nu se invocă argumente estetice în favoarea jurnalului intim, constată Eugen Simion, eticheta de literatură refuzându-i-se, este redus la condiția de Cenușăreasă, e drept, când adulată, când pusă să spele podelele pe care suratele ei calcă împănate.

În opinia lui Roland Barthes, pe care Eugen Simion și-l ia ca partener de discuție, se pot distinge patru motive pentru care jurnalul nu a fost încă omologat ca literatură: a. motivul istoric, b. motivul poetic, c. motivul utopic, d. motivul îndrăgostit. Jurnalul nu este echivalent cu o Carte, ci cu un Album în care fotografiile se pot permuta liber ca într-un joc de puzzle, fără a distorsiona semantica întregului. Dacă Barthes consideră că jurnalul trebuie lucrat „la sânge” până se transformă în altceva, Simion este de părere că acest travaliu reprezintă o barbarie, un sacrilegiu și că textul diaristic poate căpăta coerență nu prin șlefuire prelungită, ci prin descoperirea valorii sale estetice. În veche tradiție esteticistă, Eugen Simion avertizează că, în cazul nerecunoașterii valorii estetice, jurnalul „este condamnat să rămână în marginea literaturii, ca un document uman sau ca un depozit de fraze de atelier, interesante, desigur, dar nu mai mult decât atât...” Despărțindu-se la un moment dat de modelul barthian, criticul român răstoarnă schema și transformă „viciile” jurnalului în adevărate atuuri, fiind convins că reala calitate literară a unui text nu depinde de investiția autorului. Scrierea intimă trebuie, în consecință, judecată în conformitate cu propria-i condiție, în măsura în care această condiție este afișată: „Rostul acestei cărți este să demonstreze, între altele, că bolile specifice ale jurnalului nu-i ratează șansa de a fi un fel de literatură și de a avea un statut literar.” De ce place jurnalul? Care sunt criteriile care-i conferă valoare estetică? La întrebări de genul acesta încearcă să afle răspuns academicianul Simion, însă o face demascându-și mania didacticistă a clasificărilor și subclasificărilor

interminabile, "metodă" ce ar putea să incomodeze cu ușurință lectura oricât de interesată a unui cititor exersat. Ne lăsăm așadar convinși, prin demonstrații erudite susținute de o gamă diversă de exemple, la finalul unei abracadabrante înșiruii de la "a" la "g", că jurnalul: nu are o misiune literară, are alte sarcini neliterare mult mai serioase (de a ajuta memoria, de a fi instrument al cunoașterii de sine, o salvare, o cronică a micilor evenimente cotidiene), are un idiolect recognoscibil în funcție de autor, poate fi un laborator de fraze și trebuie să elimine frumosul literar. Concluzia, evident provizorie, a primului capitol "Un gen care își caută statutul literar. Poate fi jurnalul o operă? Deliberări" se arată paradoxală: "șansa jurnalului de a deveni literatură (Operă, Carte, discurs cu valoare estetică, text care să-și creeze propriul statut de funcționare și să fie recunoscut ca atare!) depinde mult de dorința de a nu fi literatură, de a nu fi programat ca literatură..."

Așa cum nu se poate preciza cu exactitate de ce a apărut vocația literară, tot astfel motivația scrierii unui jurnal nu se descrie într-o singură culoare. Deși acceptă diversitatea cauzelor care provoacă în individ dorința de a ține un jurnal, Eugen Simion se lasă din nou pradă obsesiei enumerării. O primă justificare ar fi că prin jurnal autorul încearcă să împiedice dispariția timpului istoric, a evenimentelor cotidiene, conferindu-i funcția de "aide-memoire". Următorul argument invocat este de ordin psihologic și metafizic: jurnalul propune cunoașterea de sine, sondarea tuturor tenebrei eului profund, însă acest demers nu aparține exclusiv diaristicii. Ceea ce-i conferă singularitate în jurnal este natura narcisistă a investigației: "diaristul vrea cu adevărat să se cunoască (scop prioritar), dar nu elimină, direct sau indirect, posibilitatea de a se face cunoscut prin intermediul discursului confesiv, proiectat ca o autoanaliză." O altă funcție a genului diaristic în descendența lui Barthes, motivul îndrăgostit sau idolatru ce conferă textului statutul de laborator de fraze, este supusă interogației de către autorul studiului. Ipoteza de la care se pleacă: scriitura intimă, taciturnă nu face decât să răscumpere neputința afișării scriiturii publice. Este așadar jurnalul o "scriitură de rangul doi", "un eșec temporar al scriiturii"? Simion nu pare a fi convins de asemenea verdicte și le corectează oferind contraargumente. Să nu se negligeze faptul că nu numai scriitorii profesioniști practică diaristica, ci dimpotrivă, primul demers atestat din istoria jurnalului demonstrează că întemeietorul genului, Samuel Pepy (pe la 1600) o făcea din rațiuni economice. Diariștii neprofesioniști scriu nu ca să-și exerseze stilul, ci pentru "că vor, pur și simplu, să facă o

mărturisire, să lase un document de existență." Completând lista structuralistului francez, Eugen Simion invocă motivul tragic al apariției speciale a jurnalului carceral, susținându-și demonstrația cu exemple din literatura română care se numesc fie I. D. Sîrbu, fie N. Steinhardt, fie Petre Pandrea. Pentru aceștia, jurnalul nu mai este o cronică a banalităților cotidiene, nici un divan al psihanalistului, ci un "strigăt de disperare", o cale de ieșire din mizeria temnițelor comuniste. La capitolul estetic sau poetic se înscriu Mircea Eliade, Julien Green sau Junger. Albumul se transformă într-o carte, un roman indirect, un produs livresc, putând fi provocat și de lectura altor jurnale. Neavând pretenția unui demers exhaustiv, Eugen Simion se arată lucid și totodată modest când își contorizează travaliul, dezvăluind în subtext destinația pedagogică a lucrării sale: "Contribuția mea constă, poate, într-o mai bună sistematizare și în efortul de a lărgi aria exemplurilor care, de regulă se limitează la literatura occidentală."

Admițând că există atâtea motivații de a ține un jurnal câte jurnale sunt, revenind aproape deranjant la teza provizoratului, autorul **Ficțiunii...** oscilează cu o plăcere nebună a jocului între rigoare teoretică, seriozitate de tip academic și nonșalanță, insinuări, retorisme postmoderne ("Ce ar mai fi?", „Ce ar mai putea provoca acest gen orfan al literaturii?"). Criticul, el însuși autor de jurnale, își arogă masca teatrală a unui maestru al disimulării, atunci când la finalul capitolului insinuează posibilitatea scrierii unui metajurnal, adică exact ceea ce face: "Îmi imaginez că poate exista un jurnal care să aibă ca temă prioritară tocmai ceea ce vreau eu să determin aici: originile, structura, cauzalitățile, motivațiile genului diaristic. Un fel de jurnal conceput ca un enorm metajurnal în genul noului nou roman. Un jurnal intim care să nu vorbească despre nimic altceva decât despre dificultatea de a defini genul proxim și diferența specifică a jurnalului... Sau despre dificultatea de a ține un jurnal." Odată pactul de lectură încheiat cu un lector care se presupune inițiat în șiretlicurile intelectualiste ale postmodernității, demonstrația poate continua nestingherită în aceeași manieră ludică, pendulatorie între serios și nesuserios. Beneficiul garantat: o mai bună cunoaștere a literaturii subiective în forma specifică a jurnalului, o aprofundare a teoriilor despre acest gen (deși majoritatea sunt surse franceze), o poftă sporită de lectură și o sumedenie de întrebări adresate sieși!

Alina Spînu

Memoria inimii — Drumul spre Emaus

Monica Pillat este una dintre scriitoarele pentru care memoria este instanța care dă valoare actelor, stărilor, trăirilor, impresiilor, lecturilor, întâlnirilor, într-un cuvânt - existenței umane. Ceea ce decantează memoria autoarei, producând text, capătă sensul unei experiențe deja trăite, atât din punctul de vedere al naratoarei care simte că reface simplitatea unei călătorii christice, cât și din punctul de vedere al receptorului cărui i se induce temerea că a traversat, la rândul lui, asemenea clipe de grație, dar nu a știut să le înregistreze la nivel spiritual și nu strict rațional. Cititorul volumului parcurge *Drumul spre Emaus* de mai multe ori: o dată alături de cei doi călători cărora li se face cunoscut Isus, a doua oară alături de Monica Pillat care-și împărtășește cu generozitate revelația cum că lumea este mijlocitoarea sensurilor pure ale divinității, de fiecare dată când pășim către împlinirea ființei noastre întotdeauna alături de Altceineva, incapabili de acest lucru în singurătate.

Scriitura încărcată cu un lirism religios profund depășește *mimarea* memoriei, a adevărului sau a cunoașterii (termenii lui Jacques Derrida), dat fiind că **această scriitură** descinde din **Scriptură**, iar statutul scriiturii sfinte este diferit de al aceleia care întreține amneza și care "ne poartă spre zona neînsușitului și a non-cunoașterii." Pe urmele lui Platon, Derrida face distincția între *memorie* ca "dezvăluire (re-)producătoare a prezenței" și *memorii* în sensul înregistrărilor mnemotehnice în documente specifice ca arhive, inventare, liste, cronici etc. Între acestea, *re-memorarea* ca "repetiție a monumentului" este posibilitatea de a nu trăda adevărul prin semnul care-l relevă, nici ființa prin urma pe care o lasă. Scriind, Monica Pillat re-memorează sensul pierdut al *Evangeliei după Luca*, folosindu-se parcă de cuvintele filosofului francez pentru a dovedi cât de goale sunt memoriile, că scrisul este o formă perversă a morții: cei doi care merg spre Emaus își spun Străinului povestea, "timp defunct, înșiruirea unor fapte pe orizontala dizolvării în neant. Istorisirea se aseamănă cu giulgiul gol: era aici, dar nu mai este, e numai vâlul scris ca mărturie a absenței".

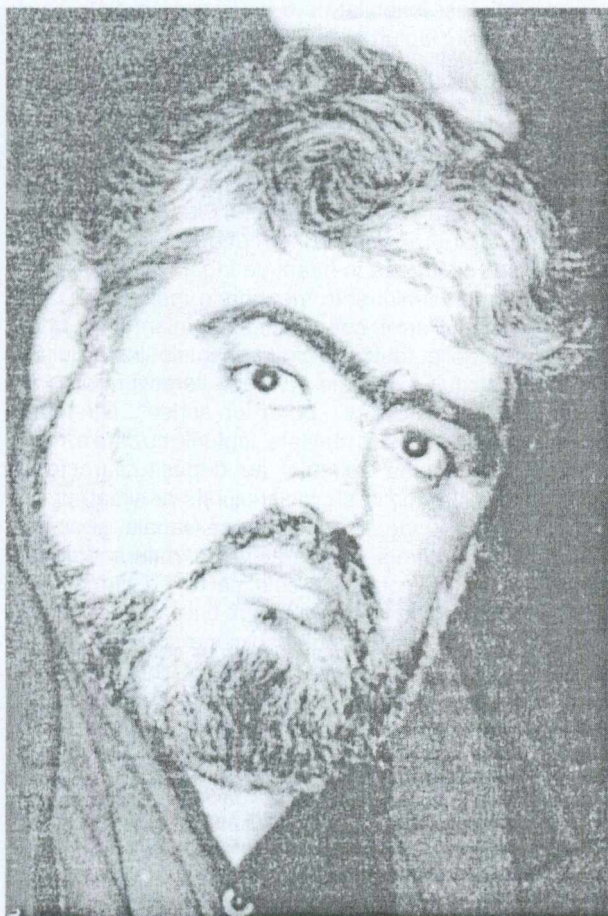
Pentru a defini scriitura, Derrida face apel tot la un text religios, din tradiția ebraică, pentru a prelua metafora drumului care se conturează pe foaia albă, marcând absența scriitorului, retragerea lui dincolo de scriitură. Fără s-o numească "giulgiu" sau "vâl", *istorisirea* - cu sensul vădit de "poveste scrisă" - este, mai puțin metaforic, dar cu aceeași sugestie, descrisă ca o interfață între absența scriitorului și prezența scrisului, între trecutul actului și prezentul înscrierii lui, între locul gol, viran și drumurile care-l brăzdează, între rostirea originară și scrierea mimetică.

Toată această distanțare a scriiturii față de act necesită un timp gramatical "pentru prezentul acestui ceas trecut care durează", iar imperfectul se dovedește a fi cel mai recomandat, deși înnobilit cu o nouă expresivitate care descinde din chiar faptul narat, extras din perisabilul cotidian și plasat în eternitate; nu este vorba de o suită de amintiri, nici de un jurnal ritmic, ci de o memorie în exercițiul de sabotare a cotidianului. Sub aparența banalității domestice, Monica Pillat alege numai ceea ce păstrează grația divină, într-o expresie, de fiecare dată, unică, imposibil de reluat. "Lectura în ecou" a poemelor de Rilke, Blaga sau Arghezi, recitate de tatăl ei, devine o hermeneutică a vocii care refuză să se volatilizeze în neant de îndată ce s-a fixat în caligrafia comentariului și în meandrele memoriei. Dacă pentru Herman Parret cotidianul este înlănțuirea unor activități repetabile, "datorate circumstanțelor hazardului", în mod cert textul în discuție nu reține iterativul *potecilor bătute*, ci ineditul lecturii „potecilor scrise”. Cu toată insistența de a le înscrie în realitate, făpturile cu care a intrat în contact prin calea spiritului au depășit "caracterul heterogen și nesistematic" al cotidianului și s-au situat într-un spațiu privilegiat unde se recuperează banalul și simțul comun printr-o morală inseparabilă de natura umană. Astfel, Monica Pillat contrazice cele mai ferme afirmații ale teoreticianului *cotinianului* pentru care cei care meditează asupra existenței "dezvoltă o suspiciune și un dispreț la adesa banalității și chiar a simțului comun"; a trăi înseamnă implicit a medita asupra propriei existențe, și mai ales, asupra existenței celorlalți cu care interacționăm.

Experiența americană de la universitatea din Corvallis determină o serie de întrebări despre locul religiei în societatea contemporană, adevărul revelat, din ce în ce mai puțin invocat în favoarea căutărilor de tip polițienesc ale lui Dumnezeu, totalitarismul unei singure religii, pluralismul acceptării tuturor sau toleranța echivalată cu indiferența. Răspunsul, convingător prin simplitatea lui, este iubirea care te cuprinde atunci când te afunzi în ochii unei asistente la spital și care-ți dezvăluie raiul, punțile de comunicare pe care reușești să le arunci între izolarea ta și insulele celor din jur, prietenia dincolo de viață, care indică "semnul drumului", fără orgoliu de a fi Călăuză. Ultimele capitole, dedicate Antoniei, fantomei tatălui din piesa lui Shakespeare, tatălui întors din închisoare, urmate, ca toate celelalte de piese lirice care esențializează în forma lor sensul fiecărui episod, reprezintă *crescendo*-ul final înainte de marea tăcere, de ultimul cuvânt, același ca la sfârșitul fiecărei cantice a *Divinei Comedii*. Acest intertext reface ruptura dintre călătoria sufletului în lumea de dincolo proiectată de Dante Alighieri pentru a condamna la nemurire păcătoasa existență istorică și călătoria sufletului în lumea de aici pentru a descoperi că el singur este "o continuă ramificare de răscruci" care permite individului să fie concomitent aici și acolo: "aici era acolo, astăzi era demult, între aceeași și cealaltă nu era tras nici un contur". Volumul Monicăi Pillat este un demers arheologic, în termenii lui Michel Foucault, pentru care *memorarea monumentelor trecutului* s-a transformat într-o „rescriere: adică în forma menținută a exteriorității, o transformare reglementată a ceea ce a fost deja scris”, cu precizarea că prima scriere este chiar succesiunea evenimentelor așa cum a fost *înscrișă* în/de memoria afectivă a autoarei.

Ileana Marin

Cosmos și grădină. La Tescani

Jurnalul lui Andrei Pleșu (*Jurnalul de la Tescani*) e opera unui „narator”. Un narator aidoma celor din ficțiuni – romane, povestiri sau nuvele. E un narator ușor melancolic, sau, cu o exprimare poate că mai precisă, *meditativ*, deoarece nostalgiile nu sunt implicate aici. Un narator ce purcede din omul Andrei Pleșu și păstrează probabil unele câtimi din el. Observă (și gândește apoi asupra, cu spirit luminător), numai lucruri minore, mărunțișuri ce au reverberat în propriu-i univers subiectiv și pot să nu aibă nici un efect asupra altui om. Andrei Pleșu nu scrie pentru cititorii săi. Scrie pentru sine, monologhează, se

păstrează în propria sa intimitate, fără să caute să pară un înțelept, un stilist, sau un om de spirit. Jurnalul său e aidoma florilor, care nu trag pe nimeni de mânecă să le miroase, să le observe. E cu totul pasiv și prin asta dobândește calități persuasive.

Nu cred că va fi cineva care să poată spune în ce măsură *naratorul* Pleșu se aseamănă omului Pleșu (dar noi asta vom încerca să facem aici). Așa cum se poate spune, bunăoară, despre *naratorul* purces din Al. Paleologul, ce pare că exprimă cât nu s-ar putea mai bine pe omul Al. Paleologu: înțelept, fermecător, posesor al unui stil de viață; gata să adune în jurul său ucenici; dezvăluind și dezvoltând temele majore ale vieții (și/sau literaturii). Al. Paleologu te atrage indiferent ce fire ai, indiferent cum gândești. Andrei Pleșu nu. Cine ar putea să înțeleagă o notiță aparent atât de anodină:

Îmi este tot mai limpede, în orice caz, că rostul însuși al scrierii de cărți e lăsarea lor în urmă, nu ca pe lucruri inutile, dar ca pe niște *Nebenphänomene*, ca pe niște reziduuri centrifugale ale unui centru galactic care, el singur, contează: el singur dă măsura unei vieți și prestigiul unui bilanț final”, dacă nu un cititor ce a pritocit el însuși asemenea gânduri, capabil să se transpună în starea naratorului Pleșu și să-i urmărească meditațiile mult prea subtile pentru un cititor de rând? Dar acest citat spune cu mult mai mult despre Andrei Pleșu decât ar putea să o facă tomuri întregi de savantă critică literară. Iată că filozoful se întemeiază în actele existenței cotidiene și în actul creației *din* universul său launtric. Aceasta este adevărata sa creație, cărțile fiind doar mai mult sau mai puțin accidentale irumperi ale lui la suprafață; și sunt mai mult sau mai puțin reprezentative pentru el – urme fenomenologice de rumeguș. Andrei Pleșu chiar ne atrage atenția asupra celor pornite cu adevărat din sine: *Pitoresc și melancolie* și *Minima moralia*. Celelalte, ne spune falsul diarist (căci jurnalul său nu conține notații despre întâmplările cotidiene, ci e un „jurnal de spirit”, ca să-i spunem așa), sunt „comenzi”. Păstrează în ele ceva din spiritul autorului, dar pot fi false repere când va fi să fie recuperat „centrul galactic” al sinelui, al spiritului. Sintagma aceasta, „centru galactic”, capabilă să exprime enorm de mult și în căutarea căreia mă aflu (iat-o dintr-o dată ivindu-se), ar